

Міністерство освіти і науки України  
Харківський національний автомобільно-дорожній університет

***Проблеми і перспективи  
розвитку  
підприємництва***

збірник наукових праць

***№ 2 (31), 2023***

Харків

2023

Перелік напрямків (спеціальностей), за якими друкуються статті у збірнику наукових праць «Проблеми і перспективи розвитку підприємництва»: 051 «Економіка»; 071 «Облік і оподаткування»; 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»; 073 «Менеджмент»; 075 «Маркетинг»; 076 «Підприємництво та торгівля»; 281 «Публічне управління та адміністрування»; 292 «Міжнародні економічні відносини».

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації **КВ.№23528-13368ПР** від **02.08.2018 р.**, видане Державною реєстраційною службою України

Згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019 року збірник внесено до **Переліку наукових фахових видань України у галузі економічних наук категорії «Б»**, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук

Збірник внесено до Міжнародної наукометричної бази даних **IndexCopernicus**

Друкується за рішенням Вченої ради Харківського національного автомобільно-дорожнього університету дозвіл № 59/23/5.9 від 24.11.2023 р.

## Редакційна колегія

**Головний редактор:** **Щербак Валерія Геннадіївна**, докт. екон. наук, професор, професор кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну

**Заступник головного редактора:** **Дмитрієв Ілля Андрійович**, докт. екон. наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України, проректор з наукової роботи, Харківський національний автомобільно-дорожній університет (ХНАДУ)

**Відповідальний секретар:** **Дмитрієва Оксана Іллівна**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва, ХНАДУ;

**Члени редколегії:** **Васіляускайте Аста**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансової індустрії, Університет Миколаша Ромериса, Литва;

**Картасова Єкатерина**, PhD, доцент кафедри обліку та фінансів, Університет Мідлсекса, Велика Британія;

**Криворучко Оксана Миколаївна**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри менеджменту, ХНАДУ;

**Лаце Наталія**, докт. екон. наук, професор, завідувач кафедри корпоративних фінансів та економіки, Ризький технічний університет, Латвія;

**Левченко Ярослава Сергіївна**, докт. екон. наук, професор, декан факультету підготовки іноземних громадян, ХНАДУ;

**Брітченко Ігор Геннадійович**, докт. екон. наук, професор, професор кафедри технічних та економічних наук, Державний вищий навчальний заклад імені проф. Станіслава Тарновського, Польща;

**Мищенко Володимир Акимович**, докт. екон. наук, професор, професор кафедри обліку і фінансів, академік Академії наук Нью-Йорка (США), Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»;

**Попова Надія Василівна**, докт. екон. наук, професор, директор ТОВ «Міжнародний маркетинг-центр»;

**Третяк Вікторія Павлівна**, докт. екон. наук, доцент, завідувач кафедри управління та адміністрування, ННІ «Каразінська школа бізнесу», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

**Шевченко Інна Юріївна**, докт. екон. наук, професор, лауреат Премії Верховної Ради України, декан факультету управління та бізнесу, ХНАДУ;

**Проблеми і перспективи розвитку підприємництва:** Збірник наукових праць Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. – № 2 (31) – 2023. – Харків: ХНАДУ, 2023. – 192 с.

### Адреса видавця:

61002, вул. Ярослава Мудрого, 25  
Харків, Україна

### Контактний телефон/факс:

(057) 738-77-87 – відповідальний секретар

E-mail: [oksanahnadu@gmail.com](mailto:oksanahnadu@gmail.com)

Електронну версію збірки можна знайти на нашому сайті

<http://ppb.khadi.kharkov.ua/>

ISSN 2226-8820

УДК 338.486.4

- Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори публікації
  - Редакція може не поділяти точки зору авторів, а публікувати статті в порядку обговорення
  - Статті друкуються в авторській редакції
  - Статті для публікації відбираються на умовах конкурсу та внутрішнього рецензування
- © колектив авторів, 2023  
© ХНАДУ, 2023

## ЗМІСТ

<i>Цвілий С.М.</i>	Прогнозування показників інноваційності індустрії туризму у періоді постконфліктного відновлення	4
<i>Непран А. В., Солопун Н. М., Тимченко І. Є.</i>	Менеджмент венчурних стартап-проектів: визначення цін на нові вироби (матеріали) виробничого призначення	17
<i>Непран А. В., Кирчата І. М., Храпач К. Г.</i>	Розробка фінансового плану венчурних стартап-проектів з виробництва промислового виробу у системі фінансового менеджменту	27
<i>Нестеренко В.Ю., Деділова Т.В., Прокопенко М.В.</i>	Безробіття та міграція як визначні макроекономічні фактори соціально-економічного розвитку національної економіки України	37
<i>Dedilova T., Nesterenko V., Prokopenko M.</i>	Justification of inflationary trends in the context of social and macroeconomic development of national economy of Ukraine	46
<i>Деділова Т. В., Юрченко О.В., Кононенко Я.В.</i>	Гейміфікація як соціальний феномен і тренд сучасного маркетингу	54
<i>Дмитрієва О.І., Мордовцев О.С., Шепелєв О.В.</i>	Фінансова децентралізація як системний механізм соціально-економічного розвитку територій	64
<i>Кирчата І. М., Шершенюк О.М., Деділова Т.В.</i>	Грантові ресурси як стратегічний інструмент партнерства бізнеса та громадських організацій	79
<i>Кудрявцев В.М.</i>	Організаційна модель впровадження концепції сталого розвитку підприємства	90
<i>Деділова Т. В., Токар І.І., Жованик О.О., Кононенко Я.В.</i>	Соціальне підприємництво як драйвер соціально-економічного розвитку України	102
<i>Rakhimbaiev A.B., Kabasheva M.R., Kalgulova R.Zh., Rukavyshnikov Yu</i>	A new cost-effective type of off-street city public transport as a solution to the problem of traffic jams in a large metropolis of Kazakhstan, the city of Almaty	112
<i>Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Бориц П.О.</i>	Методично-прикладні аспекти оцінювання ефективного розвитку підприємства	124
<i>Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Чудик В.В.</i>	Механізм управління ефективним розвитком підприємства	140
<i>Шевченко І.Ю., Лапоног Д.В.</i>	Нормативні засади державного регулювання розвитку автомобільного транспорту	151
<i>Прокопенко М.В., Нестеренко В.Ю., Тімов О.О.</i>	Макроекономічне економіко – математичне моделювання поточного стану національної економіки держави	161
<i>Прокопенко М.В., Деділова Т.В., Нестеренко В.Ю.</i>	Головні методологічні аспекти моделювання соціальних систем національної економіки	170
<i>Бабайлов В.К., Калгулова Р.Ж.</i>	Історія економіки – основні аспекти першого етапу	181

## ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ У ПЕРІОДІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

*Цвілий С.М., канд. екон. наук, доцент  
Національний університет «Запорізька політехніка»*

**Постановка проблеми.** Сучасний період активних військових конфліктів нерозривно пов'язаний із заходами економічного, інформаційного, соціального та політичного впливу на розвиток різних галузей національного господарства будь-якої країни. Розуміння специфіки конфліктного середовища є передумовою запровадження нового інструментарію прогнозування інноваційності економіки. Подолання наслідків воєнного конфлікту в Україні є пріоритетним завданням державної політики щодо швидкого відновлення індустрії туризму у повоєнному періоді. Прискорене відтворення індустрії туризму в постконфліктному періоді країни має відбуватись за рахунок вдосконалення туристичної інфраструктури й запровадження інновацій, що потребують значних капіталовкладень, і саме тому на особливу увагу заслуговує інвестиційне забезпечення інноваційного розвитку індустрії туризму. Інвестиції в індустрію туризму сприяють збільшенню ємності ринку, зростанню кількості туристів і відвідувачів, покращують імідж країни та її конкурентоспроможність на світовому ринку туристичного обслуговування. У сукупності наявність й забезпечення окреслених умов є доцільними для розвитку і функціонування вітчизняної індустрії туризму країни на засадах інноваційності у періоді постконфліктного відновлення й сприятимуть реалізації її основних функцій, серед яких виділяють економічну, соціальну, гуманітарну, оздоровчу, пізнавальну, просвітню, комунікативну, розподільчу, творчу, екологічну тощо. Безумовно, період постконфліктного відновлення індустрії туризму спрямовано на відбудову зруйнованих бойовими діями територій та економічних зв'язків.

Проте, непередбачливі умови функціонування суб'єктів індустрії туризму в періоді постконфліктного відновлення характеризуються високим ступенем невизначеності та динамічності. Це зумовлює необхідність пошуку відповідних сучасним реаліям методологічних та практичних підходів щодо забезпечення їх ефективного довгострокового розвитку. Одним із найпоширеніших поглядів на даний напрям є визначення більш впливових чинників формування інноваційної компетентності туристичних підприємств. Інноваційна компетентність, на нашу думку, має базуватись на прикладі європейського інноваційного простору, який в тривалому циклічному періоді постконфліктного відновлення спромігся межі конкурентоспроможності суб'єктів індустрії туризму розширити саме за рахунок забезпечення

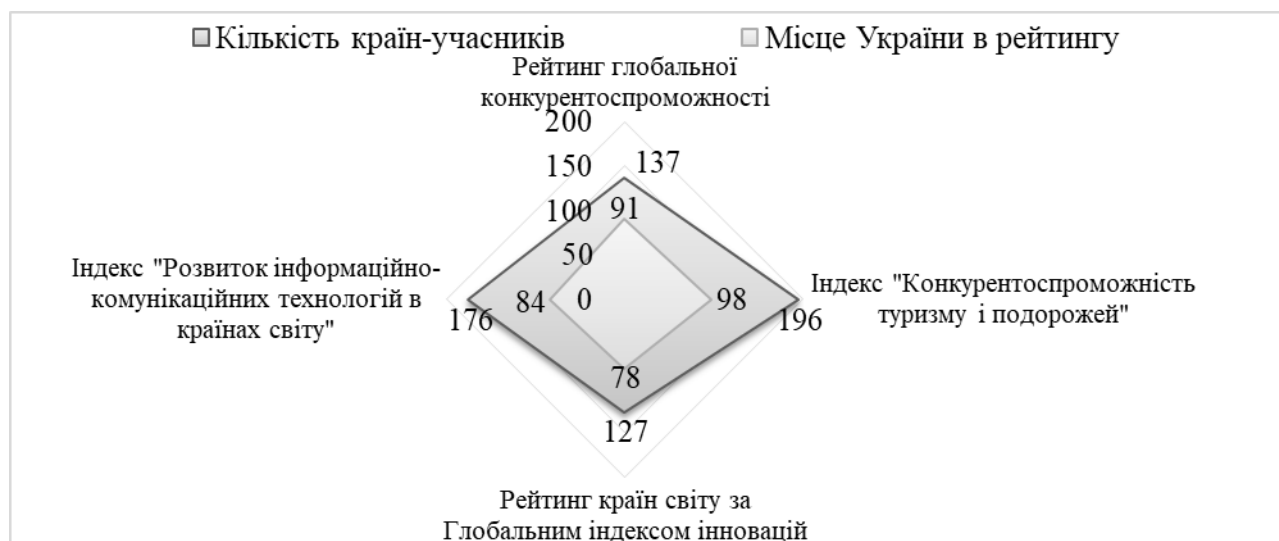
інноваційної орієнтованості. Відповідно, прогнозування основних показників інноваційності індустрії туризму є важливим напрямом дослідження.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у дослідження окремих складових даної проблеми зробили відомі вітчизняні й закордонні вчені: постконфліктне відновлення економіки держави, її регіонів (К. Адам, Т. Аддісон, П. Білон, В. Дейвіс, Ч. Койн, П. Колліер, П. Кольер, С. Мурshed, М. Седербом, А. Хеффлер); вплив держави на туристичну індустрію в період постконфліктної реконструкції (Р. Арескі, Дж. Бартлетт, О. Бейдик, Д. Бенавідес, О. Довбенко, В. Євдокимов, Д. Піотровські, А. Полчанов, Р. Шериф); інноваційне стимулювання туристичних підприємств (М. Бойко, І. Іртищева, А. Землянкін, І. Підоричева, А. Ліманський, В. Ляшенко, А. Мазаракі, Г. Омельчак, В. Садков, Т. Ткаченко, Г. Трілленберг, К. Фріман, А. Фрейтаг, О. Цимбал, В. Яровий, А. Ясінський). Це говорить про значний науковий інтерес до розв'язання проблеми. Такі вчені, як: О. Чернега [1], Н. Лохман [1], А. Полчанов [2; 3], В. Євдокимов [3], О. Шевченко [4], Н. Трусова [5], Д. Михайлик [5], В. Оглобліна [5], Т. Марусей [5], в наукових працях детально вивчали перспективи розвитку вітчизняної індустрії туризму.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Надання прогнозних значень показників інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу індустрії туризму.

**Формулювання цілей статті.** Складання прогнозу основних індикаторів інноваційного розвитку індустрії туризму України у постконфліктному періоді.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** У 2021 році основні світові індекси: індекс конкурентоспроможності туризму і подорожей, індекс розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в країнах світу, рейтинг глобальної конкурентоспроможності, рейтинг країн світу за глобальним індексом інновацій, характеризували інноваційний потенціал України в індустрії туризму як такий, що знаходився у фазі прискорення активізації розвитку [6-10]. (рис. 1).

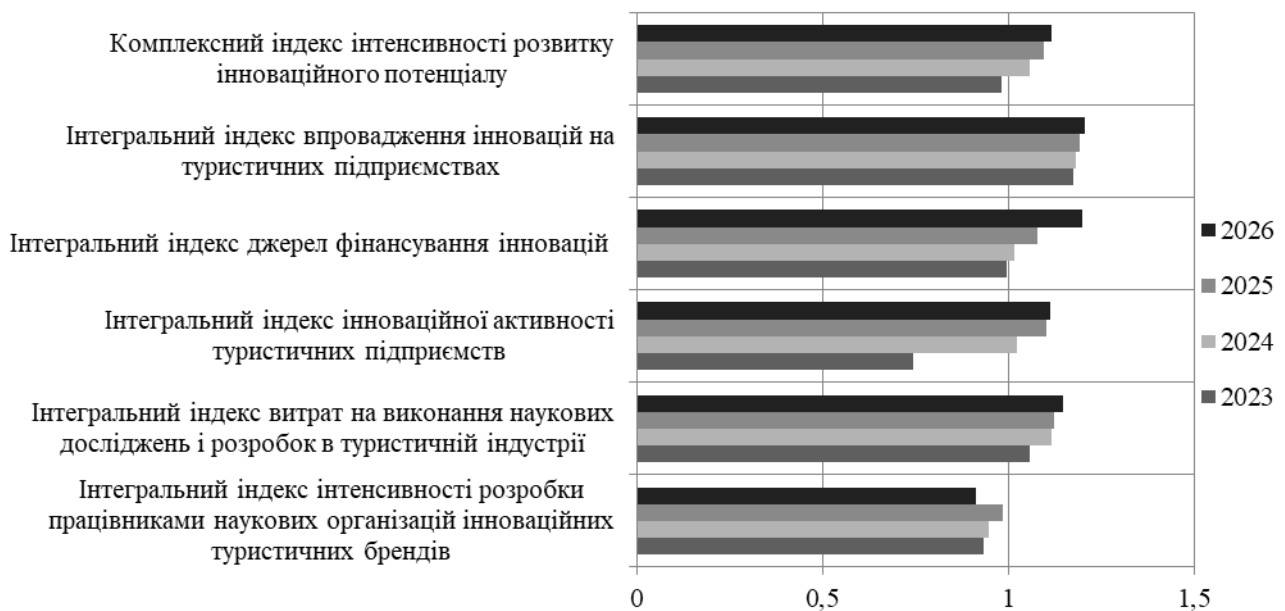


**Рис. 1. Місце України в основних світових рейтингах інновації та туризму у 2021 р.**

*Джерело: складено автором на основі даних [6-12]*

На основі інтегральних індексів впровадження інноваційних стимулів індустрії туризму України, які свідчать про достатній рівень інтенсифікації ресурсів на просування інноваційного туристичного бренду в країні та поза її межами впродовж 2019–2021 рр., розраховано прогностні індекси інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, що відтворюють та розвивають вітчизняну індустрію туризму на період 2023–2026 рр. (рис. 2).

Таким чином, комплексний індекс інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств України за 2023–2026 рр. характеризується фазами прискорення, рекорду та зміни стадій швидкого відтворення ресурсів, які спрямовуються на просування туристичних брендів не тільки в країні, але і за її межами, з метою стабілізації економіки й регіональної кластеризації туристичної системи, враховуючи хвилеподібні та динамічні сучасні тренди інтегральних індексів фінансування інновацій та інноваційності суб'єктів індустрії туризму.



**Рис. 2. Перспективний прогноз комплексного індексу інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств України за інтегральними індексами на 2023-2026 рр.**

*Джерело: розраховано автором*

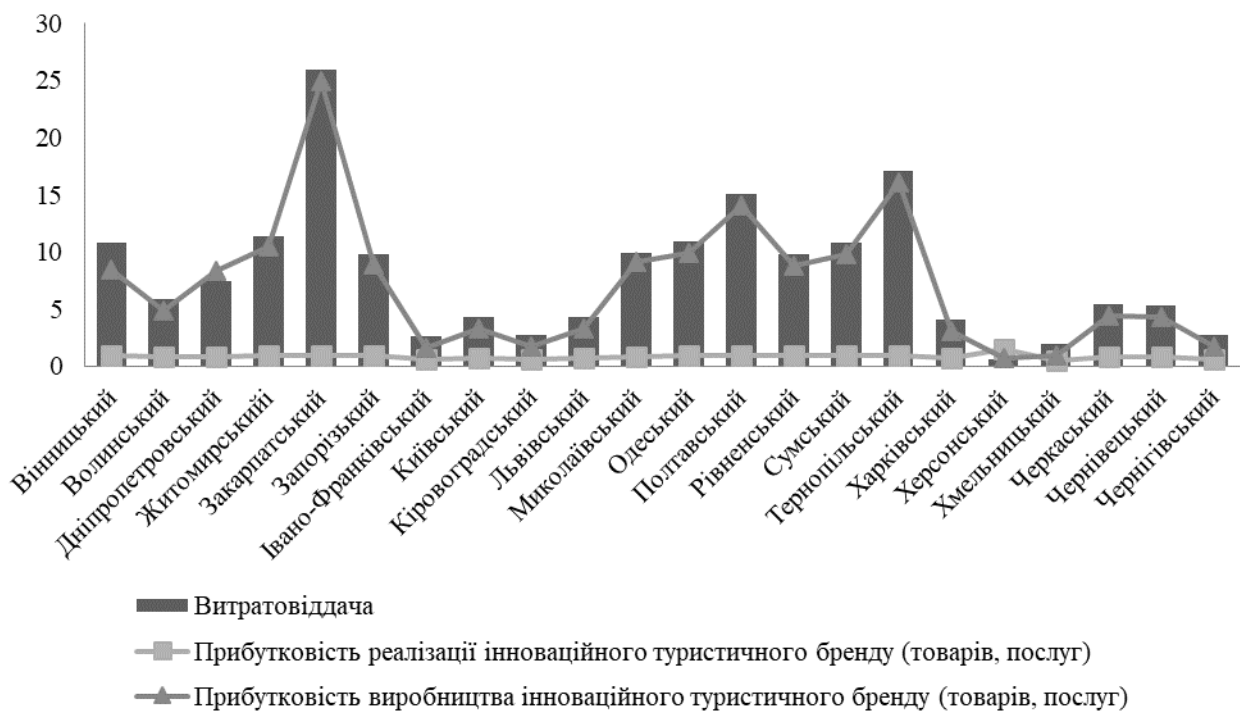
За мінливості постконфліктного відновлення інноваційного середовища, оцінка інтенсивності використання ресурсів інноваційного потенціалу туристичних підприємств за регіонами є складним багатоаспектним процесом. Пропонується власний алгоритм, а також результати визначення інноваційного рейтингу вітчизняної індустрії туризму за регіонами України на базі прогностичних індикаторів інноваційної ефективності туристичних підприємств, а саме: витратовіддача інноваційної діяльності туристичних підприємств, прибутковість реалізації інноваційного туристичного бренду (товарів, послуг),

прибутковість виробництва інноваційного туристичного бренду (товарів, послуг) (рис. 3).

Стандартизація прогнозних індикаторів в регіонах України відносно еталона проводиться за формулою (1) [13; 14]:

$$x_{jy} = \frac{Cf_{ji}}{C \max_{ji}}, \quad (1)$$

де  $x_{jy}$  – стандартизовані прогнозні індикатори  $j$ -го регіону;  $Cf_{ji}$  – прогнозний індикатор  $j$ -го регіону;  $C \max_{ji}$  – максимальне значення індикатора  $j$ -го регіону (еталонне значення).



**Рис. 3. Прогнозні індикатори інноваційної ефективності туристичних підприємств в регіонах України, в середньому за 2023-2026 рр.**

*Джерело: розраховано автором*

Для регіону розраховується рейтингове число за формулою (2) [13; 14]:

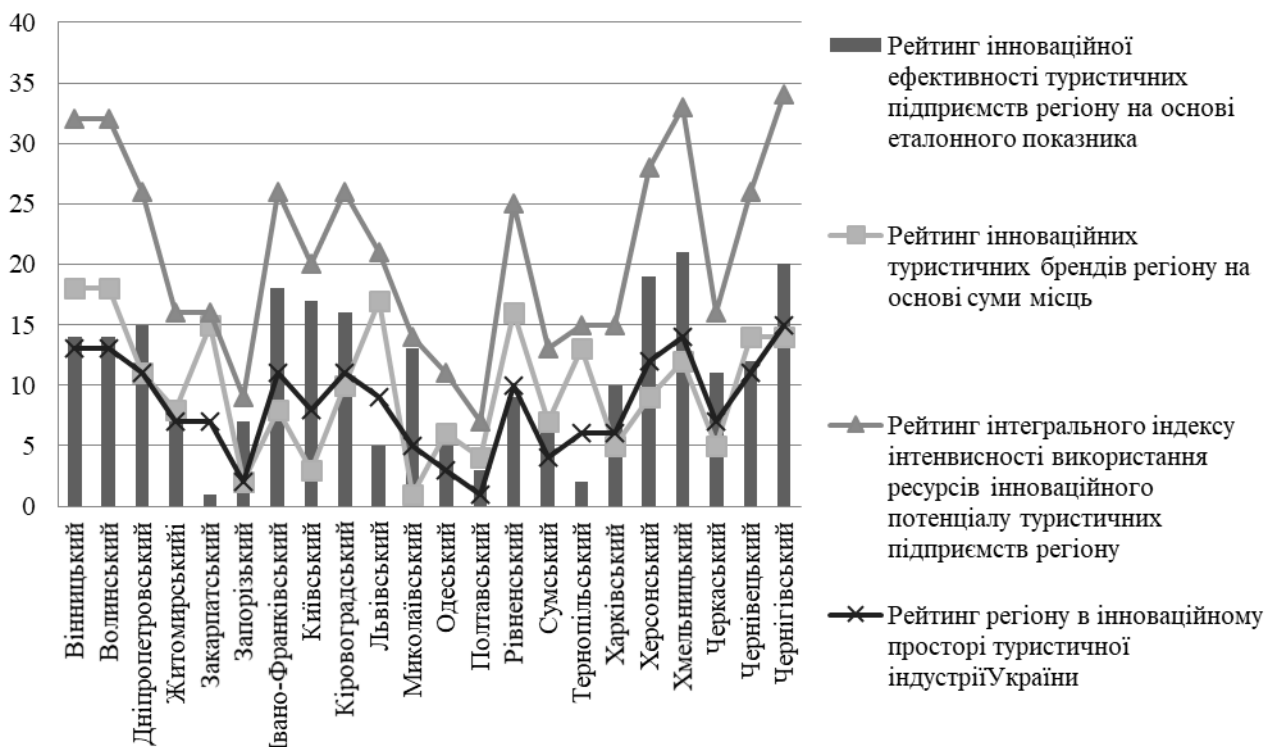
$$R_j = \sqrt{(1 - x_{1j})^2 + (1 - x_{2j})^2 + \dots + (1 - x_{nj})^2}, \quad (2)$$

де  $R_j$  – рейтингова оцінка  $j$ -го регіону;  $x_{1j}, x_{2j}, \dots, x_{nj}$  – стандартизовані прогнозні індикатори  $j$ -го регіону.

Результати прогнозних розрахунків відносно рейтингового місця регіонів в інноваційному просторі індустрії туризму демонструють (рис. 4): перше місце – Полтавський регіон (інтегральний інноваційний рейтинг регіону – 7); друге місце

– Запорізький регіон (інтегральний інноваційний рейтинг регіону – 9); третє місце – Одеський регіон (інтегральний інноваційний рейтинг регіону – 11). Найгірші показники у Чернігівського регіону (інтегральний інноваційний рейтинг регіону – 34) та Хмельницького регіону (інтегральний інноваційний рейтинг регіону – 33).

Прогнозний темп росту частки витрат на планування і виконання наукових інноваційних розробок організаціями підприємницького та державного секторів в індустрії туризму, а також сектору вищої освіти у загальному обсязі інвестицій в країнах Європи та України, зокрема, наочно представлено на рис. 5–7.



**Рис. 4. Прогнозний рейтинг інноваційного простору індустрії туризму між регіонами України, в середньому за 2023–2026 рр.**

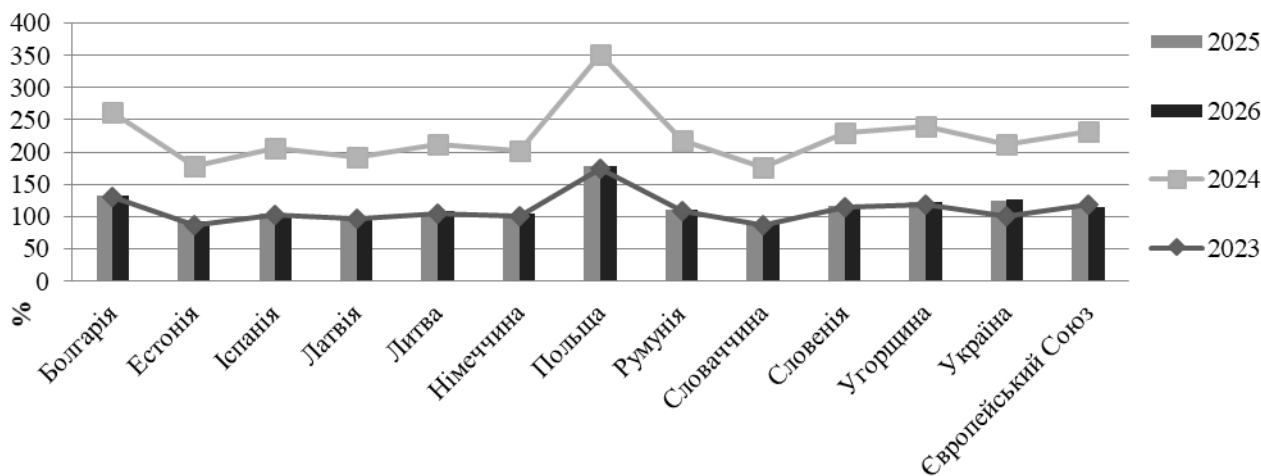
*Джерело: розраховано автором*

Так, за 2023–2026 рр. найбільша частка темпів росту інвестиційних витрат на виконання інноваційних досліджень та розробок в індустрії туризму серед організацій підприємницькому секторів буде спостерігатись в Болгарії (в межах 130,6–133,2%), Польщі – в межах 175,2–178,5%; невисокий темп витрат ресурсів на дослідження будуть спрямовані в країнах: Естонія (в межах 86,7–93,7%), Латвія (в межах 95,9–98,7%), Словаччина (в межах 87,4–90,8%). В Україні темпи росту витратно-ресурсної частки із загального обсягу інвестицій на інноваційні розробки туристичних брендів щороку будуть зростати (від 99,8% у 2023 р. до 125,8% у 2026 р.), враховуючи інвестиційні потоки на

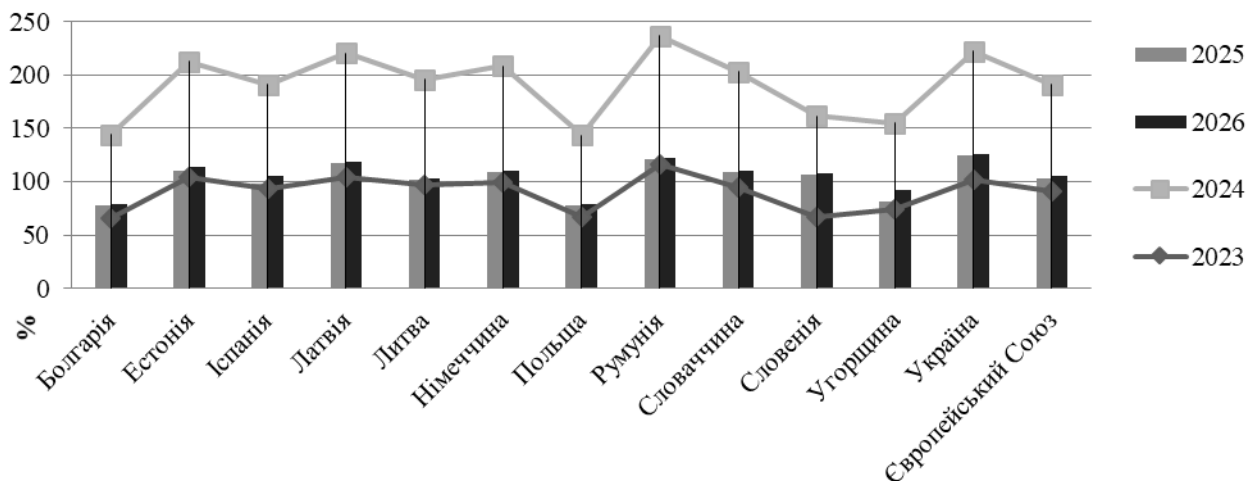


відтворення регіональних туристичних систем та обслуговуючої сфери індустрії туризму (рис. 5).

Найменші коливання темпів росту інвестування наукових інноваційних розробок будуть спостерігатися в державному секторі Болгарії (в межах 66,3–79,4%), а також Польщі (в межах 66,9–78,5%). В Україні частка бюджетного інвестування стрімко зростає з 2024 р. і буде дорівнювати 120,2% приросту. При цьому, щорічно інвестиційні витрати будуть збільшуватись на 5–6% (рис. 6).



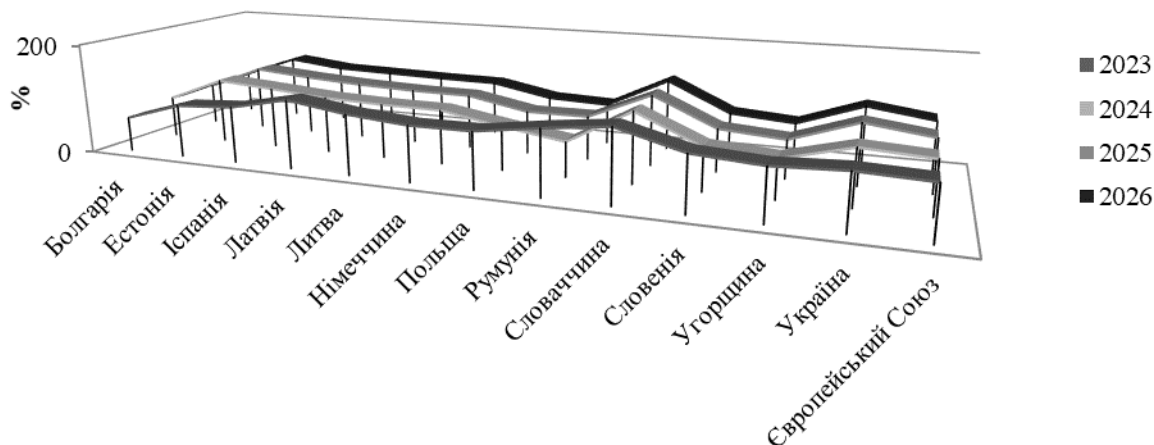
**Рис. 5. Прогнозний темп росту частки інвестиційних витрат на виконання наукових інноваційних розробок в індустрії туризму організаціями підприємницького сектора у загальному обсязі на 2023–2026 рр., %**  
*Джерело: розраховано автором за даними [15]*



**Рис. 6. Прогнозний темп росту частки інвестиційних витрат на виконання наукових інноваційних розробок в індустрії туризму організаціями державного сектора у загальному обсязі на 2023-2026 рр., %**  
*Джерело: розраховано автором за даними [15]*

Рис. 7 свідчить, що прогносні темпи росту інвестиційних витрат на наукові інноваційні розробки в індустрії туризму за рахунок сектору вищої освіти в

2023–2026 рр. будуть мати динамічну тенденцію до скорочення в країнах: Румунія (з 114,5% до 74,5%), Латвія (з 122,5% до 103,1%), Литва (з 107,3% до 100,7%), Словенія (з 97,1% до 77,1%), Угорщина (з 89,6% до 68,7%). Тренди приросту частки витрат будуть спостерігатись в Словаччині (з 127,3% до 128,9%), Естонії (з 93,5% до 117,2%), Іспанії (зі 100% до 105,4%), Україні (з 94,7% до 109,4%).



**Рис. 7. Прогнозний темп росту частки інвестиційних витрат на виконання наукових інноваційних розробок в туристичній індустрії організаціями сектора вищої освіти у загальному обсязі на 2023-2026 рр., %**

*Джерело: розраховано автором за даними [15]*

Доцільно зазначити, що прогнозний тренд витратно-ресурсних компонент із загальної величини інвестицій призведе до трансформації інноваційного потенціалу туристичних підприємств в регіонах України, який, в свою чергу, забезпечить прискорене відтворення розвитку індустрії туризму в країні. Навіть за незначної частки доходу від реалізації туристичних брендів (товарів, послуг) у валовому внутрішньому продукті (у 2023 р. – 0,24%, у 2024 р. – 0,48%, у 2025 р. – 0,59%, у 2026 р. – 0,62%) оборотність індустрії туризму за 2023–2024 рр. збільшиться в середньому в 2,0 рази, за 2025-2026 рр. по відношенню до минулих прогнозних періодів – в середньому в 2,5 рази. Кількість підприємств сфери обслуговування туристів постійно буде збільшуватись: у 2026 р. цей показник зросте у 2,5 рази у порівнянні із 2023 р. та на 55% у порівнянні з 2025 р., що пов'язано зі зростанням попиту на туристичні послуги та сервіси. Забезпечення інноваційних стимулів відносно розвитку індустрії туризму України пов'язано безпосередньо з позитивними зрушеннями інноваційного потенціалу, як в часовій, так і в географічній ретроспективі туристичної системи країни.

**Висновки з проведеного дослідження.** Прогнозні інноваційні індикатори розвитку індустрії туризму в Україні, як економічної системи мають прямий вплив на відтворення та розвиток туристичного бренду в країні. Це свідчить про високий рівень інноваційності туристичних підприємств і сфер обслуговування. Інновації потрібно розглядати не як самоціль, а як інструмент

стимулювання до зростання доходу й прибутку, активізації інноваційного потенціалу з метою забезпечення сприятливих умов підвищення конкурентоспроможності, що буде мати позитивний вплив на соціально-економічні індикатори розвитку системи туризму між регіонами країни. Для туристичних підприємств інновації будуть сприяти зростанню рентабельності, створенню їх позитивного інноваційного іміджу, отриманню додаткових конкурентних переваг, що, у свою чергу, має сприяти підвищенню їх ринкової вартості та залученню додаткових інвестицій. Трансформації в інноваційному процесі в періоді постконфліктного відновлення індустрії туризму України стануть значним поштовхом до радикальних змін у інноваційній діяльності туристичних підприємств, інноваційний потенціал яких спроможний забезпечити потенційний ефект від реалізації туристичних брендів в регіонах та підвищити економічну стабільність країни. Враховуючи цей факт, слід констатувати, що інноваційний потенціал є головною умовою існування інноваційно орієнтованої туристичної системи регіонів країни та є необхідною передумовою створення і комерціалізації інноваційного туристичного продукту, який на фоні впливу дестабілізуючих постконфліктних факторів економіки має стати каталізатором до вибору та впровадження інновацій в індустрії туризму. Перспективою є аналіз можливостей трансформації туристичної інфраструктури до умов інноваційності індустрії туризму у постконфліктному її відновленні.

#### **Перелік посилань.**

1. Чернега О.Б., Лохман Н.В. Модель життєвого циклу інноваційного потенціалу туристичного підприємства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. №2(70). С. 27–31.
2. Полчанов А.Ю. Формування механізму постконфліктного відновлення національної економіки. *Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова*. 2017. №6(59). С. 65–70.
3. Євдокимов В., Полчанов А. Вплив військових конфліктів на національну економіку країн постсоціалістичного простору. *Бізнес-інформ*. 2017. №4. С.48-54.
4. Шевченко О.В. Заходи та інструменти відбудови господарства постконфліктних територій та протидія появі нових депресивних територій. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2017. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vidbudova-914af.pdf> (дата звернення: 23.10.2023).
5. Trusova N., Tsviliy S., Mykhailyk D., Ogloblina V., Marusei T. Innovative incentives of the tourism industry in the period of post-conflict reconstruction of Ukraine. *Review of Economics and Finance*. 2023. №21. P. 1237–1248.
6. Dutta S., Lanvin B., Wunsch-Vincent S. The Global Innovation Index. 2016. URL: [http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-15/wipo\\_pub\\_gii\\_2016\(1\).pdf](http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-15/wipo_pub_gii_2016(1).pdf) (дата звернення : 18.10.2023).

7. The Global Competitiveness. 2017-2018. URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (дата звернення : 15.10.2023).
8. The Global Competitiveness. 2019. URL: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf) (дата звернення : 15.10.2023).
9. The Global Competitiveness. 2020. URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/> (дата звернення : 15.10.2023).
10. The Global Competitiveness. 2021. URL: <https://www.weforum.org/reports/> (дата звернення : 15.10.2023).
11. The Travel&Tourism Competitiveness. (2021). URL: <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/> (дата звернення: 5.10.2023)
12. Туристичний портал України. URL : <http://www.stejka.com/ukr> (дата звернення : 21.10.2023).
13. Trillenberh H. Innovative cluster approach to the development of tourism in Ukraine in the conditions of globalization. *Journal of European Economy*, 2014. №13(4). P. 401–414.
14. Trusova N.V., Tanklevska N.S., Cherniavska T.A., Prystemskyi O.S., Yeremenko D.V., Demko V.S. Financial Provision of Investment Activities of the Subjects of the World Industry of Tourist Services. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. №4(44). P. 890-902.
15. Global Tourism Trends (2022). Tourism Market Data and Forecasts to 2026. URL: <https://www.reportlinker.com/clp/6226> (дата звернення : 17.10.2023).

## References.

1. Cherneha, O.B., Lokhman, N.V. (2019). Model of the life cycle of the innovative potential of a tourist enterprise [Model zhyttievoho tsykladu innovatsiynoho potentsialu turystychnoho pidpryemstva]. *Problems of the systemic approach in economics*, No. 2(70), P. 27–31.
2. Polchanov, A.Yu. (2017). Formation of the mechanism of post-conflict recovery of the national economy [Formuvannia mekhanizmu postkonfliktnoho vidnovlennia natsionalnoi ekonomiky]. *Bulletin of the I.I. Mechnikova Odesa National University*, No. 6(59), P. 65-70.
3. Yevdokymov, V., Polchanov, A. (2017). The influence of military conflicts on the national economies of post-socialist countries [Vplyv viiskovykh konfliktiv na natsionalni ekonomiky krain postsotsialistychnoho prostoru]. *Business-Inform*, No. 4, P. 48-54.
4. Shevchenko, O.V. (2017). Measures and tools for rebuilding the economy of post-conflict territories and countering the emergence of new depressed territories [Zakhody ta instrumenty vidbudovy hospodarstva postkonfliktnykh terytorii ta protydiia poiavi novykh depresyvnnykh terytorii. Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen]. *National Institute of Strategic Studies*. URL: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/vidbudova-914af.pdf> (last accessed 23.10.2023).

5. Trusova, N., Tsviliy, S., Mykhailyk, D., Ogloblina, V., Marusei, T. (2023). Innovative incentives of the tourism industry in the period of post-conflict reconstruction of Ukraine. *Review of Economics and Finance*, No. 21, P. 1237-1248.
6. Dutta, S., Lanvin, B., Wunsch-Vincent, S. (2016). The Global Innovation Index. URL: [http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-15/wipo\\_pub\\_gii\\_2016\(1\).pdf](http://english.gov.cn/r/Pub/GOV/ReceivedContent/Other/2016-08-15/wipo_pub_gii_2016(1).pdf) (last accessed 18.10.2023),
7. The Global Competitiveness. (2017-2018). URL: <https://www3.weforum.org/docs/GCR2017-2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf> (last accessed 15.10.2023).
8. The Global Competitiveness. (2019). URL: [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf) (last accessed 15.10.2023).
9. The Global Competitiveness. (2020). URL: <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/> (last accessed 15.10.2023).
10. The Global Competitiveness. (2021). URL: <https://www.weforum.org/reports/> (last accessed 15.10.2023).
11. The Travel&Tourism Competitiveness. (2021). URL: <https://www.weforum.org/reports/travel-and-tourism-development-index-2021/> (last accessed 5.10.2023).
12. Tourist portal of Ukraine [Turystychnyi portal Ukrainy]. URL: <http://www.stejka.com/ukr> (last accessed 23.10.2023).
13. Trillenberh, H. (2014). Innovative cluster approach to the development of tourism in Ukraine in the conditions of globalization. *Journal of European Economy*, No. 13(4), P. 401-414.
14. Trusova, N.V., Tanklevska, N.S., Cherniavska, T.A., Prystemskyi, O.S., Yeremenko, D.V., Demko, V.S. (2020). Financial Provision of Investment Activities of the Subjects of the World Industry of Tourist Services. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 4(44), 890-902.
15. Global Tourism Trends (2022). Tourism Market Data and Forecasts to 2026. URL: <https://www.reportlinker.com/clp/6226> (last accessed 17.10.2023).

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.48:332.145; JEL Classification: C53, D74, L83, O18, R58

### Цвілий С.М. ПРОГНОЗУВАННЯ ПОКАЗНИКІВ ІННОВАЦІЙНОСТІ ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ У ПЕРІОДІ ПОСТКОНФЛІКТНОГО ВІДНОВЛЕННЯ

**Мета.** Складання прогнозу основних індикаторів інноваційного розвитку індустрії туризму України у постконфліктному періоді. **Методика дослідження.** Методика побудована на використанні методів: логічний аналіз, узагальнення, систематизація, прогнозування, складання рейтингу, метод інтегральних індексів, індикативний метод. **Результати.** Обґрунтовано, що інноваційна компетентність має базуватись на прикладі європейського інноваційного простору, який в тривалому циклічному періоді постконфліктного відновлення спромігся межі конкурентоспроможності суб'єктів індустрії туризму розширити саме за рахунок забезпечення інноваційної орієнтованості. Визначено місце України в основних світових рейтингах інновації та туризму у 2021 р. Розраховано прогнозні індекси інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств, що відтворюють та розвивають вітчизняну індустрію туризму на період 2023–2026 рр., на основі інтегральних індексів впровадження інноваційних стимулів індустрії туризму України. Констатовано, що комплексний індекс інтенсивності розвитку інноваційного потенціалу туристичних підприємств характеризується фазами прискорення, рекорду та зміни стадій швидкого відтворення ресурсів, які спрямовуються на просування туристичних брендів в країні і за її межами, з метою стабілізації економіки й регіональної кластеризації туристичної системи, враховуючи хвилеподібні та динамічні сучасні тренди інтегральних індексів фінансування інновацій та інноваційності суб'єктів індустрії туризму. Унаочнено результати прогнозних розрахунків щодо рейтингового місця регіонів в інноваційному просторі індустрії туризму. Розраховано прогнозний темп росту частки витрат на планування і виконання наукових інноваційних розробок організаціями підприємницького та державного секторів в індустрії туризму та сектору вищої освіти у загальному обсязі інвестицій в країнах Європи та України. Зроблено висновок, що прогнозні інноваційні індикатори розвитку індустрії туризму в Україні мають прямий вплив на відтворення та розвиток туристичного бренду. **Наукова новизна.** Запропоновано алгоритм та результати визначення інноваційного рейтингу індустрії туризму за регіонами на базі прогнозних індикаторів інноваційної ефективності туристичних підприємств: витратовіддача інноваційної діяльності туристичних підприємств, прибутковість реалізації й виробництва інноваційного туристичного бренду. **Практична значущість.** Прогнозний тренд витратно-ресурсних компонент загальної величини інвестицій призведе до трансформації інноваційного потенціалу туристичних підприємств в регіонах України, який забезпечить прискорене відтворення розвитку індустрії туризму в країні. Для туристичних підприємств інновації будуть сприяти зростанню рентабельності, створенню інноваційного іміджу, отриманню додаткових конкурентних переваг, що сприятиме зростанню ринкової вартості та залученню додаткових інвестицій.

**Ключові слова:** інноваційність, індустрія туризму, відновлення, прогноз, інвестиційні витрати, постконфліктний період, інноваційний простір.

**UDC 338.48:332.145; JEL Classification: C53, D74, L83, O18, R58**

**Tsviliy S.M. FORECASTING THE INDICATORS OF INNOVATION OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE PERIOD OF POST-CONFLICT RECOVERY**

**Goal.** Making a forecast of the main indicators of the innovative development of the tourism industry of Ukraine in the post-conflict period. **Research methodology.** The methodology is based on the use of such methods as: ranking, logical analysis, generalization, systematization, forecasting, method of integral indices, indicative method. **The results.** It is substantiated that innovative competence should be based on the example of the European innovation space, which in the long cyclical period of post-conflict recovery managed to expand the limits of competitiveness of the subjects of the tourism industry precisely at the expense of ensuring innovative orientation. The place of Ukraine in the main world rankings of innovation and tourism in 2021 has been determined. Predictive indices of the intensity of the development of the innovative potential of tourist enterprises that reproduce and develop the domestic tourism industry for the period 2023–2026 have been calculated, based on integral indices of the implementation of innovative incentives in the tourism industry of Ukraine. It was established that the comprehensive index of the intensity of development of the innovative potential of tourism enterprises is characterized by phases of acceleration, record and change of stages of rapid reproduction of resources, which are aimed at promoting tourism brands in the country and beyond, with the aim of stabilizing the economy and regional clustering of the tourism system, taking into account wave-like and dynamic modern trends of integral indices of financing innovations and innovativeness of subjects of the tourism industry. The results of predictive calculations regarding the ranking place of regions in the innovative space of the tourism industry are visualized. The forecast growth rate of the share of costs for planning and implementation of scientific innovative developments by organizations of the entrepreneurial and public sectors in the tourism industry and the higher education sector in the total amount of investments in the countries of Europe and Ukraine is calculated. It was concluded that predictive innovative indicators of the development of the tourism industry in Ukraine have a direct impact on the reproduction and development of the tourism brand. **Scientific novelty.** The algorithm and results of determining the innovation rating of the tourism industry by region on the basis of predictive indicators of the innovation efficiency of tourism enterprises are proposed: the cost-effectiveness of the innovation activity of tourism enterprises, the profitability of the implementation and production of an innovative tourism brand. **Practical significance.** The forecast trend of the cost-resource component of the total amount of investments will lead to the transformation of the innovative potential of tourism enterprises in the regions of Ukraine, which will ensure the accelerated reproduction of the development of the tourism industry in the country. For tourism enterprises, innovations will contribute to the growth of profitability, creation of an innovative image, obtaining additional competitive advantages, which will contribute to the growth of the market value and the attraction of additional investments.

**Keywords:** innovation, tourism industry, renewal, forecast, investment expenditures, post-conflict period, innovative space.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Цвілий Сергій Миколайович – кандидат економічних наук, доцент, Національний університет «Запорізька політехніка», доцент кафедри туристичного, готельного та ресторанного бізнесу, м. Запоріжжя, Україна; e-mail:0994300103@ukr.net; ORCID ID: [http://orcid.org/ 0000-0002-1720-6238](http://orcid.org/0000-0002-1720-6238); Моб.(099) 430-01-03.

Tsviliy Sergiy – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, National University «Zaporizhzhia Polytechnic», Associate Professor of the Department of tourism, hotel and restaurant business, Zaporizhzhia, Ukraine.



## **МЕНЕДЖМЕНТ ВЕНЧУРНИХ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ: ВИЗНАЧЕННЯ ЦІН НА НОВІ ВИРОБИ (МАТЕРІАЛИ) ВИРОБНИЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ**

*Непран А. В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Солопун Н. М., канд. екон. наук, доцент*

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*

*Тимченко І. Є., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський університет*

**Постановка проблеми.** Однією із умов успішної реалізації стартап-проектів венчурного фінансування є сукупність заходів щодо просування на ринок продукції та забезпечення прихильності споживачів. Це досягається за рахунок розробки перспективної моделі системи маркетингу стартап-проекту. В системі маркетингу важливе місце займає визначення ціни нові вироби і матеріали. Обґрунтоване встановлення ціни повинно забезпечити масштабованість стартап-проекту, тобто здатність стартапу забезпечити прискорене зростання бізнесу. Складність проблеми ціноутворення в системі маркетингу стартапу полягає в обґрунтуванні ціни на нові вироби і матеріали, які призначені для заміни раніше освоєної продукції.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема розробки стартап-проектів венчурного фінансування присвячені публікації І. Гук, І. Манаєнка [1], В. Седікової [2], І. Мазура [3], І. Смирнова, К. Семяков [4], Є. Мордаря, Ю. Відменко [5], Ю. Смаковська [6], С. Бланк [7], О. Третьякова [9] та ін. Як відмічала В. Седікова, стартап можна розглядати як нове підприємство, і як об'єкт інноваційної діяльності [2, с. 13]. Як далі відмічає автор: «Етап «інноваційний проєкт → інноваційний об'єкт» — це головний етап менеджменту стартапу (інноваційний інжиніринг) [2, с. 13]. Проте автор, досліджуючи етапи розробки стартапів, не розкриває особливості встановлення цін на нову продукцію. Управління стартап-проектами суттєво має особливості менеджменту. Як наголошує І. Мазур, стартапер — це не просто управлінець, а насамперед відповідальний лідер та креативна особистість [2, с. 29]. На думку С. Блана (відомого експерта, одного із авторів концепції Lean startup, підприємця, який створив 8 успішних стартапів в США) і Б. Дорфа (який створив 6 успішних стартапів, співавтор концепції Customer development, консультанта початківців-стартаперів і викладача в Колумбійській школі бізнесу), до стартапу не можна підходити з традиційними методами та засобами управління, що були запропоновані програмами МВА для великих організацій [7, с. 18]. Зазначені дослідники вважали, що стартап — це зовсім інша бізнес-

модель управління підприємством. За кордоном при менеджментів стартапів набула широкого поширення концепція Lean Startup. Вона представляє собою концепцію створення компаній, розробки та виведення на ринок нових продуктів чи послуг, яка ґрунтується на науковому підході до менеджменту стартапів, навчанні, проведенні експериментів задля скорочення циклу розробки та отримання корисного зворотного зв'язку від клієнтів» [8].

**Невирішені складові загальної проблеми.** Стартап-проекти призначені для впровадження у виробництво нової продукції (матеріалів, виробів, технологій виробництва). В дослідженнях маркетингу стартап-проектів відсутнє обґрунтування моделі ціноутворення на нову продукцію (матеріали) виробничо-технічного призначення. Більшість авторів не розглядають особливості ціноутворення на нову продукцію. На жаль, за останній період не проводилися інтенсивні пошуки практичного вирішення цієї проблеми. Без обґрунтування ціни на нову продукцію система маркетингу стартап-проекту, як і весь проект може виявитися економічно неефективним.

**Формулювання цілей статі.** Метою статті є обґрунтування підходу до встановлення ціни на нові вироби (матеріали) виробничо-технічного призначення при розробці стартап-проектів венчурного фінансування.

**Виклад основного матеріалу досліджень.** Важливого значення для успішної реалізації стартап-проектів (в даному дослідженні стартап-проект розглядається не як нове підприємство, а як об'єкт інноваційної діяльності.) венчурного фінансування є правильне встановлення цін на нову продукцію виробничо-технічного призначення. Ціна на продукцію повинна забезпечити масштабованість, тобто швидке зростання до розмірів великої компанії при збереженні обраної моделі бізнесу. При розробці стартап-проекту важливо обґрунтувати ціннісну пропозицію, тобто пропозицію, яка відрізняє даний бізнес від іншого. Тут необхідно сформулювати перевагу (бізнес-ідею), яка пояснить, чому необхідно купувати продукцію даного стартап-проекту.

Одна із складнощів встановлення ціни на нову продукцію полягає в тому, що ціни повинні одночасно задовольняти інтереси різних сторін, які беруть участь у товарно-грошових відносинах і пов'язаних із розробкою, освоєнням, виробництвом і використанням прогресивних засобів виробництва. При визначенні цін на нові вироби і матеріали, які призначені для заміни раніше освоєної продукції, можна намітити наступні етапи:

вибір базового виробу (матеріалу), з яким співставляється нова продукції за своїми техніко-економічними параметрами, а також поточними і капітальними затратами;

обчислення затрат на підготовку і освоєння виробництва нової продукції;

визначення верхньої межі ціни на новий виріб (матеріал), при якому споживачеві рівновигідно споживання базового і нового виробу;

визначення ціни на нову продукцію, які забезпечує за рахунок техніко-економічних переваг нової продукції для споживача і виробника.

Економічна ідея розрахунку ціни на нову взаємозамінну продукцію полягає в тому, що вона повинна бути рівновигідна як виробника, і споживача.

Для цього розраховують економічно доцільний для виробника нижню межу ціни виходячи із того, що нова продукція буде для нього рівно вигідна із раніше виробленою. Якщо нова продукція буде менш рентабельна, фірма не буде зацікавлена в її виробництві.

Допустима верхня межа ціни на нову взаємозамінну продукцію повинна бути такою, щоб споживачеві вона була рівновигідною із раніше використовуваною. Однією із умов економічно обґрунтованого встановлення цін на нову продукцію — такий розподіл економічного ефекту від її виробництва і застосування, при якому б забезпечувалося б одночасне здешевлення для споживачів застосування нової продукції порівняно із раніше освоєними аналогічними виробами і стимулювання підприємств-виробників.

Верхня межа ціни на нові предмети праці (нові види сировини, матеріали)  $\Pi_{\text{вм}}$ , перевага яких полягає в зниженні питомих витрат на одиницю продукції і (або) інших прямих витрат споживача, розраховується за формулою:

$$\Pi_{\text{вм}} = \Pi_{\text{б}} \frac{Y_{\text{б}}}{Y_{\text{н}}} + \frac{I_{\text{б}} - I_{\text{н}}}{Y_{\text{н}}} \pm \frac{E_{\text{н}} \Delta K}{Y_{\text{н}}}, \quad (1)$$

де  $\Pi_{\text{б}}$  — ціна базисного предмета праці;

$Y_{\text{б}}$  і  $Y_{\text{н}}$  — питомі витрати базисного та нового предметів праці на одиницю продукції, що випускається споживачем;

$I_{\text{б}}$  і  $I_{\text{н}}$  — прямі витрати на одиницю продукції, що випускається споживачем при використанні базисного та нового предметів праці, без вартості самого предмета праці;

$\Delta K$  — зміна капітальних витрат споживача у зв'язку з використанням нового предмета праці у розрахунку на одиницю продукції, що виробляється із застосуванням цього предмета праці (сировини, матеріалу, напівфабрикату);

$E_{\text{н}}$  — прийнятий нормативний коефіцієнт ефективності;

За тими виробами, використання яких викликає суттєві умови в експлуатаційних витрат, розрахунок верхньої межі ціни здійснюється за наступною формулою:

$$\Pi_{\text{вн}} = \Pi_{\text{б}} \frac{\Pi_{\text{н}}}{\Pi_{\text{б}}} + (I_{\text{б}} - I_{\text{н}}). \quad (2)$$

Приклад. Базова ціна матеріалу становить 1000 грн; питомі витрати базового виробу на одиницю продукції, що випускається споживачем, — 6 кг, нового виробу — 4 кг; прямі затрати на продукцію, що випускається споживачем при використанні базового і нового матеріалу (без вартості самого матеріалу) — відповідно 6000 грн і 5800 грн; додаткові капітальні витрати у споживача у зв'язку із використанням нового матеріалу у розрахунку на

одиницю продукції — 170 грн; прийнятий нормативний коефіцієнт ефективності — 0,15.

Верхня межа ціни на новий матеріал, використання якого буде рівновигідно із базовим матеріалом, складе:

$$C_{\text{вм}} = 1000 \frac{6}{4} + \frac{6000 - 5800}{4} + \frac{0,15 \cdot 170}{4} = 1556,4 \text{ грн.}$$

В тому випадку, коли застосування нових видів сировини і матеріалів приводить до збільшення термінів служби виготовленої продукції, забезпечує краще зберігання готової продукції, зміна цих показників додатково враховується при розрахунку верхньої межі ціни.

Наступний етап визначення цін на нову взаємозамінну продукцію — розрахунок їх нижньої межі. Тут основою є принцип рівно вигідності для виробника. Слід зазначити, що верхня і нижня межа — це лише розрахункові величини, а не ціни, за якими реалізуються вироби і матеріали.

Нижня межа ціни ( $C_{\text{нм}}$ ) на продукцію може визначатися за формулою:

$$C_{\text{нм}} = C \left( 1 + \frac{P}{100} \right), \quad (3)$$

де  $C$  — собівартість нової продукції, що приймається за базу оптової ціни;

$P$  — норматив рентабельності, встановлений шляхом віднесення суми прибутку до собівартості товарної продукції.

Собівартість нової продукції, що приймається за базу ціни, виходячи із умов освоєного виробництва. До нижньої межі ціни додаються всі затрати, що припадають на одиницю продукції, які пов'язані з підготовкою та освоєнням серійного виробництва. Затрати на підготовку та освоєння виробництва нової продукції, які відносяться на одиницю, визначаються шляхом ділення загальної суми затрат за кошторисом на кількість виробів (матеріалів), які передбачених до випуску, в поточному році. Капітальні витрати споживача враховуються тільки в тій частині, в якій вони пов'язані з придбанням додаткового супутнього обладнання при використанні нового виробу замість базового.

Приклад. Собівартість нового виробу становить 900 грн, мінімальний рівень рентабельності — 15 %. Тоді нижня межа ціни нового виробу складе

$$C_{\text{нм}} = 900(1 + 15/100) = 1035 \text{ грн.}$$

Таким чином, верхня межа ціни нового виробу, який буде випускатися взамін базового, складе 1556,4 грн, нижня межа ціни — 1035 грн.

В кінцевому рахунку величина економічного ефекту, який підлягає розподілу між виробником і споживачем, визначається за наступною формулою:

$$E_p = C_{\text{вм}} - C_{\text{нм}} \quad (4)$$

В нашому прикладі величина економічного ефекту, що підлягає розподілу між виробником і споживачем, становить 521,4 грн (1056,4 – 1035).

Розмір ціни диференціюється в залежності від співвідношення верхньої і нижньої межі ціни за типовою шкалою (табл. 1)

Таблиця 1

**Розрахунок результатів дослідження**

Величина ціни нового виробу, грн	Розмір надбавки, %	Величина ціни нового виробу, грн	Розмір надбавки, %
1035–1087,1	10	1295,7–1347,8	60
1087,1–1139,3	20	1347,8–1399,9	70
1139,3–1192,4	30	1399,9–1452,1	80
1192,4–1243,6	40	1452,1–1540,3	90
1243,6–1295,7	50	1504,3–1556,4	100

*Джерело: розраховано авторами*

Для забезпечення масштабності стартап-проектів необхідно, щоб величина надбавки не перевищувала 50 % розподіленого економічного ефекту. Такий принцип обґрунтування надбавок забезпечує гнучкий, економічно обґрунтований підхід при відносному (у розрахунку на одиницю корисного ефекту) здешевлення нової продукції для споживача.

Згідно з даного підходу, максимальна ціна нового виробу, який виготовляється для заміни базового виробу, повинна бути встановлена в межах 1243,6–1295,7 грн. Такий рівень ціни буде сприяти зростанню попиту на даний виріб з боку споживача, що забезпечить зростання масштабу виробництва. Якщо ціна на новий виріб буде встановлена, наприклад, в розмірі, 1400–1452,1 грн і вище, то для споживачів купівля нового виробу не матиме значного економічного ефекту. В результаті зростання попиту буде відбуватися досить повільно, що не зможе забезпечити стартап-проект достатніми потужностями для виходу підприємства на рівень серійного виробництва.

**Висновки з проведеного дослідження.** Менеджмент стартап-проектів передбачає встановлення цін на нові вироби (матеріали), що повинні забезпечити зростання масштабності випуску продукції. Ціна на нові вироби (матеріали), які призначені для заміни тих виробів, які випускалися раніше, повинні встановлюватися в межах верхньої та нижньої межі ціни. Наведених механізм розрахунку верхньої та нижньої межі дозволить менеджменту підприємства встановлювати економічно обґрунтовані ціни на нові вироби (матеріали) виробничого призначення. При встановленні ціни в таких межах зростання ефективності нових виробів (матеріалів) повинно випереджати підвищення техніко-економічних параметрів виробів, що дає можливість створювати більш сприятливі умови для застосування нової продукції виробничого призначення у споживачів.

## Перелік посилань

1. Гук О. В., Манаєнко І. М. Венчурне інвестування стартап-проєкту на різних етапах його розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 29. С. 151–156.
2. Седікова І. О. Особливості стартапу як інноваційного проєкту. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 55-2. С. 12–16.
3. Мазур І. Стартап як новий зміст у підприємництві. Вісник Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. 2020. № 2(209). С. 26–32.
4. Смирнова І. І., Сімаков К.І. Венчурний капітал як джерело фінансування інноваційного підприємництва в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2018. № 3 (53). С.131–135.
5. Мордань Є.Ю., Відменко Ю.В., Кобець Ж.О. Венчурне інвестування в Україні та світі: сучасні тенденції та особливості розвитку. *Гроші, фінанси і кредит*. № 17. 2018. С. 391–399.
6. Смаковська Ю. Критерії експертної оцінки бізнес-плану підприємницького проєкту. *Формування ринкової економіки в Україні*. 2019. Т. 19. Вип. 4. С. 434–438.
7. Blank S. Bob Dorf. *Startup: The Founder's Handbook*. New York: Alpina Publisher, 2013. P. 485.
8. *The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically Successful Businesses*. Crown Publishing. 2015. Vol. 10. No. 4. P. 100–103.
9. Третякова О. В., Харабара В. М., Грешко Р. І. Венчурне фінансування як ефективний інструмент інноваційного розвитку країни. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17/18. С. 18-23.
10. Діденко Л. В., Ватоян А. М., Єр'оміна Н. А. Роль венчурних інститутів спільного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 143–151.

## References

1. Huk, O. V., Manaenko, I. M. (2019), Venture investment of a startup project at different stages of its development. [Venchurne investuvannya startap-proektu na rizny`x etapax jogo rozvy`tku], *Market infrastructure*, No. 29, P. 151-156.
2. Sedikova, I. O. (2020), Peculiarities of a startup as an innovative project. [Osobly`vosti startapu yak innovacijnogo proyektu], *Black Sea Economic Studies*, No. 55-2, P. 12-16.
3. Mazur, I. (2020), Startup as a new meaning in entrepreneurship [Startap yak novy`j зміst u pidpry`emny`cztvi], *Bulletin of Kyiv National University named after T. G. Shevchenko*, No. 2(209), P. 26-32.
4. Smirnova I.I., Simakov K.I. (2018), Venture capital as a source of financing innovative entrepreneurship in Ukraine [Venture capital as a source of financing innovative entrepreneurship in Ukraine], *Economic Herald of Donbass*, No. 3 (53), P.131-135.
5. Mordan, E.Yu., Vidmenko, Y.V., Kobets Zh.O. (2018), Venture investment in Ukraine and the world: modern trends and features of development [Venchurne

investuvannya v Ukrayini ta sviti: suchasni tendenciyi ta osobly`vosti rozvy`tku], *Money, finance and credit*, No. 17, P. 391-399.

6. Smakovska, Yu. (2019), Criteria for expert assessment of business plan of an entrepreneurial project [Kry`teriyi ekspertnoyi ocinky` biznes-planu pidpry`yemny`cz`kogo proektu], *Formation of market economy in Ukraine*, No. 19(4), P. 434–438.

7. Blank, S. (2013), Bob Dorf. *Startup: The Founder's Handbook*. New York: Alpina Publisher, 485 p.

8. The Lean Startup: How Today's Entrepreneurs Use Continuous Innovation to Create Radically (2015), *Successful Businesses*. Crown Publishing, No. 10 (4), P. 100–103.

9. Tretyakova, O. V., Kharabara, V. M., Greshko, R. I. (2020), Venture financing as an effective tool for innovative development of the country [Venchurne finansuvannya yak efekty`vny`j instrument innovacijnogo rozvy`tku krayiny`], *Investments: practice and experience*, No. 17/18, P. 18-23.

10. Didenko, L. V., Vatoyan, A. M., Yeromina, N. A. (2018), The role of joint investment venture institutions in ensuring innovative development of Ukraine [Rol` venchurny`x insty`tutiv spil`nogo investuvannya v zabezpechenni innovacijnogo rozvy`tku Ukrayiny`], *Economy and society*, No. 19, P. 143-151.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.005.31; JEL Classification: M10

### Непран А.В., Солопун Н. М., Тимченко І. Є. МЕНЕДЖМЕНТ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ: ВИЗНАЧЕННЯ ЦІН НА НОВІ ВИРОБИ (МАТЕРІАЛИ) ВИРОБНИЧОГО ПРИЗНАЧЕННЯ

*Мета* – обґрунтувати ціни на нові вироби (матеріали) виробничого призначення при реалізації стартап-проектів. *Методика дослідження*. Для досягнення поставленої мети у дослідженнях були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: методи узагальнення та абстрагування – для проведення аналізу менеджменту стартап-проектів; відносні показники динаміки і структури. *Результати*. В сучасних умовах менеджмент стартап-проектів передбачає обґрунтування системи заходів щодо просування нової продукції на ринок та ознайомлення її із потенційними споживачами. В системі маркетингу значне місце відводиться політиці ціноутворення. Важливість обґрунтування ціни на нову продукцію обумовлена високими темпами морального старіння техніки та технології, предметів праці. Ціна на нову продукцію (матеріали) повинна забезпечити, з одного боку, масштабність виробництва нового продукту, а з іншої — бути економічно вигідною для використання споживачами. Обґрунтовано порядок розрахунку меж цін на нові вироби, які були б економічно вигідні для виробника, а також для споживача. Допустима верхня межа ціни на нову взаємозамінну продукцію має бути такою, щоб споживачеві вона була рівновигідна з раніше використовуваною. Споживач зацікавлений щодо більш дешевою продукцією. Значить, щоб у новій продукції були зацікавлені і виробник (підвищена рентабельність) і споживач (відносне здешевлення), необхідно встановлювати ціну на нову взаємозамінну продукцію між нижнім та верхнім її межами. *Практична значущість*. Завдяки впровадженню розроблених заходів при реалізації стартап-проектів мається можливість встановлювати економічно обґрунтовані ціни на нові вироби (матеріали), які призначені для заміни виробів, які вже випускаються.

*Ключові слова*: стартап-проект, венчурне фінансування, ціна, собівартість, рівень рентабельності.



**UDC 330.005.31; JEL Classification: M10**

**Nepran A.V., Solopun N.M., Timchenko I. E. MANAGEMENT OF STARTUP PROJECTS: PRICE VALUE FOR NEW VIROBILES AND MATERIALS VIROBNICHIGO RECOGNITION**

*The goal* is to substantiate the prices for new products (materials) for production purposes when implementing start-up projects. *Research methodology*. To achieve the set goal, the following general scientific and special research methods and techniques were used in the research: methods of generalization and abstraction - for the analysis of the management of startup projects; relative indicators of dynamics and structure. *The results*. In modern conditions, the management of start-up projects involves substantiating the system of measures for promoting new products to the market and familiarizing them with potential consumers. In the marketing system, a significant place is given to pricing policy. The importance of substantiating the price of new products is due to high rates of moral aging of equipment and technology, labor items. The price of new products (materials) should ensure, on the one hand, the large-scale production of the new product, and on the other hand, be economically beneficial for use by consumers. The procedure for calculating price limits for new products, which would be economically beneficial for the manufacturer, as well as for the consumer, is substantiated. The permissible upper limit of the price of new interchangeable products should be such that it is equally profitable for the consumer with the previously used one. The consumer is interested in cheaper products. This means that both the manufacturer (increased profitability) and the consumer (relative price reduction) are interested in the new product, it is necessary to set the price of the new interchangeable product between its lower and upper limits. *Practical significance*. Thanks to the implementation of the developed measures during the implementation of start-up projects, it is possible to set economically reasonable prices for new products (materials) that are intended to replace products that are already being produced.

**Keywords:** start-up project, venture financing, price, cost, level of profitability.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Непран Андрій Володимирович – канд. екон. наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8329-7123/> Моб. 0975460122.

Nepran Andrey Vladimirovich – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Солопун Наталія Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Національний політехнічний університет «Харківський політехнічний інститут», доцент кафедри менеджменту, м. Харків, Україна; e-mail: solopunnataliya@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8958-9303>. Моб. 066-049-09-17.

Solopun Nataliya – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Pedagogical University named after H.S. Skovoroda National Polytechnic University "Kharkiv Polytechnic Institute", Associate Professor of the Department of Management, Kharkiv, Ukraine.

Тимченко Ірина Євгеніївна – канд. екон. наук, доцент, Харківський університет, доцент кафедри фінансів, обліку і аудиту. м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com.

Timchenko Irina Evgenievna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv University, Associate Professor, Department of Financial, Accounting and Auditing, Kharkiv, Ukraine.

## **РОЗРОБКА ФІНАНСОВОГО ПЛАНУ ВЕНЧУРНИХ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ З ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБУ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ**

*Непран А. В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Кирчата І. М., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Храпач К. Г., старший викладач*

*Державний біотехнологічний університет*

**Постановка проблеми.** В теперішній час в Україні запуск інноваційного проекту, пов'язаного із виробництвом та виходом на ринок нового інноваційного продукту (товару, послуги) потребує виважено підходу та визначення обсягів фінансування. Прогресивною формою інноваційного підприємництва є стартап-проект. Особливо важливого значення набуває запуск стартап-проектів з виробництва інноваційного промислового виробу та виходу з ним на ринок. Фінансування таких стартап-проектів з виробництва промислового виробу здійснюється переважно за рахунок венчурного фінансування. Значна частина стартап-проектів (понад 30 %) зазнає невдачу через обмеженість фінансових ресурсів під час розробки та впровадження у виробництво нового інноваційного продукту. Це значною мірою обумовлює актуальність визначення достатнього фінансового забезпечення на початковому етапі розвитку стартап-проектів. Актуальність даної теми обумовлена тим, що запуск стартап-проектів здійснюють молоді фірми, які у переважній більшості не мають власних фінансових ресурсів для його реалізації. Крім того, для таких фірм не доступні кредитні ресурси. У цьому зв'язку особливе значення набуває єдність методологічних прийомів розробки фінансового плану, особливо у витратній частині.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблемам розробки стартап-проектів, їх фінансового забезпечення присвячені праці Адамова М. Є., Лиса Д. С. [1], С. Литвина І. В., Булак Ю. В. [2], Касич А. О. [3], Гук О. В., Манаєнко І. М. [4], Думи О. І. [5], Ляха І. І. [6], Діденка Л. В., Ватоян А. М., Єрьоміної М. А. [7], Седікова І. О. [8] та ін. Як відзначав О. В. Корнаух та Л. В. Маханько, головною проблемою зазвичай стають зайво залучені кошти на початку розробки ідеї, які можуть спричинити проблеми в команді, втрату мотивації та їх нестачу в кінці для забезпечення ефективного маркетингу [9, с. 28]. Як відзначали автори М. Є. Адамова та Д. С. Лиса, початкове фінансування дає змогу таким бізнес-структурам покривати необхідні витрати на створення інноваційного продукту, підготовку маркетингових інструментів, формування колективу працівників та подальші дослідження ринку [1, с. 125–126].

**Невирішені складові загальної проблеми.** Досліджуючи проблеми пошуку джерел фінансування стартап-проектів, переважна частина дослідників не визначають, яким чином повинно бути визначена потреба у фінансових ресурсах для венчурного фінансування стартап-проектів. В окремих роботах визначається необхідність розробки фінансового плану стартап-проектів. Крім того, у дослідженнях відсутні особливості побудови фінансових планів венчурних стартап-проектів з виготовлення промислового виробу. Разом з тим не можна визнати задовільним ті варіанти «рішення» проблеми, які ґрунтуються на засадах побудови фінансових планів промислових підприємств. Розробка і реалізація такої складної задачі потребує не лише всебічного наукового аналізу направленості, змісту і форм фінансових планів стартап-проектів, але й глибокого методологічного обґрунтування їх побудови.

**Формулювання цілей статі.** Метою статі є обґрунтування методологічних засад розробки фінансового плану венчурних стартап-проектів у системі фінансового менеджменту.

**Виклад основного матеріалу досліджень.** В сучасних умовах важливою умовою успішності запуску виробництва нового інноваційного продукту є забезпеченість фінансовими ресурсами. На ранній стадії фінансування фірми не мають достатнього обсягу грошових коштів для фінансування розробки та впровадження нового виробу. В умовах недоступності банківського кредиту єдиним джерелом надходження коштів є залучення венчурного капіталу.

Стартап — громадська інституція, створена для розроблення нового продукту чи послуги в умовах надзвичайної невизначеності [10]. Запуск інноваційного стартап-проекту потребує точного визначення потреби у фінансових ресурсах. Досліджуючи стадію початкового фінансування, А. Саїд відзначав, що бізнес-структурам необхідні витрати на створення інноваційного продукту, підготовку маркетингових інструментів, формування колективу працівників та подальші дослідження ринку [11].

Визначення потреби у грошових коштах, необхідних для венчурних стартап-проектів на стадії початкового фінансування, здійснюється на основі складання фінансового плану. Фінансовий план є основним документом для визначення потреби у грошових коштах, необхідних для фінансування венчурного стартап-проекту. З його допомогою здійснюється перевірка відповідності між надходженням та витрачанням фінансових ресурсів, тобто забезпеченості фінансовими ресурсами запуску стартап-проекту. Проте порядок складання фінансового плану стартап-проектів суттєво відрізняється від складу фінансового плану промислового підприємства. Ці відмінності пов'язані можна звести до наступного.

По-перше, склад розділів фінансового плану «Доходи і надходження» стартап-проекту є значно простішими, оскільки він розробляється для запуску лише одного інноваційного продукту (товару, послуги). В окремих випадках, особливо на ранніх стадіях фінансування, доходу від реалізації інноваційного продукту може взагалі не бути, або дохід обмежений виручкою від реалізації дослідного продукту.

По-друге, склад розділу фінансового плану «Витрати та відрахування» на ранній стадії запуску стартап-проєкту обмежений лише витратами на розробку та впровадження нового інноваційного продукту. Витрати і відрахування, що включаються до фінансового плану промислового підприємства, пов'язані із основною діяльністю, із відтворенням основних фондів (затрати на капітальні вкладення і капітальний ремонт), утриманням невиробничої сфери.

По-третє, висхідним при розробці фінансового плану промислового підприємства є економічний аналіз використання фінансових ресурсів за минулий період. Оскільки фінансовий план стартап-проєкту розробляється для запуску нового продукту, то при його складанні відсутній такий складовий етап, який притаманний для промислового підприємства, — аналіз фінансового плану за попередній період. Тут також відсутні також резерви фінансових коштів на початок періоду, наявність яких є важливим фактором забезпечення стійкості для промислового підприємства.

Розглянемо більш детально особливості побудови фінансового плану венчурного стартап-проєкту, на основі якого приймаються управлінські рішення в сфері фінансового менеджменту.

Основною стадією венчурного стартап-проєкту є реалізація нових конструкторських та інженерних ідей у конкретні форми. Запуск такого стартапу здійснює новостворена компанія (може не бути юридичною особою), яка знаходиться на стадії розвитку і буде свій бізнес на основі нових інноваційних ідей.

Важливою фазою такого стартап-проєкту є розроблення дослідного зразка або прототипу виробу. У зв'язку з цим при складанні фінансового плану стартапу основні витрати пов'язані саме із фінансуванням розробки та впровадженням дослідного зразка.

При запуску стартап-проєкту необхідно нести додаткові витрати, які пов'язані із патентуванням. Необхідність вирішення питання щодо патентування є не рекомендацією, якою можна знехтувати, а об'єктивною необхідністю, оскільки, по-перше, забезпечує реалізацію вигоди від здійснення діяльності у сфері розробок, а по-друге, дозволяє уникнути в майбутньому штрафу за імітацію запатентованих робіт навіть у тому випадку, коли дослідники не знають про них.

Фінансовий план розробляється згурпована команда, яка створює промисловий виріб, який задовольняє на ринку попит споживачів. Баланс доходів та витрат (фінансовий план) стартап-проєкту складається із двох розділів: I — доходи і надходження коштів; II — витрати і відрахування. Форма фінансового плану венчурного фінансування стартап-проєкту може мати наступний вигляд (табл. 1).

В першому розділі «Доходи і надходження» відображаються чисті доходи (за вирахуванням непрямих податків) від реалізації промислового виробу. При розробці фінансового плану на ранній стадії фінансування розмір доходу може включати лише дохід від реалізації дослідного зразка (партії). Важливого значення при визначенні доходів має ціноутворення.

Таблиця 1

## Фінансовий план запуску на ранній стадії стартап-проекту з випуску промислового виробу

№ рядка	Показник балансу руху грошових коштів	Місяці											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
	<b>I. Доходи і надходження коштів</b>								250			1850	1900
1	Залишок грошових коштів на початок періоду												
2	Дохід від реалізації дослідного зразка (партії) або прототипу								250				
3	Дохід від реалізації серійного виробу											1850	1900
	<b>II. Витрати і відрахування ( р.4+ р.5+ р.6+ р.7 + р.8 + р.9 + р. 10 + р. 11 + р. 12 + р. 13 + р. 14)</b>	<b>255</b>	<b>350</b>	<b>560</b>	<b>85</b>	<b>89,5</b>	<b>185</b>	<b>300</b>	<b>5050</b>	<b>6825</b>	<b>640</b>	<b>765</b>	<b>800</b>
4	Проектування і конструювання нового виробу. Розробка технологічного процесу виготовлення нового виробу	250	350	450									
5	Проектування інструментальної оснастки і розробка технологічного процесу її виготовлення			85	85	85							
6	Розробка і оформлення витратних матеріалів					4,5							
7	Випробування матеріалів, напівфабрикатів для нового виробу						160						
8	Виготовлення нового зразка (партії)							250					
9	Формування об'єктів інтелектуальної власності								45				
10	Підготовка інвестиційного проекту та бізнес-плану								5				
11	Сировина і матеріали										640	750	800
12	Капітальні вкладення								5000	6800			
13	Реклама							40					
14	Інші витрати	5		25			25	10		25		15	
15	<b>Профіцит (+), дефіцит (-) грошових коштів</b>	<b>-255</b>	<b>-350</b>	<b>-560</b>	<b>-85</b>	<b>-89,5</b>	<b>-185</b>	<b>-300</b>	<b>-4800</b>	<b>-6825</b>	<b>-640</b>	<b>1085</b>	<b>1100</b>

У другому розділі «Витрати і виплати» включаються грошові витрати, які пов'язані із розробкою та впровадженням нового промислового виробу. На розробку та впровадження стартапу з випуску нового промислового виробу складається кошторис. До складу цих витрат включають витрати на проектування і конструювання нового виробу; проектування інструментальної оснастки і розробку технологічного процесу її виготовлення; розробка і оформлення витратних нормативів; вартість досліджень матеріалів інструментів та пристосувань та дослідних зразків. Всі ці витрати за статтями, перерахованими нижче, визначаються на основі трудомісткості виконаних робіт, або по дослідним даним і специфікаціями, складеними на основі проектного завдання.

До статті витрат «Проектування і конструювання нового виробу. Розробка технологічного процесу нового виробу» включаються затрати на проектування, конструювання нового промислового виробу, розробку технологічного процесу і складання технічної документації на новий виріб (розробка технічної пропозиції, розробка ескізного проекту, розробка конструкторської документації дослідного зразка (дослідної партії), розробка конструкторської документації на виріб серійного (масового) виробництва). У переважній більшості склад витрат охоплює витрати на основну та додаткову заробітну плату і відрахування на соціальне страхування працівників.

В елемент «Проектування інструментальної оснастки і розробка технологічного процесу її виготовлення» включаються затрати на проектування, конструювання і розробку технологічного процесу виготовлення інструментальної оснастки (основна і додаткова заробітна плата і відрахування на соціальне страхування робітників, зайнятих на цих роботах).

До статті «Розробка і оформлення витратних нормативів» відносяться основна і додаткова заробітна плата і відрахування на соціальне страхування робітників та інші витрат на розробку норм затрат праці, витрат матеріалів, палива, на складання нормативних калькуляцій собівартості нового виробу.

До складу статті «Дослідження матеріалів, напівфабрикатів, інструментів і пристосувань для виробництва нового виробу» відносяться витрати на дослідження, підбір, випробування зразків матеріалів, напівфабрикатів, інструментів та пристосувань, використаних при виготовленні нового виробу.

Стаття «Виготовлення нового зразка (партії) виробів» охоплює витрати, які пов'язані із виготовленням дослідного зразка.

У статтю витрат «Формування об'єктів інтелектуальної власності» включаються витрати на патентування нового виробу. При розробці стартап-проектів це не просто рекомендації, якими можна знехтувати. Важливість витрат на перевірку положень із патентами діє у двох напрямках. З одного боку, забезпечує винагороду на зусилля в сфері дослідницької роботи, а з іншого — знижує ризик штрафних санкцій за імітацію запатентованої роботи навіть у тому випадку, коли виконавець рішуче нічого про них не знає.

Загальна сума фінансування стартап-проекту складе 14089,5 тис. грн. Фінансовий план складається із щомісячною (щоквартальною) розбивкою. На

основі даних таблиці можна точно встановити потребу у фінансових ресурсах. Обґрунтування кожної статті фінансового плану здійснюється методом прямого розрахунку. Більшість розрахунків додається до фінансового плану стартап-проекту у вигляді обов'язкових додатків за окремими статтями. На основі порівняння даних доходів і витрат визначається обсяг венчурного фінансування стартап-проекту із виробництва промислового виробу.

**Висновки з проведеного дослідження.** На основі фінансового плану при запуску стартап-проекту визначається потреба у фінансових ресурсах. В процесі складання фінансового плану, використовуючи балансовий метод для визначення намічених обсягів виробництва, капітальних вкладень виявляються їх відповідність і окремі диспропорції. Потреба у венчурному фінансуванні визначається не затратами на виробництво, а обсягами платіжних коштів, необхідних для купівлі сировини, матеріалів, палива, а також інших цінностей, необхідних у виробництві. Розроблена схема фінансового плану стартап-проекту для венчурного фінансування враховує особливості фінансування виробництва промислового виробу. Її застосування дозволить точно визначити потребу у грошових коштах для запуску стартап-проекту.

#### **Перелік посилань**

1. Адамів М. Є., Лиса Д. С. Сутність та особливості фінансування стартап-підприємств. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблем розвитку*. 2023. № 1(9). С. 123–131.

2. Литвин І. В., Булак Ю. В. Венчурний бізнес в Україні в умовах воєнного часу. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблем розвитку*. 2022. № 2(8). С. 283–292.

3. Касич А. О. Стартапи як форма підприємницької діяльності: поняття, значення, зарубіжний досвід. *Інвестиції: практика та досвід*. № 2/2019. С. 24–31.

4. Гук О. В., Манаєнко І. М. Венчурне інвестування стартап-проекту на різних етапах його розвитку. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 29. С. 151–156.

5. Дума О. І. Механізми венчурного фінансування в стартапи. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблем розвитку*. 2022. № 2(8). С. 169–183.

6. Лях І. І. Можливості венчурного фінансування в умовах інтеграції України до європейського інноваційного простору. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. С. 76–81.

7. Діденко Л. В., Ватоян А. М., Єрьоміна М. А. Роль венчурних інститутів спільного інвестування в забезпеченні інноваційного розвитку України. *Економіка і суспільство*. 2018. №19. С. 143-151. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-22>. (дата звернення : 18.10.2023)

8. Корнаух О. В., Маханько Л. В. Стартап як прогресивна форма інноваційного підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2014. № 23. С. 23–31.

9. Седікова І. О. Особливості стартапу як інноваційного проекту. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 55-2. С. 12–16.



10. Ries, E. (2011). *The Lean Startup. How Constant Innovation Creates Radically Successful Businesses*. Edmonton: Portfolio Penguin.

11. Sajid, A. (2021). *Startup Funding Stages You Should Know About*. Cloudways. URL: <https://www.cloudways.com/blog/startup-fundingstages/>? (дата звернення : 18.10.2023)

## References

1. Adamiv, M. Ye., Ly`sa, D. S. (2023), The essence and features of financing start-up enterprises [Sutnist` ta osobly`vosti finansuvannya startap-pidpry`yemstv], *Menedzhment ta pidpry`yemny`czstvo v Ukrayini: etapy` stanovlennya ta problem rozvy`tku*, No. 1(9), P. 123-131.

2. Lytvyn, I.V., Bulak, Yu.V. (2022), Venture business in Ukraine in wartime conditions [Venture business in Ukraine in wartime conditions], *Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of formation and development problems*, No. 2(8), P. 283-292.

3. Kasy`ch, A. O. (2019), Startups as a form of entrepreneurial activity: concept, meaning, foreign experience [Startapy` yak forma pidpry`yemny`cz`koyi diyal`nosti: ponyattya, znachennya, zarubizhny`j dosvid], *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid*, No. 2, P. 24–31.

4. Huk, O. V., Manaenko, I. M. (2019), Venture investment of a startup project at different stages of its development [Venchurne investuvannya startap-proektu na rizny`x etapax jogo rozvy`tku], *Market infrastructure*, No. 29, P. 151-156.

5. Duma, O. I. (2022), Mechanisms of venture financing in startups. [Mexanizmy` venchurnogo finansuvannya v startapy`], *Menedzhment ta pidpry`yemny`czstvo v Ukrayini: etapy` stanovlennya ta problem rozvy`tku*, No. 2(8), P. 169–183.

6. Lyax, I. I. (2020), Possibilities of venture financing in the context of Ukraine's integration into the European innovation space [Mozhly`vosti venchurnogo finansuvannya v umovax integraciyi Ukrayiny` do yevropejs`kogo innovacijnogo prostoru], *Visny`k ekonomichnoyi nauky` Ukrayiny*, No. 2, P. 76–81.

7. Didenko, L. V., Vatoyan, A. M., Yer`omina, M. A. (2018), The role of joint investment venture institutions in ensuring the innovative development of Ukraine. [Rol` venchurny`x insty`tutiv spil`nogo investuvannya v zabezpechenni innovacijnogo rozvy`tku Ukrayiny`], *Ekonomika i suspil`stvo*, No. 19, P. 143-151. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-22>. (last accessed 18.10.2023).

8. Kornaux, O. V., Maxan`ko, L. V. (2014), Startup as a progressive form of innovative entrepreneurship [Startap yak progresy`vna forma innovacijnogo pidpry`yemny`czstva], *Investy`ciyi: prakty`ka ta dosvid*, No. 23, P. 23–31.

9. Sedikova, I. O. (2020), Peculiarities of a startup as an innovative project. [Osobly`vosti startapu yak innovacijnogo proyektu], *Black Sea Economic Studies*. No. 55-2, P. 12-16.

10. Ries, E. (2011). *The Lean Startup. How Constant Innovation Creates Radically Successful Businesses*. Edmonton: Portfolio Penguin.

11. Sajid, A. (2021). *Startup Funding Stages You Should Know About*. Cloudways. URL: <https://www.cloudways.com/blog/startup-fundingstages/>? (last accessed 18.10.2023).

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.005.31; JEL Classification: M11

### Непран А. В., Кирчата І. М., Храпач К. Г., РОЗРОБКА ФІНАНСОВОГО ПЛАНУ ВЕНЧУРНИХ СТАРТАП-ПРОЄКТІВ З ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБУ У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

*Мета* – обґрунтування методологічних засад розробки фінансового плану венчурних стартап-проектів у системі фінансового менеджменту. *Методика дослідження*. Для досягнення поставленої мети у дослідженнях були використані такі загальнонаукові та спеціальні методи і прийоми дослідження: методи узагальнення та абстрагування – для проведення аналізу менеджменту стартап-проектів. *Результати*. В сучасних умовах венчурне фінансування стартап-проекту передбачає обґрунтування потреби у грошових коштах, необхідних для його запуску. Специфіка стартап-проекту з виробництва промислового виробу на ранніх стадіях фінансування передбачає особливі вимоги до складання фінансового плану. Фінансовий план стартап-проекту за своїм складом і характеристикою основних статей суттєво відрізняється від розробки фінансового плану промислового підприємства. Встановлено, що склад витрат на ранній стадії венчурного фінансування стартап-проекту у значній мірі визначають витрати на розробку та впровадження нового виробу. Основними складовими розділу II «Витрати і виплати» є: проектування і конструювання нового виробу. Розробка технологічного процесу виготовлення нового виробу; проектування інструментальної оснастки і розробка технологічного процесу її виготовлення; випробування матеріалів, напівфабрикатів для нового виробу; виготовлення нового зразка (партії); формування об'єктів інтелектуальної власності. *Практична значущість*. Завдяки розробленню методичних засад фінансового плану стартап-проектів представляється можливим точно визначити обсяги венчурного фінансування, необхідного для запуску такого стартап-проекту.

*Ключові слова*: стартап-проект, венчурне фінансування, затрати, собівартість, потреба у фінансових ресурсах.

**UDC 330.005.31; JEL Classification: M11**

**Nepran A.V., Solopun N.M., Timchenko I. E. MANAGEMENT OF STARTUP PROJECTS: PRICE VALUE FOR NEW VIROBILES AND MATERIALS VIROBNICHIGO RECOGNITION**

*The goal* is to substantiate the prices for new products (materials) for production purposes when implementing start-up projects. *Research methodology*. Research methodology. To achieve the goal, the following general scientific and special research methods and techniques were used in the research: methods of generalization and abstraction - for the analysis of the management of startup projects. *The results*. In modern conditions, venture financing of a startup project involves substantiating the need for funds necessary for its launch. The specificity of a start-up project for the production of an industrial product in the early stages of financing involves special requirements for drawing up a financial plan. The financial plan of a start-up project is significantly different from the development of the financial plan of an industrial enterprise in terms of its composition and characteristics of the main articles. It was established that the composition of costs at the early stage of venture financing of a startup project is largely determined by the costs of developing and implementing a new product. The main components of Section II "Costs and Payments" are: design and construction of a new product. Development of the technological process of manufacturing a new product; design of tool equipment and development of the technological process of its manufacture; testing of materials, semi-finished products for a new product; production of a new sample (batch); formation of intellectual property objects. *Practical significance*. Practical significance. Thanks to the development of methodological principles of the financial plan of start-up projects, it is possible to accurately determine the amount of venture financing necessary for the launch of such a start-up project.

*Keywords*: start-up project, venture financing, price, cost, the need for financial resources.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Непран Андрій Володимирович – канд. екон. наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nepranxtei@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8329-7123/> Моб. 0975460122.

Nepran Andrey Vladimirovich – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. 0506690096.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Храпач Константин Григорович – Державний біотехнологічний університет, старший викладач кафедри менеджменту, бізнесу і адміністрування, м. Харків, Україна; e-mail: kostyazoovet@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0422-7563>.

Khrapach Konstantin – State Biotechnological University, senior lecturer of the department of management, business and administration, Kharkiv, Ukraine.

## БЕЗРОБІТТЯ ТА МІГРАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент*

*Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент*

*Прокопенко М.В., старший викладач*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Національна економіка України на сучасному етапі свого розвитку характеризується дуже потужним впливом на особливості її соціально-економічного розвитку таких факторів, як міграція населення та безробіття. Тому наразі великої актуальності набувають проблеми дослідження саме цих макроекономічних факторів, їх негативних та позитивних аспектів впливу.

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Міграція населення та безробіття як макроекономічні фактори впливу на стан та соціально-економічний розвиток національної економіки і окремих регіонів є предметами дослідження великої кількості науковців [1-10]. В своїх роботах автори досліджують тенденції у чисельності та розподілі трудових ресурсів в Україні та регіонах та акцентують увагу на проблемах внутрішньої та зовнішньої трудової міграції в Україні.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Не зважаючи на наявний інтерес серед науковців до вивчення проблем міграції та безробіття подальшого вивчення вимагають проблеми негативних і позитивних наслідків цих проблем для національної економіки та їх взаємного зв'язку і впливу.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження впливу макроекономічних факторів безробіття та міграції на соціально-економічний розвиток національної економіки.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Безробіття є одним з варіантів порушення макроекономічної рівноваги в національній економіці країни, яке відзначається дуже потужним впливом на загальні результати економічного розвитку країни та є характерним для деяких фаз економічного циклу.

В сучасних умовах розвитку економіки України безробіття має надзвичайно високі показники, що об'єктивно пояснюється негативним впливом військових дій на території промислових регіонів нашої держави. Руйнація промислових підприємств, порушення виробничих ланцюгів та масштабне переміщення трудових ресурсів між регіонами України створюють дуже значний дисбаланс на ринку праці між пропозицією праці та попитом на неї. Результатом цього є катастрофічні показники безробіття.

Проаналізуємо вплив та наслідки безробіття для національної економіки більш докладно. З макроекономічної точки зору великі обсяги безробіття можуть мати серйозні наслідки для національної економіки країни. Серед можливих наслідків можна виокремити наступні:

1. Зниження споживчого попиту через те, що безробіття призводить до того, що менше людей мають стабільний дохід, що може спричинити зниження споживчого попиту. Це, в свою чергу, може вплинути на ринок товарів і послуг і може призвести до скорочення виробництва та зменшення прибутків підприємств.

2. Збільшення соціальних витрат, бо зростання безробіття може призвести до зростання соціальних витрат через виплату допомоги по безробіттю та інших видів соціальних виплат. Це може створити фінансовий тиск на уряд і призвести до збільшення боргу країни.

3. Зменшення виробничого потенціалу в силу того, що безробіття може призвести до втрати виробничого потенціалу, оскільки люди можуть втратити навички та досвід, які є ключовими для виробництва та економічного зростання.

4. Соціальні проблеми, бо безробіття може мати соціальні наслідки, такі як збільшення кількості бідних людей, злочинність та негативний вплив на здоров'я та добробут населення.

5. Зменшення інновацій: високий рівень безробіття може призвести до зниження інновацій і технологічного прогресу, оскільки люди можуть втратити стимули до самовдосконалення та професійного розвитку.

6. Політичні наслідки через те, що високий рівень безробіття може призвести до політичної нестабільності та змін в уряді, оскільки люди можуть висловлювати своє невдоволення економічною ситуацією через голосування та масові протести.

Важливо відзначити, що наслідки безробіття можуть відрізнятися залежно від багатьох факторів, таких як економічна структура країни, політика в галузі праці, соціальні програми та світові економічні умови.

Зазвичай безробіття розглядається як негативний фактор для національної економіки, оскільки воно свідчить про невикористання трудового потенціалу та може мати ряд негативних наслідків. Проте в деяких випадках можуть бути певні обставини, коли безробіття може мати певні позитивні аспекти. Розглянемо окремі аспекти позитивного впливу безробіття на розвиток національної економіки більш докладно:

1. Реалізація регулюючої функції, яка полягає в тому, що безробіття може виконувати регулюючу функцію на ринку праці, допомагаючи зменшити інфляційний тиск. Коли на ринку праці є високий попит на робочу силу, заробітна плата зазвичай зростає, що може призвести до інфляції. Безробіття може допомогти зберегти цей тиск.

2. Стимулювання інновацій, бо через падіння рівня виробництва безробіття може стимулювати інновації та технологічний прогрес. Якщо компанії змушені ефективно використовувати ресурси та шукати нові методи

виробництва через обмежену робочу силу, це може призвести до розробки нових технологій.

3. Реорганізація ринку праці: безробіття може стати моментом реорганізації ринку праці, коли люди можуть бути змушені перевиховуватися та перенавчатися, щоб отримати нові навички. Це, в свою чергу, може призвести до створення більш гнучкого та адаптивного ринку праці.

Однак слід відзначити, що хоча і існують ситуації, коли безробіття може мати певні позитивні аспекти, важливо враховувати, що в більшості випадків високий рівень безробіття є сигналом проблем в економіці та суспільстві. Стратегії управління безробіттям, такі як активна політика зайнятості, навчання та перепідготовка, зазвичай визнаються ефективними у вирішенні проблем, пов'язаних з безробіттям.

Серед факторів, які потужно впливають на економічний розвиток України зараз також обов'язково слід розглядати міграцію населення, при чому, як в розрізі внутрішнього переміщення, так і в розрізі міграції працездатного населення України за кордон.

Внутрішня міграція населення, тобто переміщення людей в межах однієї країни, може мати різний вплив на національну економіку. Визначальними можуть бути різні фактори, такі як розмір країни, економічний стан регіонів, причини міграції та політичні умови. Серед можливих наслідків внутрішньої міграції для економіки країни можна виокремити такі:

1. Вплив на ринок праці:

– збільшення робочої сили: міграція може призвести до збільшення робочої сили в приймаючих регіонах, що може бути корисним для розвитку підприємств та економічного зростання. Однак при занадто високому притоці населення можуть посилитися проблеми безробіття вже у приймаючому регіоні;

– дефіцит робочої сили: у регіонах, з яких відбувається міграція населення може виникнути дефіцит робочої сили, що може негативно вплинути на виробництво та економічний розвиток.

2. Вплив на ринок житла: при збільшенні міграції у великі міські центри може зростати попит на житло, що може впливати на ринок нерухомості та будівельний сектор.

3. Суспільні послуги. збільшення населення у певних регіонах може створювати навантаження на соціальні служби, такі як освіта, охорона здоров'я та інші соціальні програми

4. Економічна нерівність: якщо міграція спрямована в основному у вже розвинуті регіони, це може призводити до зростання економічної нерівномірності між різними частинами країни.

5. Розвиток регіональних економік: міграція може бути інструментом для стимулювання розвитку менш розвинених регіонів, якщо люди переїжджають туди через наявність робочих місць або інших ресурсів.

6. Податки та бюджет: залежно від соціально-економічного статусу внутрішньо переміщених осіб, їхнє переселення може впливати на податкову базу та фінансовий стан приймаючого регіону.

Отже, вплив внутрішньої міграції на економіку є складним і залежить від багатьох факторів. Тому для оптимального використання переваг та зменшення негативних наслідків важливо розробити ефективні стратегії управління міграцією та регіональним розвитком.

Розглянемо наслідки зовнішньої міграції для національної економіки. Міграція трудових ресурсів в іншу країну може мати широкий спектр наслідків для як країни-джерела праці, так і країни-одержувача. Важливо враховувати економічні, соціокультурні та політичні виміри цього явища. В загальному вигляді наслідки міграції трудових ресурсів для країни-джерела праці наступні:

1. Втрати робочої сили та навичок, результатом чого може стати дефіцит кваліфікованої робочої сили. Масова еміграція може призводити до дефіциту кваліфікованих робітників, освічених кадрів та інших навичок, що може впливати на розвиток та конкурентоспроможність економіки.

2. Навантаження на соціальні служби: втрата робочої сили може призводити до навантаження на соціальні служби та систему соціального захисту через відсутність податків та внесків в систему.

3. Додаткові грошові потоки в економіку від трудових мігрантів: кошти, відправлені мігрантами додому, можуть стати важливим джерелом доходу для родин та можуть допомагати в полегшенні бідності в країні-джерелі праці.

4. Демографічні втрати: масова еміграція може впливати на демографічні показники, зокрема на зменшення чисельності населення та старіння населення.

**Висновки з проведеного дослідження.** Таким чином, фактори міграції та безробіття є надзвичайно складними і пов'язаними між собою з точки зору соціально-економічного розвитку національної економіки. Однак не слід концентрувати увагу лише на негативних аспектах, бо серед наслідків можуть бути і потенційно позитивні, якими слід скористатися в управлінні національною економікою задля спрямування її у напрямку пришвидшення соціально-економічного розвитку.

### **Перелік посилань**

1. Буров І. Трудова міграція як наслідок соціально-економічної політики України 2014-2018 рр. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. зб. наук. праць.* 2018. Вип. 6 (20). С. 166-170.

2. Кваша О.С. Зовнішні міграційні процеси трудових ресурсів: фактори, стан та наслідки для України. *Економіка і суспільство.* 2017. № 10. С. 535-540.

3. Лібанова Е.М. Зовнішні трудові міграції Українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка.* 2018. № 2 (33). С. 11–26.



4. Малиновська О.А. Еміграція vs імміграція: напрями та механізми політики репатріації. *Демографія та соціальна економіка*. 2019. № 1(35). С. 69–81.

5. Петрушина Т., Соколовський І. Соціологічні показники стану ринку праці України: актуальні проблеми та виклики. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. зб. наук. праць. 2018. Вип. 6 (20). С. 139-147.

6. Пікулик О.І. Причини, особливості та наслідки трудової міграції в Україні. Мукачівський державний університет. *Економіка і суспільство*. 2019. № 20. С. 48-50.

7. Пономаренко І.В. Аналіз динаміки економічної активності населення в Україні та країнах ЄС. *Економіка та суспільство*. 2017. № 8. С. 838-843.

8. Тарасова К.І. Статистичне дослідження проблем безробіття в Україні в регіональному розрізі. *Економіка та суспільство*. 2018. №.14. С. 745-752.

9. Терещенко Д.А. Вплив міграційних процесів на розвиток людського капіталу. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2019. №4(68). С. 207-214.

10. Цимбал Л.І., Овчаренко К.В. Економічний вплив трудової міграції на економіку України. *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. 2020. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8242> (дата звернення 15.10.2023).

## References

1. Burov, I. (2018), Labor migration as a consequence of the socio-economic policy of Ukraine 2014-2018. [Trudova mihratsiia yak naslidok sotsialno-ekonomichnoi polityky Ukrainy 2014-2018 rr.], *Ukrainian society: monitoring social changes*. coll. of science works, No. 6 (20), P. 166-170.

2. Kvasha, O.S. (2017), External labor migration processes: factors, status and consequences for Ukraine [Zovnishni mihratsiini protsesy trudovykh resursiv: faktory, stan ta naslidky dlia Ukrainy], *Economy and society*, No. 10, P. 535-540.

3. Libanova, E.M. (2018), External labor migration of Ukrainians: scope, causes, consequences [Zovnishni trudovi mihratsii Ukraintsiiv: masshtaby, prychny, naslidky], *Demography and social economy*. No. 2 (33), P. 11-26.

4. Malynovska, O.A. (2019), Emigration vs immigration: directions and mechanisms of repatriation policy [Emihratsiia vs immihratsiia: napriamy ta mekhanizmy polityky repatriatsii], No. 1 (35), P. 69-81.

5. Petrushyna, T., Sokolovskyi, I. (2018), Sociological indicators of the state of the labor market of Ukraine: current problems and challenges [Sotsiolohichni pokaznyky stanu rynku pratsi Ukrainy: aktualni problemy ta vyklyky], *Ukrainian society: monitoring social changes*. coll. of science works, No. 6 (20), P. 139-147.

6. Pikulyk, O.I. (2019), Causes, features and consequences of labor migration in Ukraine [Prychny, osoblyvosti ta naslidky trudovoi mihratsii v Ukraini], *Economy and society*, No. 20. P. 48–50.

7. Ponomarenko, I. (2017), Analysis of dynamics of economic activity of population in Ukraine and countries of EU [Analiz dynamiky ekonomichnoi

aktyvnosti naselennia v Ukraini ta krainakh YeS], *Economy and society*, No.8. P. 838-843.

8. Tarasova, K. (2018), Statistical research of problems of unemployment is in Ukraine in the regional cut [Statystychnе doslidzhennia problem bezrobittia v Ukraini v rehionalnomu rozrizi], *Economy and society*, No.14. P. 745-752.

9. Tereshchenko, D.A. (2019), The influence of migration processes on the development of human capital [Vplyv mihratsiinykh protsesiv na rozvytok liudskoho kapitalu], *State and regions. Series: Public administration*, No. 4 (68), P. 207-214.

10. Tsymbal, L.I., Ovcharenko, K.V. (2020), The economic impact of labor migration on the economy of Ukraine [Ekonomichnyi vplyv trudovoi mihratsii na ekonomiku Ukrainy], *Electronic scientific publication "Efficient Economy"*, No. 10, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8242> (last accessed 15.10.2023).

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 331.556.4; JEL Classification: J 61

### Нестеренко В.Ю., Деділова Т.В., Прокопенко М.В. БЕЗРОБІТТЯ ТА МІГРАЦІЯ ЯК ВИЗНАЧНІ МАКРОЕКОНОМІЧНІ ФАКТОРИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**Мета.** Дослідження впливу макроекономічних факторів безробіття та міграції на соціально-економічний розвиток національної економіки.

**Методика дослідження.** В ході дослідження використовувалися методи аналізу і синтезу, метод логічного аналізу. Інформаційними ресурсами дослідження є спеціалізовані наукові видання і матеріали періодичних видань.

**Результати.** Безробіття є одним з варіантів порушення макроекономічної рівноваги в національній економіці, яке відзначається дуже потужним впливом на загальні результати економічного розвитку країни та є характерним для деяких фаз економічного циклу. Великі обсяги безробіття можуть мати серйозні наслідки для національної економіки країни: зниження споживчого попиту, збільшення соціальних витрат, зменшення виробничого потенціалу, соціальні проблеми, зменшення інновацій, політичні наслідки. Окремі аспекти позитивного впливу безробіття на розвиток національної економіки: реалізація регулюючої функції, стимулювання інновацій, реорганізація ринку праці. Серед факторів, які потужно впливають на економічний розвиток України зараз також обов'язково слід розглядати міграцію населення, при чому, як в розрізі внутрішнього переміщення, так і в розрізі міграції працездатного населення України за кордон. Серед можливих наслідків внутрішньої міграції для економіки країни можна виокремити: вплив на ринок праці, вплив на ринок житла, вплив на суспільні послуги, економічна нерівність, розвиток регіональних економік, податки та бюджет. Наслідки міграції трудових ресурсів для країни-джерела праці наступні: втрати робочої сили та навичок, навантаження на соціальні служби, додаткові грошові потоки в економіку від трудових мігрантів, демографічні втрати.

**Наукова новизна.** Сформовано перелік негативних та позитивних наслідків безробіття для соціально-економічного розвитку національної економіки. Проаналізовано вплив внутрішньої та зовнішньої міграції трудових ресурсів на розвиток України та її регіонів.

**Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані дослідниками, органами управління та місцевого самоврядування, власниками підприємств при визначенні ефективних засобів соціально-економічного розвитку національної економіки.

**Ключові слова:** безробіття, міграція, національна економіка, макроекономічні фактори, трудові ресурси.

**UDC 331.556.4; JEL Classification: J 61**

**Nesterenko V.Yu., Dedilova T.V., Prokopenko M.V. UNEMPLOYMENT AND MIGRATION AS KEY MACROECONOMIC FACTORS IN THE SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE**

**Purpose.** Study of the impact of macroeconomic factors of unemployment and migration on the socio-economic development of the national economy. **Methodology of research.** The study used methods of analysis and synthesis, the method of logical analysis. The information resources of the study are specialized scientific publications and periodical materials. **Results.** Unemployment is one of the options for the disruption of the macroeconomic balance in the national economy, which is characterized by a very powerful impact on the overall results of the country's economic development and is characteristic of some phases of the economic cycle. Large amounts of unemployment can have serious consequences for the national economy of the country: a decrease in consumer demand, an increase in social costs, a decrease in production potential, social problems, a decrease in innovation, political consequences. Certain aspects of the positive impact of unemployment on the development of the national economy: implementation of the regulatory function, stimulation of innovations, reorganization of the labor market. Among the factors that have a strong influence on the economic development of Ukraine, the migration of the population should also be considered, both in terms of internal movement and in terms of the migration of the working population of Ukraine abroad. Among the possible consequences of internal migration for the country's economy, the following can be distinguished: the impact on the labor market, the impact on the housing market, the impact on public services, economic inequality, the development of regional economies, taxes and the budget. The consequences of labor migration for the labor source country are as follows: loss of labor and skills, burden on social services, additional cash flows into the economy from labor migrants, demographic losses. **Originality.** A list of negative and positive consequences of unemployment for the socio-economic development of the national economy has been compiled. The impact of internal and external labor migration on the development of Ukraine and its regions is analyzed. **Practical value.** The results of the study can be used by researchers, management and local self-government bodies, and enterprise owners in determining effective means of socio-economic development of the national economy.

**Key words:** unemployment, migration, national economy, macroeconomic factors, labor resources.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Прокопенко Микола Вікторович - Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola - Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

## JUSTIFICATION OF INFLATIONARY TRENDS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND MACROECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE

*Dedilova T., Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor*  
*Nesterenko V., Cand. Sc. (Econ.), Associate Professor*  
*Prokopenko M., Senior Teacher*  
*Kharkov National Automobile and Highway University*

**Introduction.** Inflation is a multifaceted, complex process that clearly reflects all the major problems and contradictions of the economy. Most obviously, it manifests itself in the systematic overflow of money supply channels with a mass of surplus money, which leads to their devaluation and additional redistribution of national income and national wealth to the detriment of the majority of the population. The main purpose of the country's monetary policy is to ensure the stability of the national currency, which is an important prerequisite for macroeconomic development of any state. Creating this precondition is especially important for our country, because inflation in Ukraine is much higher than in the EU, where Ukraine seeks to integrate. Today, the issue of finding ways to reduce and overcome inflation is extremely important.

**Literature review.** The theoretical basis of the study of inflation is the works of world classics of economic science, such as J. M. Keynes [1] and M. Friedman [2]. Among Ukrainian scientists, such well-known authors as A. Galchynskyi [3], M. Savluk [4] and P. Krush. Also, the development of anti-inflationary policy in the economy of Ukraine at the beginning of its independence and the specifics of inflationary processes were studied by O. Baranovskyi, Y. Zhalilo, O. Melnyk [5].

Modern researchers continue the traditions of the domestic economic scientific school by adapting the methodological principles of the issue of inflation to the leading international theories and practices. At the same time, this question remains open, especially in the conditions of the functioning of the economy of Ukraine in the conditions of war.

**Purpose.** The purpose of the study is analyzing the reasons for the deepening of the inflation process in Ukraine at the present stage and justification of inflationary trends in the context of social and macroeconomic development of the national economy of Ukraine.

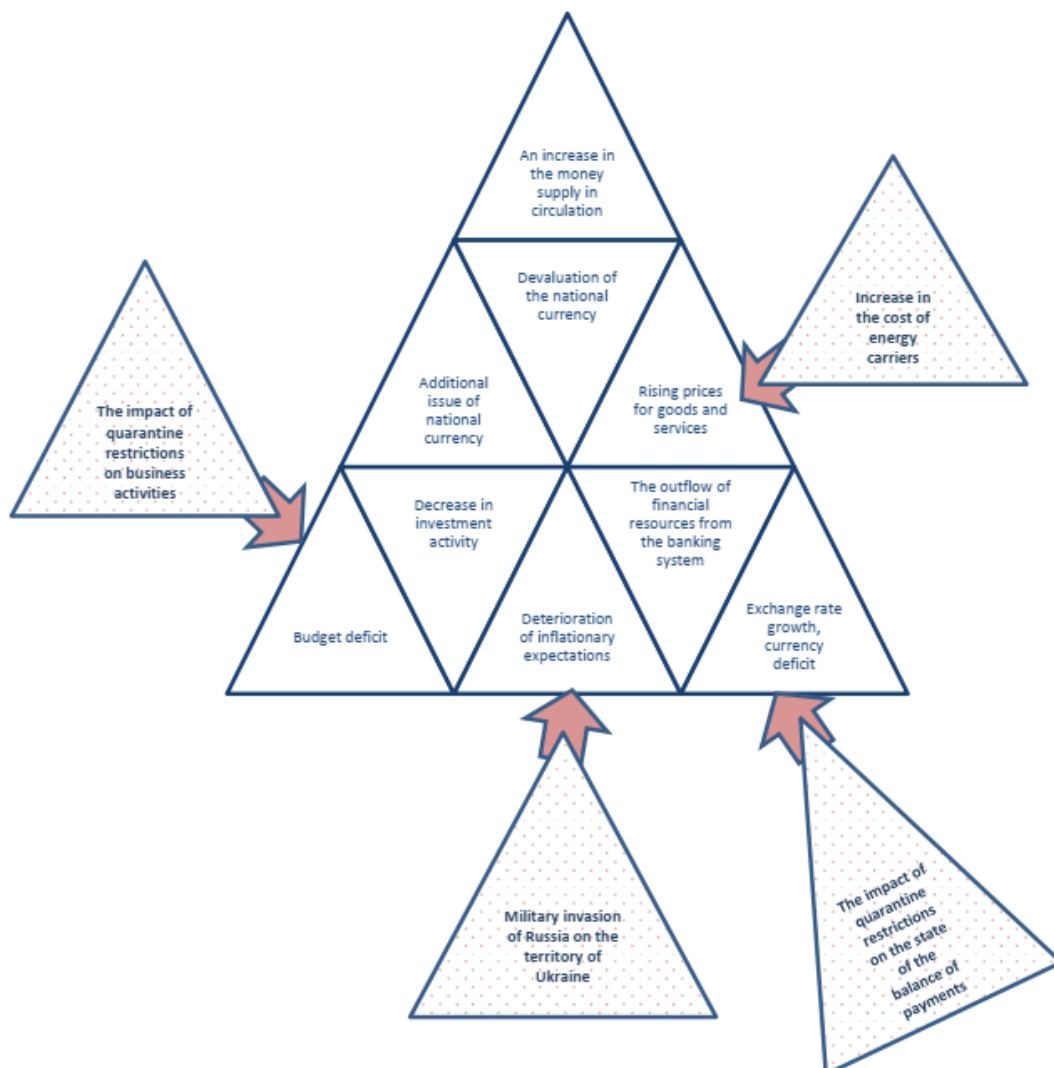
**Methods.** The methods of the study are general scientific methods (method of theoretical generalization, analysis and synthesis); graphic methods.

**Results.** Some scientists [6-8] consider monetary indicators, exchange rate, budget deficit, administratively set prices, and wage level to be the most significant factors in the formation of inflationary processes in Ukraine. Among the main non-monetary factors, the authors [9-12] include crop failures, price fluctuations on the oil

market, pre-election inflationary and devaluation expectations. Undoubtedly, Ukraine, as an active consumer of imported energy carriers, is exposed to the risk of external inflation brought into the economy through the oil's prices, oil products, gas, and raw materials imported from abroad.

Bureaucracy and monopolization of the economy are also among the causes of inflation in unfavorable business conditions. An interesting study of the causes of fluctuations is the phenomenon of price level inertia in Ukraine. To the factors identified above, in our opinion, it is appropriate to include those that take into account the state of the modern Ukrainian economy, adjusted by the global COVID-pandemic and the war with the Russian Federation. So, the development of inflationary processes in Ukraine has certain regularities.

According to fig. 1, in the case of inflationary expectations, self-development and acceleration of inflation occurs (when the population and economic entities in the country expect that inflation will manifest itself in economic processes, or predict an increase in its rates, by their actions aimed at preserving their own financial assets from depreciation, they really cause expansion of the limits of inflationary processes).



**Fig. 1. Factors of inflationary processes in Ukraine**

*Source: author's development*

And, on the contrary, in the absence of inflationary expectations, a process of saving funds is observed (when the participants of economic relations have no fears about the development of inflationary processes and devaluation of the value of financial assets in the future, most citizens and business entities become inclined to set aside part of the available cash as capital for certain purposes, in particular, to multiply or acquire some real asset in the future).

Economic depression is characterized by a drop in the level of interest rates, the value of assets, the income levels of economic entities and the profitability of business structures. In general, the depression phase continues in Ukraine according to a seven-year cycle since the first wave of the global financial crisis in 2008-2009. The second wave occurs in 2014-2015 and it's associated with the consequences of the Revolution of Dignity and the occupation of Crimea, Donetsk and Luhansk regions. The third wave arose against the backdrop of a global pandemic and a foreign economic and foreign policy crisis. The increase in prices and tariffs in 2019-2022, which are regulated administratively, as well as base inflation and currency fluctuations significantly affected the patterns of development of inflationary processes in Ukraine. The fourth wave of inflationary expectations is associated with Russia's military invasion of our country (war) (Fig. 2).

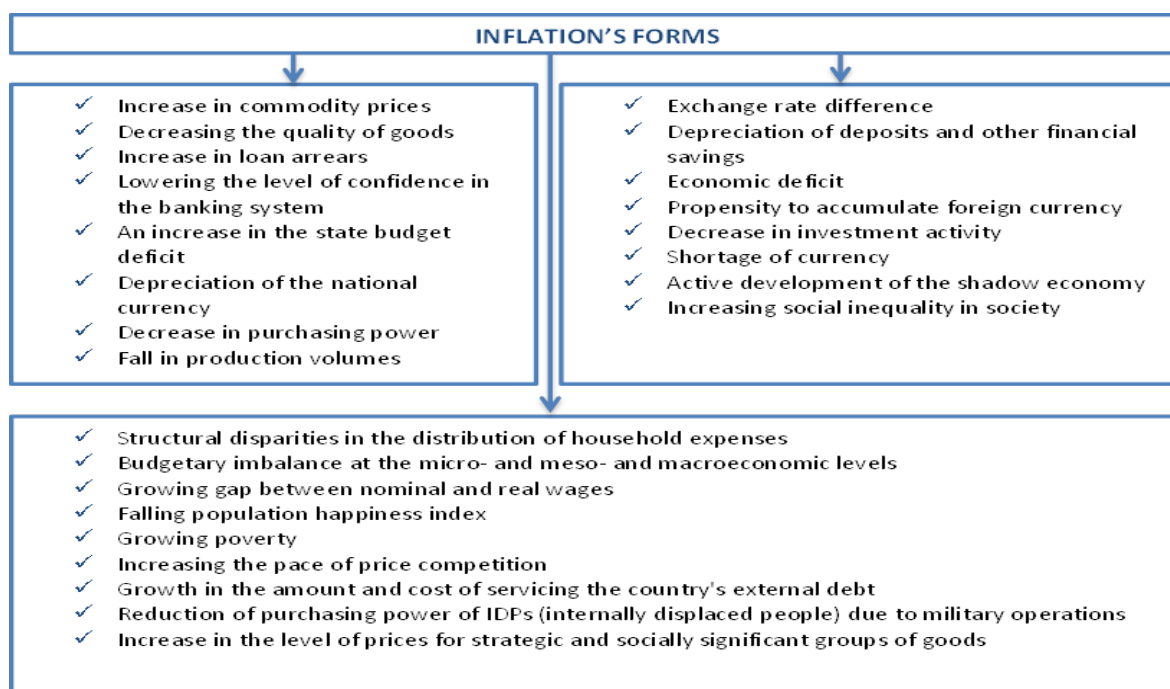


**Fig. 2. Patterns of inflation in Ukraine**

*Source: author's development*

In fig. 3 forms of manifestations of inflationary processes in Ukraine are grouped. Analyzing the causes of fluctuations, the author [10] considers the intensification of inflation processes to be natural, when the state stimulates enterprises and the population to actively use imported goods.





**Fig. 3. Forms of inflation in Ukraine**

*Source: author's development*

The increase in world prices for raw materials and energy carriers, the receipt of foreign loans, foreign currency, the import of foreign currency from abroad and its acquisition by the central bank increase the money supply in the country, thereby contributing to the devaluation of the national currency, and intensifying inflationary processes. In our opinion, it is advisable to supplement the list of the above forms of manifestation of domestic inflationary processes with the block given in the lower part of the scheme, which includes the latest modern trends. In the pre-war period of recent years, such a regularity of the inflationary process as the fear and panic of the population regarding the fact that the national currency will soon completely lose its purchasing power became characteristic of Ukraine. Such adaptive inflationary expectations are related to the fact of political instability, the activity of the mass media, and the loss of trust in the government. Under the conditions of high inflationary expectations and the growth of the foreign currency exchange rate, the population prefers to keep their savings not in the national currency, but in US dollars or euros [10].

**Conclusions.** The increase in the level of inflation in Ukraine is constantly intensified by the imbalance of state revenues and expenses, the presence of a budget deficit; extensive use of domestic borrowing to cover the budget deficit; which leads to an increase in the money supply in circulation, and therefore stimulates an increase in prices; growth of the mass of credit resources in circulation as a result of the expansion of the credit system. In addition, as a result of military operations in the country, the prices of consumer goods, which belong to strategic and socially significant groups of goods (fuel, groceries, hygiene products, pharmaceuticals, etc.), have increased significantly.

A retrospective analysis of the development of inflationary processes in Ukraine gives grounds for asserting that political and foreign economic factors have the most significant influence on price growth in our country. The analysis of factors influencing price dynamics over the past ten years shows that the inflation index in Ukraine is determined mainly by monetary factors, because the action of most of the mentioned factors was based on the presence of an excess money supply in circulation. A significant increase in the level of inflation, starting from March 2022, was caused by the military invasion of Russia on the territory of our state.

## References

1. Keynes, J. M. (2018), *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Palgrave Macmillan Cham, London. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-70344-2>
2. Friedman, M. (1989), *Quantity Theory of Money*. The New Palgrave. Palgrave Macmillan, London. [https://doi.org/10.1007/978-1-349-19804-7\\_1](https://doi.org/10.1007/978-1-349-19804-7_1)
3. Galchinsky, A. S., Yeschenko, P. S., &Palkin, Y. I. (2002), *Fundamentals of economic knowledge: Study book* (2nd ed.). Kyiv: Higher School. 543 pages. [in Ukrainian].
4. Savluk, M. I., Moroz, A. M., Lazepko, I. M., &et al. (2011), *Money and credit: Textbook*. Kyiv: KNEU. 589 pages. [in Ukrainian].
5. Krush, P. V., &Klymenko, O. V. (2010), *Inflation: the essence, form and its assessment: Study book*. Kyiv: Center for Educational Literature. 288 pages. [in Ukrainian].
6. Furdychko, L. E., &Furdychko, L. O. (2007), Features of inflation: world and domestic experience in assessing its optimal level. Management in the sphere of finance, insurance and credit: abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical conference. Lviv: Lviv Polytechnic National University Publishing House. 30-32. [in Ukrainian].
7. Shapovalov, A. (2007), Systemic features of the development of inflationary processes in Ukraine. Bulletin of the National Bank of Ukraine, 12, 3-7. [in Ukrainian].
8. Lukyanenko, I. G. (2004), Problems of diagnostics of classical econometric models. Economic Cybernetics: International scientific journal, 3-4 (27-28), 100-107. [in Ukrainian].
9. Chereshnya, G. A., &Tsvihun, T. V. (2011), Inflationary processes in Ukraine: evolution, current state. Bulletin of Khmelnytsky National University. Series "Economic Sciences", Vol. 2, 249-252. [in Ukrainian].
10. Golyuk, V. Ya., &Podvalna, V. V. (2017), Analysis of the dynamics and causes of inflation in Ukraine in 1991–2016. Scientific Bulletin of Kherson State University. Series "Economic Sciences", 24(2), 69-72. [in Ukrainian].
11. Oleksenko, R. I. (2009), Causes and consequences of inflationary processes in Ukraine. Electronic journal "Effective Economy", 3. <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=44> [in Ukrainian].
12. Reshetnyk, N. I., &Usenko, Y. V. (2017), Positive and negative aspects of inflation targeting in Ukraine. Socio-economic problems of the modern period of Ukraine, 1 (123), 122-125. [in Ukrainian].

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.22; JEL Classification: E60

Деділова Т.В., Нестеренко В.Ю., Прокопенко М.В.

### ОБҐРУНТУВАННЯ ІНФЛЯЦІЙНИХ ТЕНДЕНЦІЙ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ТА МАКРОЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

**Мета.** Метою дослідження є аналіз причин поглиблення інфляційних процесів в Україні на сучасному етапі та обґрунтування інфляційних тенденцій в контексті соціального та макроекономічного розвитку національної економіки України. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені розгляду інфляції як фактора розвитку національної економіки. В роботі використано метод теоретичного узагальнення; метод аналізу і синтезу; графічні методи.

**Результати.** За результатами дослідження актуалізовано фактори впливу на інфляційні процеси в контексті соціального та макроекономічного розвитку національної економіки України. Встановлено закономірності розвитку інфляційних процесів в Україні в період з 2000-2023 рр. Зокрема, зазначено, що у передвоєнний період для України стала характерною така закономірність інфляційного процесу, як страх і паніка населення щодо того, що національна валюта незабаром повністю втратить свою купівельну спроможність. Також встановлено, що зростання рівня інфляції в Україні постійно посилюється незбалансованістю державних доходів і видатків, наявністю бюджетного дефіциту; широким використанням внутрішніх запозичень для покриття бюджетного дефіциту. Крім того, внаслідок військових дій в країні значно зросли ціни на споживчі товари, які належать до стратегічних та соціально значущих груп товарів (паливо, продукти харчування, засоби гігієни, фармацевтичні препарати тощо). **Наукова новизна.** Набув подальшого розвитку науково-теоретичний підхід до управління інфляційними процесами в Україні шляхом ретроспективного аналізу та актуалізації форм інфляції в контексті соціального та макроекономічного розвитку національної економіки України в умовах війни. **Практична значущість.** Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів для розроблення стратегічних та тактичних рішень у сфері монетарної політики, спрямованих на стимулювання економічного розвитку за збереження низьких темпів інфляції. У рамках подальших досліджень даної проблематики заплановано поглиблений аналіз методів боротьби з інфляцією.

**Ключові слова:** інфляція, форми, фактори, соціальна сфера, макроекономіка, національна економіка, розвиток.

**UDC 338.22; JEL Classification: E60**

**Dedilova T., Nesterenko V., Prokopenko M. JUSTIFICATION OF INFLATIONARY TRENDS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND MACROECONOMIC DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY OF UKRAINE**

**Purpose.** The purpose of the study is analyzing the reasons for the deepening of the inflation process in Ukraine at the present stage and justification of inflationary trends in the context of social and macroeconomic development of the national economy of Ukraine. **Methodology of research.** The theoretical and methodological bases of the study were the works of leading domestic and foreign scientists devoted to the inflation as a factor in the development of the national economy. The method of theoretical generalization; method of analysis and synthesis; graphical methods were used in the study. **Findings.** Based on the results of the study, the factors of influence on inflationary processes in the context of social and macroeconomic development of the national economy of Ukraine are actualized. The patterns of development of inflationary processes in Ukraine in the period from 2000-2023 are determined. In the pre-war period of recent years, such a regularity of the inflationary process as the fear and panic of the population regarding the fact that the national currency will soon completely lose its purchasing power became characteristic of Ukraine. Also, the increase in the level of inflation in Ukraine is constantly intensified by the imbalance of state revenues and expenditures, the presence of a budget deficit; extensive use of domestic borrowing to cover the budget deficit. In addition, as a result of military operations in the country, the prices of consumer goods, which belong to strategic and socially significant groups of goods (fuel, groceries, hygiene products, pharmaceuticals, etc.), have increased significantly. **Originality.** The scientific and theoretical approach to managing inflationary processes in Ukraine was further developed through a retrospective analysis and actualization of inflationary forms in the context of social and macroeconomic development of the national economy of Ukraine in the wartime. **Practical value.** The practical value of the study is the possibility of using its results to develop strategic and tactical monetary policy decisions aimed at stimulating economic development while maintaining low inflation.

**Keywords:** inflation, forms, factors, social sphere, macroeconomics, national economy, development

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. +380502818328.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. +380982840959.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. +380506337628.

Prokopenko Mykola, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

## ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І ТРЕНД СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ

*Деділова Т. В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Юрченко О.В., канд. екон. наук, доцент*

*Сумський національний аграрний університет*

*Кононенко Я.В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

**Постановка проблеми.** Безупинний розвиток соціальної економіки супроводжується виникненням нових соціальних і економічних феноменів, прояв яких знаходить своє відображення у сучасних явищах суспільства та сферах його діяльності. Гейміфікація як соціальний феномен є проявом тенденції до використання ігрових елементів і механізмів у неігрових сферах життя з метою стимулювання дій, мотивації та залучення уваги людей. Зараз цей підхід завоював популярність як у сфері бізнесу і маркетингу, так і в освіті, охороні здоров'я, соціальних мережах та інших сферах соціальної економіки.

У сучасних умовах конкурентного ринку маркетинг як сфера економічної діяльності стає справжнім випробуванням, адже він не повинен лише привернути увагу споживача, але і вийти на новий рівень ефективності. Високоорганізовані збутові стратегії та цифрові канали комунікацій залишаються достатньою для досягнення успіху. У цьому контексті гейміфікація виявляється створенням інструменту, який завоював широке визнання в практиці провідних компаній на споживчому ринку. Цей підхід дозволяє не просто пропонувати продукт чи послугу, а створювати захопливий інтерактивний досвід для споживачів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Загальна наука про гру (лудологія) є об'єктом дослідження філософів, соціологів, культурологів та педагогів вже досить давно. Зокрема, розгляду гейміфікації як соціального феномену, що базується на засадах лудології, присвячені дослідження таких українських та закордонних вчених як Де-Маркоса Л., Гарсії Є., Гарсія-Кобата А. [1], Каппа К. [2], Ліпич Л. [3], Радіонової Г.В. [4], Тріщук О., Фіголь Н., Волик Н. [5], Фраски Г. [6], та ін. Водночас, питання гейміфікації у маркетингу висвітлено в роботах Босовської М. [7], Зибіної К. [8], Мостової Д. [9], Руденка М. [10], Сідельникової В. [11] та ін.

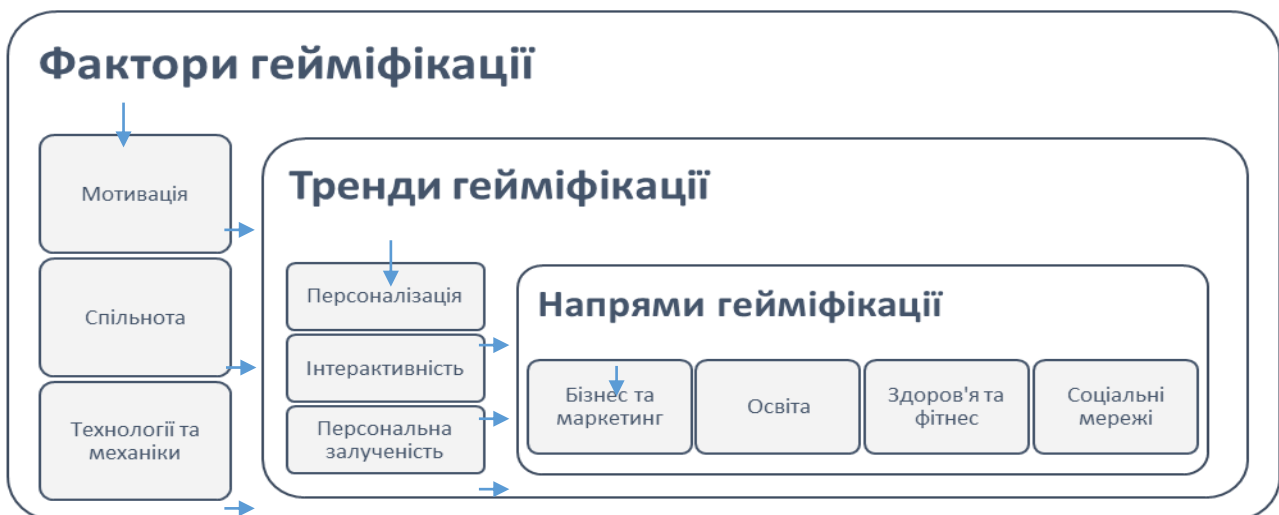
**Невирішені складові загальної проблеми.** Однак, незважаючи на накопичений провідною українською та світовою науковою спільнотою досвід щодо сутності та змісту гейміфікації, сучасність вимагає подальшого аналізу соціального феномену означеної категорії задля забезпечення її цілісної практичної інтеграції зі сферами соціальної економіки, зокрема, й маркетингу.

**Формулювання цілей статті.** Метою дослідження є розкриття соціальної сутності гейміфікації та особливостей її застосування у різних сферах соціальної економіки, зокрема в маркетингу.

**Виклад основного матеріалу.** Аналіз наукової літератури засвідчив, що гейміфікація як загальний феномен сформувалася на початку XXI ст. Вперше цей термін у 2003 році пропонує застосовувати американський програміст і розробник відеоігор Н. Піллінг [5]. Першочергово імплементацію гейміфікації здійснювали у сфері маркетингу, реклами та бізнесу. Але, починаючи вже з 2012 р., гейміфікація стає невід’ємною частиною соціального життя.

Гейміфікація продовжує трансформувати спосіб, яким ми взаємодіємо з повними аспектами нашого життя, створюючи більш захопливе та мотивуюче оточення. Це інноваційний підхід, який універсально використовується для залучення та інтересу різних груп користувачів. Гейміфікація, або застосування геймінгових елементів у неігрових контекстах, стала відомим явищем у сучасному суспільстві, розширюючи свої кордони в різних галузях.

Сьогодні основні характеристики гейміфікації як соціального феномена можна розглядати у триєдиній площині «фактори-тренди-напрями», що з одного боку об’єктивно існує і розвивається відповідно до основних законів та закономірностей розвитку соціальної економіки, а з іншого – є підґрунтям для формування нових тенденцій у маркетингу (рис. 1). Тобто пріоритети розгляду гейміфікації суто у маркетинговій та бізнесовій сфері змістилися на користь соціальної сфери.



**Рис. 1. Актуалізовані характеристики гейміфікації як соціального феномена у сучасному економічному середовищі (авторська розробка)**

В даному контексті під факторами гейміфікації будемо розуміти існуючу або потенційну систему винагород для стимулювання участі суб'єктів ігрового процесу, використання геймінгу для побудови спільноти та сприяння колективним зусиллям (соціальну взаємодію), а також інноваційні технології та механіки для поглиблення ігрового досвіду (віртуальну реальність (VR), доповнену реальність (AR) та ін.).

Означені фактори зумовлюють виникнення сучасних трендів у соціальних мережах, бізнесі і маркетингу, освіті, індустрії краси та здоров'я тощо. Зокрема, під впливом таких факторів:

- формується лояльність споживачів;
- впроваджуються інтерактивні елементи для підвищення мотивації та результативності навчання персоналу;
- створюються захоплюючі навчальні ігри та завдання;
- впроваджуються елементи гри в процес оцінювання для стимулювання студентів;
- розробляються додатки, які заохочують активний спосіб життя через геймінгові винагороди;
- використовуються ігрові елементи для проведення цікавих та мотивуючих тренувань;
- залучаються користувачі і стимулюється їх активність у маркетингу;
- створюються ігри, що сприяють соціальній взаємодії та змаганням.

Тренди гейміфікації як соціального феномена у сучасному економічному середовищі проявляються у персоналізації та індивідуалізації завдань, їх інтерактивності, створенні емоційно заряджених сценаріїв, реакції на дії користувачів у реальному часі.

Наявність різноманітних прикладів гейміфікації аудиторії в маркетингу свідчить про численні можливості використання ігрових механік для взаємодії не лише з цільовою аудиторією, але й для розвитку бренду. Це особливо актуально в еру цифрових технологій, де змагання за увагу споживача стає все більшим викликом. У зв'язку з цим популярні різновиди ігрових механік у маркетингу можуть бути наступними (табл. 1).

Таблиця 1 – Різновиди ігрових механік у маркетингу (авторська розробка)

Вид гейміфікації	Зміст ігрової взаємодії
Підрахунок предметів	Задача з визначення кількості предметів в онлайн-завданні. Правильна відповідь веде на сайт бренду, створюючи додатковий потік трафіку.
Кросворд	Гейміфікований процес, який спрямований на пошук ключових слів, пов'язаних із брендом. Ідеально інтегрується в квести або самостійно.
Пазл	Складання тематичної картинки за обмежений час. Правильно складений пазл веде до отримання промокодів чи бонусів.
Знайти відмінності	Учасник шукає відмінності між графічними об'єктами, активізуючи увагу до деталей і переходить на сайт компанії.
Вікторина (тест)	Формат «запитання-відповідь» з бонусами за правильні відповіді, що позитивно впливає на участь користувачів.
Лабіринт	Користувач блукає лабіринтом і знаходить пропозицію чи винагороду, переживає емоції та інтригу.
Пошук предметів	Локації, пов'язані з брендом, стають полем гри, де користувач шукає предмети за обмежений час.
Аркади	Забави із збиранням балів чи виконанням завдань, де кожен крок веде до отримання вигід чи знижок.
Призовий барабан (рулетка)	Інтригуючий інструмент, де обертання барабану супроводжується виграшем купонів чи призів.



Це універсальний, але далеко не вичерпний перелік можливостей гейміфікації в маркетингу. Тільки за допомогою професіоналів-розробників та маркетологів можна створити захоплюючі та ефективні ігри, які дозволять бренду вирізнятися у світі конкурентних викликів.

Крім того, гейміфікація продовжує трансформувати соціальну сферу життя, забезпечуючи захопливий та мотивуючий досвід для учасників. У соціальній сфері вона стала потужним інструментом для стимулювання позитивних змін у поведінці та взаємодії громадян, а її знаходять успішне застосування в соціальних проєктах.

Зокрема, такі соціальні проєкти можуть бути присвяченими взаємодіям у спільнотні з приводу боротьби із сучасними соціально-економічними викликами, а також допомоги на рівні такої єдності. При цьому маркетингова сторона такої взаємодії проявляється у просуванні соціальних ідей на платформах де користувачі забезпечують благодійні внески або забезпечують корисні дії, заробляють віртуальні бали чи маркери, які перетворюються на реальні благодійні внески.

Ще одним прикладом є впровадження та реалізація проєктів, присвячених охороні здоров'я шляхом розробки та просування застосунків, які заохочують до здорового способу життя. Їх користувачі забезпечують та відслідковують власну фізичну активність або контролюють споживання здорової їжі, за що отримують віртуальні нагороди та конкурують з іншими учасниками проєкту.

Яскравим проявом ознак гейміфікації як соціального феномена в освіті і навчанні є створення та використання онлайн-платформи, де користувачі можуть отримати бали за досягнення за виконання завдань, тестів чи активну участь у навчальних заходах.

В Україні також є присутньою екологічна гейміфікація, яка, завдяки цифровим додаткам, заохочує до екологічно свідомої поведінки, де користувачі заробляють бонуси за користування громадським транспортом або за участь у програмах збереження природи. Соціальні додатки спрямовують свою дію: на забезпечення публічної безпеки та заохочення порядку, стимулюючи громадян відзначати порушення правил чи отримувати віртуальні або реальні винагороди за допитливість; на боротьбу із соціальними проблемами шляхом використання гейміфікованих платформ (наприклад, задля забезпечення безпеки дітей в Інтернеті чи боротьба з насильством); на розвиток культурних проєктів тощо. Особливої актуальності в умовах війни набула волонтерська гейміфікація, застосована у мобільних додатках із залучення волонтерів до різноманітних проєктів, надаючи їм можливість заробляти бали та винагороди за свою активність.

**Висновки з проведеного дослідження.** Таким чином, гейміфікація перейшла від ролі маркетингового інструменту до соціального феномену, змінюючи спосіб, яким люди сприймають та взаємодіють з оточуючим світом. Її вплив на сучасну культуру та бізнес важко переоцінити, роблячи її ключовим аспектом розвитку в різних сферах життя. Загалом, цей інноваційний підхід стає ключем до високих світових результатів у сучасному суспільстві, де

вивчення та задоволення потреб споживача є основою успішного маркетингу, в т.ч. й для соціальних проєктів.

Гейміфікація як соціальний феномен і тренд у маркетингу виявляється потужним інструментом для сприяння позитивним змінам та формуванню активної і відповідної громадянської позиції в українському суспільстві, формуючи позитивні звички серед її учасників. В економічній площині опосередкований маркетинговий зміст гейміфікації проявляється у здатності створювати емоційно насичені взаємодії, залучаючи аудиторію до участі та контактування із брендом. Це ефективний спосіб збільшення обсягів продажів, формування позитивного іміджу та налагодження лояльності. Завдяки гейміфікації маркетологи забезпечують можливість творчого підходу до вирішення завдань, створюючи взаємодію з брендом захопливою і яскравою.

### Перелік посилань

1. De-Marcos L., García E., García-Cabot A. On the Effectiveness of Game-like and Social Approaches in Learning: Comparing Educational Gaming, Gamification & Social Networking. *Computers & Education*. Volume 95, April 2016, Pages 99-113. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.12.008>.

2. Kapp K. M. *The Gamification of Learning and Instruction: Gamebased Methods and Strategies for Training and Education*. San Francisco, 2012. 12 p.

3. Ліпич Л. Гейміфікація як складова стратегічного управління розвитком людського капіталу. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2023. №3(35). С. 136-142. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-136-142>.

4. Радіонова Г. В. Тоталлогічний вимір феномена гри: автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 Київ, 2010. 20 с. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9948/Radionova.pdf?sequence=1> (дата звернення: 04.11.2023).

5. Тріщук О. В., Фіголь Н. М., Волик Н. С. Ефективність застосування гейміфікації як способу привернення уваги в електронних медіа. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9-52>. (дата звернення: 04.11.2023).

6. Frasca G. Simulation versus Narrative: Introduction to Ludology. *The Video Game Theory Reader* / ed. by M.J.P. Wolf, B. Perron. 1st ed. London; New York: Routledge, 2003. P. 221-235.

7. Босовська М., Бовш Л., Охріменко А. Цифрова трансформація технологій маркетингу. *Scientia-Fructuosa: Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2022. №144(4). С. 52-71. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)04](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)04). (дата звернення: 04.11.2023).

8. Зибіна К. В., Сиволовський І. М. Використання гейміфікації для підвищення ефективності маркетингових Internet-комунікацій. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2019. №67. С. 178-185. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i67.180892>. (дата звернення: 04.11.2023).

9. Мостова А. Д. Поняття гейміфікації та її роль у маркетингу.

*Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 1(24). С. 96-106. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2018-24-9>. (дата звернення: 04.11.2023).

10. Руденко М. В., Кирилюк Є. М., Хуторна М. Е. Цифровізація: маркетингові тренди та платформи реалізації. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. №5-6 (294-295). С. 80-87.

11. Деділова Т. В., Сідельникова В. К. Актуальні напрямки маркетингу в умовах цифровізації. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2023. №30. С. 126-134. DOI: <http://dx.doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.126>. (дата звернення: 04.11.2023)

12. Все, що потрібно знати про гейміфікацію в маркетингу. *Around.Web*. URL : <https://around-web.com/uk/vse-shho-potribno-znati-pro-gejmifikaciju-v-marketingu> (дата звернення: 04.11.2023).

## References

1. De-Marcos, L., García, E. & García-Cabot, A. (2016), On the Effectiveness of Game-like and Social Approaches in Learning: Comparing Educational Gaming, Gamification & Social Networking. *Computers & Education*, No. 95, P. 99-113 . DOI: <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2015.12.008>.

2. Kapp, K. M. (2012), *The Gamification of Learning and Instruction: Gamebased Methods and Strategies for Training and Education*, San Francisco, 12 p.

3. Lipych, L. (2023), “Gamification as a component of strategic management of human capital development” [“Heimifikatsiia yak skladova stratehichnoho upravlinnia rozvytkom liudskoho kapitalu”], *Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, No. 3(35), P. 136-142. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2023-03-136-142>.

4. Radionova, G. V. (2010), Totalological dimension of the game phenomenon [Totallohichnyi vymir fenomena hry]: *Thesis PhD in Philosophy: 09.00.03*, Kyiv, 20 p. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9948/Radionova.pdf?sequence=1> (last accessed 04.11.2023).

5. Trishchuk, O. V., Figol, N. M. & Volyk, N. S. “Efficiency of gamification as a way to attract attention in electronic media” [“Efektyvnist zastosuvannia heimifikatsii yak sposobu pryvernennia uvahy v elektronnykh media”]. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-38-9-52>.

6. Frasca, G. (2003), Simulation versus Narrative: Introduction to Ludology, *The Video Game Theory Reader* / ed. by M.J.P. Wolf, B. Perron. 1st ed. London, New York: Routledge, P. 221-235.

7. Bosovska, M., Bovsh, L. & Okhrimenko, A. (2022), “Digital transformation of marketing technologies” [“Tsyfrova transformatsiia tekhnolohii marketynhu”], *Scientia-Fructuosa: Bulletin of the Kyiv National University of Trade and Economics*, No. 144(4), P. 52-71. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2022\(144\)04](https://doi.org/10.31617/1.2022(144)04).

8. Zybina, K. V., Sivolvsky, I. M. (2019), “The use of gamification to increase the efficiency of marketing Internet communications” [“Vykorystannia heimifikatsii dlia pidvyshchennia efektyvnosti marketynhovyykh Internet-

kommunikatsii”], *Bulletin of Economics of Transport and Industry*, No. 67, P. 178-185. DOI: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i67.180892>.

9. Mostova, A. D. (2018), “The concept of gamification and its role in marketing” [“Poniattia heimifikatsii ta yii rol u marketynhu”], *European vector of economic development*, No. 1(24), P. 96-106. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5362-2018-24-9>.

10. Rudenko, M. V, Kyrlyuk, E. M. & Khutorna, M. E. (2022), “Digitalization: marketing trends and implementation platforms” [“Tsyfrovizatsiia: marketynhovi trendy ta platformy realizatsii”], *Scientific Bulletin of Odesa National Economic University*, No. 5-6 (294-295), P. 80-87.

11. Dedilova, T. V., Sidelnikova, V. K. (2023), “Actual directions of marketing in the conditions of digitalization” [“Aktualni napriamky marketynhu v umovakh tsyfrovizatsii”], *Problems and prospects of entrepreneurship development*, No. 30, P. 126-134. DOI: <http://dx.doi.org/10.30977/PPB.2226-8820.2023.30.126>.

12. Everything you need to know about gamification in marketing [Vse, shcho potribno znaty pro heimifikatsiiu v marketynhu], *Around.Web*. URL : <https://around-web.com/uk/vse-shho-potribno-znati-pro-gejmifikaciju-v-marketingu> (last accessed 05.11.2023).

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 339.138:303.725.37; JEL Classification: M31; Z31

### Деділова Т.В., Юрченко О.В., Кононенко Я.В. ГЕЙМІФІКАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН І ТРЕНД СУЧАСНОГО МАРКЕТИНГУ

**Мета.** Метою дослідження є розкриття соціальної сутності гейміфікації та особливостей її застосування у різних сферах соціальної економіки, зокрема в маркетингу. **Методика дослідження.** Під час дослідження використовувалися: методи аналізу і синтезу для актуалізації характеристик гейміфікації як соціального феномена у сучасному економічному середовищі; метод логічного аналізу для систематизації різновиди ігрових механік у маркетингу. **Результати.** Гейміфікація виникла не лише як спроба залучити увагу аудиторії, а й як засіб мотивації та стимулювання дій. Заснована на ігрових механіках, вона перетворює навколишні завдання та взаємодії на захопливий процес. У сучасному суспільстві, де відчуття конкуренції та досягнень важливі, гейміфікація стала засобом об'єднання людей. Спільні гейміфіковані виклики, програми лояльності та конкурси перетворюються на соціальні події, сприяючи формуванню спільнот та розвитку взаєморозуміння. Водночас маркетингові кампанії, побудовані на принципах гейміфікації, не лише пропонують продукти чи послуги, але і створюють іммерсивне враження. Залучаючи елементи гри, вони стимулюють активну участь споживача та взаємодію з брендом. Тренди гейміфікації постійно змінюються, відображаючи сучасність. Інтерактивність, персоналізація та використання розширеної реальності – це лише деякі з напрямків, які визначають майбутнє гейміфікації у маркетинговій та соціальній сфері. **Наукова новизна.** Отримав подальший теоретичний розвиток маркетинговий підхід до управління соціально-економічними процесами шляхом розкриття сутності гейміфікації з позиції її трактування не лише як маркетингового інструменту, а й як соціального феномена, що впливає на сприйняття та взаємодію людей з різноманітними сферами життя. **Практична значущість.** Результати дослідження, зокрема, актуалізовані характеристики гейміфікації як соціального феномена у сучасному економічному середовищі, можуть бути використані при розробці маркетингових стратегій та стратегій соціального розвитку.

**Ключові слова:** гейміфікація; цифровізація; маркетинг; соціальний феномен; тренд.

**UD C 339.138:303.725.37; JEL Classification: M31; Z31**

**Dedilova T., Yurchenko O., Kononenko Y. GAMIFICATION AS A SOCIAL PHENOMENON AND MODERN MARKETING TREND**

**Purpose.** The purpose of the study is to reveal the social essence of gamification and the peculiarities of its application in various areas of the social economy, in particular in marketing. **Methodology of research.** The research used the following methods: analysis and synthesis to actualize the characteristics of gamification as a social phenomenon in the modern economic environment; the method of logical analysis to systematize the types of game mechanics in marketing. **Findings.** Gamification has emerged not only as an attempt to attract the attention of the audience, but also as a means of motivating and stimulating action. Based on game mechanics, it turns the surrounding tasks and interactions into an exciting process. In today's society, where a sense of competition and achievement is important, gamification has become a means of bringing people together. Joint gamified challenges, loyalty programs, and contests are turning into social events, helping to build communities and develop mutual understanding. At the same time, marketing campaigns based on gamification principles not only offer products or services, but also create an immersive experience. By incorporating game elements, they stimulate active consumer participation and brand engagement. Gamification trends are constantly changing, reflecting the times. Interactivity, personalization, and the use of augmented reality are just some of the areas that determine the future of gamification in the marketing and social sphere. **Originality.** The marketing approach to the management of socio-economic processes has been further theoretically developed by revealing the essence of gamification from the point of view of its interpretation not only as a marketing tool, but also as a social phenomenon that affects the perception and interaction of people with various spheres of life. **Practical value.** The results of the research, in particular, the actualized characteristics of gamification as a social phenomenon in the modern economic environment, can be used in the development of marketing strategies and social development strategies.

**Keywords:** gamification; digitalization; marketing; social phenomenon; trend.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. +380502818328.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Юрченко Оксана Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Сумський національний аграрний університет, доцент кафедри будівництва та експлуатації будівель, доріг та транспортних споруд, м. Суми, Україна; e-mail: ou\_8211@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6498-2339>. Моб. +380667167680.

Yurchenko Oksana – PhD in Economics, Associate Professor, Sumy National Agrarian University, Associate Professor of the Department of Construction and Operation of Buildings, Roads and Transport Facilities, Sumy, Ukraine.

Кононенко Яна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри економіки та менеджменту, м. Харків, Україна; e-mail: yana.kononenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9708-7215>. Моб. +38066-914-78-37.

Kononenko Yana – PhD in Economics, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Associate Professor of Department of Economics and Management, Kharkiv, Ukraine.

## ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК СИСТЕМНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

*Дмитрієва О.І., д-р екон. наук, професор*

*Мордовцев О.С., к. екон. наук, доцент*

*Шепелєв О.В., аспірант*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** В сучасних умовах загальносвітових глобалізаційних процесів значно підсилюється важливість соціально-економічного розвитку окремих територіальних утворень, кожна із яких має унікальні промислові, аграрні, суспільно-соціальні та фінансово-інвестиційні умови свого існування та можливості подальшого розвитку. Як зазначає Кузькін Є.Ю., який аналізує досвід розвинених країн світу, ці умови є визначальними для під час пошуку та використання набору інструментів та стимулів, за допомогою яких здійснюється передача відповідної частини повноважень місцевим органам влади, а, отже, публічне управління реалізується наближенням послуг адміністративного та соціально-економічного характеру до усіх членів громади, що підвищує «спроможність територіальних громад до вирішення місцевих проблем власними силами» [1]. Таким чином, для успішного вирішення цієї проблеми регіональні і місцеві органи повинні стати ключовими спроможними організаційно-управлінськими ланками соціально-економічному розвитку територій.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Дослідження проблем впровадження та функціонування процесу фінансової децентралізації на протязі останніх років була центральним місцем в наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників у сфері місцевого самоврядування, таких як Кузькін Є.Ю. [1], Сухарська Л.В. [2], Набатова Ю.О. Ус Т.В. [3], Ковбасюк Ю.В. [4], Серьогін С.М., Гончарук Н.Т. [5], Пиччотто С. [6], Кузькін Є. [7], Сімків Л.Є. Кулик Т.П. [8], Татарин Н.Б., Войтович В.В. [11], Аванесова Н.Е., Мордовцев О.С. [12] та інших. Але, попри на отримання цими вченими вагомих наукових результатів у сфері теоретико-методичного забезпечення процесу фінансової децентралізації територіальних громад, а також механізмів впровадження цього процесу в їх практичну діяльність, ще залишаються невирішеними питання побудови універсальної системи та напрямів постійного удосконалення цієї системи.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Актуальність вирішення проблеми фінансової децентралізації в Україні також загострюється наявністю значної просторової диференціації соціально-економічного розвитку територіальних утворень, що є однією з головних проблем створення та функціонування конкурентоспроможної ринкової економіки держави й її інтеграції



на європейські та міжнародні ринки. З іншого боку, диференціація територіальних утворень України характеризується й зростанням негативних тенденцій розвитку територіальних громад у зв'язку з неналежним розмежуванням організаційно-управлінських повноважень, неефективним розподілом та перерозподілом доходів та витрат між державою і окремим територіальним утворенням. Отже, проблема формування та впровадження у практику ефективних механізмів вирішення проблеми фінансової диференціації є одним із найважливіших напрямів побудови ефективної соціально економічної політики в умовах розповсюдження інноваційних форм публічного управління на місцевому рівні.

**Формулювання мети статті.** Метою статті є дослідження теоретико-методичних практичних основ впровадження та функціонування процесу фінансової децентралізації як ключового фактору соціально-економічного розвитку територіальних утворень. Для досягнення мети дослідження були поставлені наступні завдання:

- узагальнити підходи до дефініції понять «соціально-економічний розвиток» і «фінансова децентралізація» та зробити авторські визначення цих категорій;

- систематизувати загальні напрями впровадження та функціонування інституту фінансової децентралізації;

- сформуванати універсальну систему функціонування процесу фінансової децентралізації;

- обґрунтувати пропозиції та напрями удосконалення процесу фінансової децентралізації в сучасних умовах України.

**Виклад основного матеріалу досліджень.** Узагальнивши наукові праці з питань соціально-економічного розвитку територіальних утворень України [1-3], можна зробити висновок, що ця категорію у статті буде розглядатися як поступовий процес, який є одним із ключових національних пріоритетів держави, що забезпечує зростання місцевих доходів створення якісних умов існування усіх членів громади через забезпечення матеріальними ресурсами й суспільними благами. Як зазначає Сухарська Л.В., процес соціально економічного розвитку повинен ґрунтуватися на ефективному та дієвому використанні інструментів бюджетної та податкової політики держави, що сприятиме розвитку й підтримки суспільного виробництва відповідно до потреб та цілей членів територіальної громади [4]. Однак, треба зазначити, що ці інструменти часто бувають недостатніми у зв'язку з просторовими територіальними відмінностями. Отже, для формування ефективних механізмів соціально-економічного розвитку територіальних утворень виникає доцільність визначення дефініції та дослідження характерних особливостей поняття «фінансова децентралізація», яка є важливим кроком місцевих бюджетів до незалежності від держави у напрямі виконання функцій та повноважень на територіальному рівні. Отже, на рис. 1 узагальнені наукові праці та дослідження, з яких виокремлені основні підходи до визначення категорії «фінансова децентралізація», а також особливості використання цього поняття в реаліях України.



**Рис. 1. Підходи щодо визначення поняття «фінансова децентралізація»**

*Джерело: систематизовано авторами на основі [3-7]*

Із рис. 1 можна зробити висновок, що фінансова децентралізація – це нормативно закріплений та науково обґрунтований процес розподілу функціональних повноважень, грошових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і місцевими рівнями управління, що сприяє зростанню ресурсної бази місцевих бюджетів, забезпеченню прозорого та чесного перерозподілу податків, які були зібрані з територіального утворення та можливості задоволення фінансово економічних і соціальних потреб усіх членів територіальної громади в мінливих умовах кризового сьогодення.

Треба відзначити, що фінансова децентралізація – це комплексний процес стимулювання соціально-економічного розвитку територіального утворення, який впроваджується та функціонує за наступними напрямками, які показані на рис. 2.

**Рис. 2. Загальні напрями впровадж**



**та функціонування інституту фінансової децентралізації**

**ення**

*Джерело: розроблено авторами на основі [4, 6]*

Таким чином, можна зробити проміжний висновок, що основними перевагами впровадження фінансової децентралізації є можливість забезпечення горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції, яка буде сприяти неперервному та ефективному соціально-економічному розвитку територіальних утворень та покращенню якості надання публічних послуг органами місцевої влади з акцентуванням уваги на індивідуальних особливостях та вподобаннях членів територіальної громади. З іншого боку фінансова децентралізація може бути фактором виникнення низки економіко-політичних та соціальних ризиків, які проявляються у виникненні корупції на локальному рівні, зменшенні державного впливу на розвиток територіальних утворень, збільшення і без того значущої просторової соціально-економічної диференціації громад та зростання сепаратистських настроїв.

Для згладжування зазначених деструктивних факторів впливу на успішність впровадження та функціонування процесу фінансової децентралізації та зростання ефективності використання усіх переваг цього процесу виникає нагальна необхідність у систематизації теоретико-методичних основ та практичних заходів щодо реалізації та удосконалення окремих його складових. Отже, на рис. 3 сформуємо універсальну модель системи функціонування процесу фінансової децентралізації, яка містить у собі сукупність виокремлених підсистем, а саме:

– підсистема управління, яка містить у собі суб'єкти та об'єкти, що пов'язані єдиною метою;

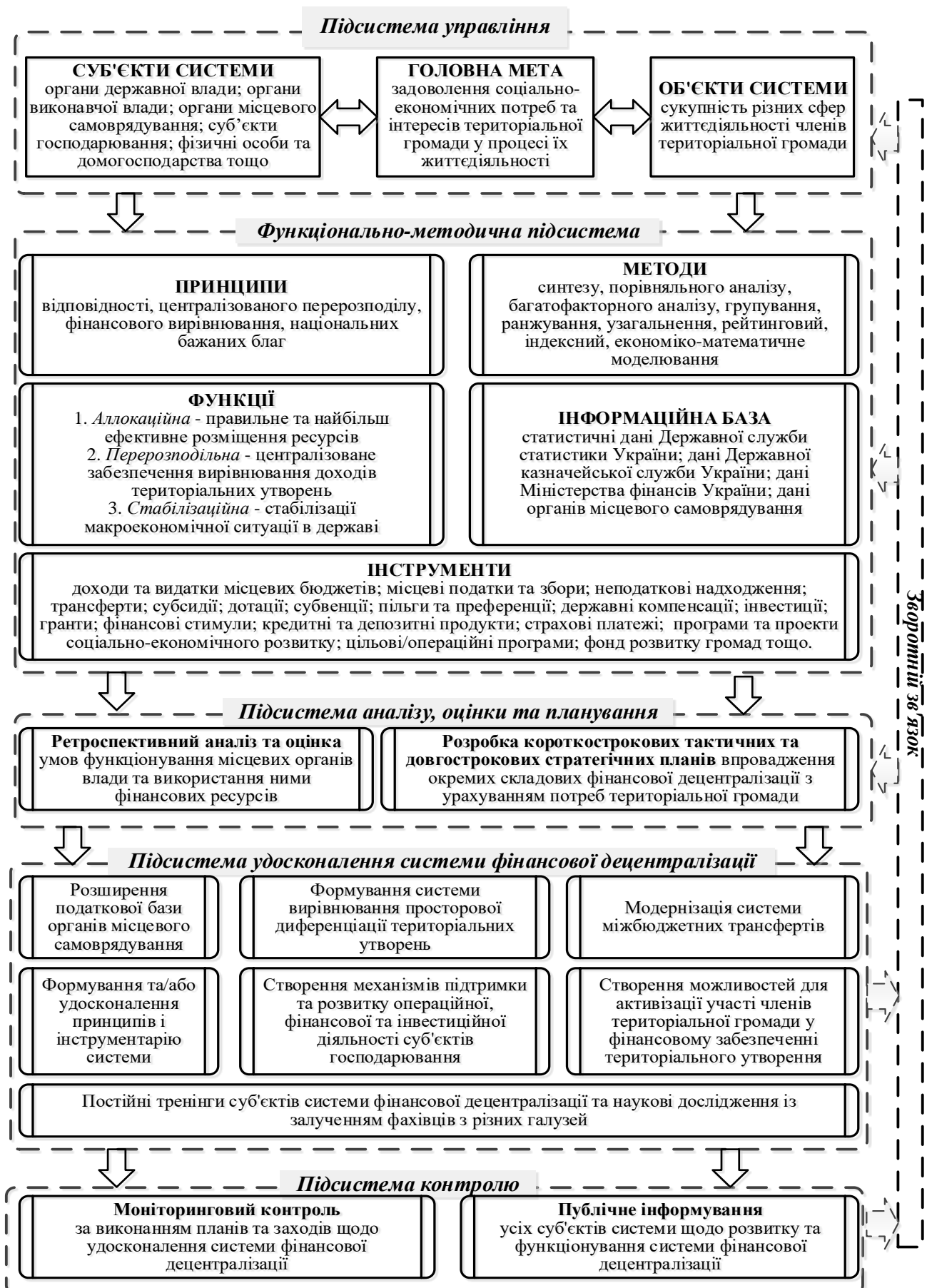
– функціонально-методична підсистема, що складається з визначених методів, принципів, функцій, та інструментально-інформаційної бази, які складають, по суті, базову основу усієї системи;

– підсистема аналізу, оцінки та планування, яка дозволяє на основі аналізу та оцінки ретроспективної інформації скласти ефективні та прозорі плани впровадження нових складових у систему фінансової децентралізації, а також удосконалення вже існуючих;

підсистема удосконалення системи фінансової децентралізації, що містить запропоновані авторами статті заходи для створення поліпшених умов роботи усієї системи;

– підсистема контролю – є ключовою підсистемою зворотного зв'язку між суб'єктами системи фінансової децентралізації з приводу відстежування успішності або неуспішності реалізації цього процесу.

Головною особливістю розробленої на рис. 3 системи є виділення у підсистемі удосконалення процесу фінансової децентралізації сімох напрямів, які повинні стати запорукою постійного соціально-економічного розвитку територіальних утворень в сучасних кризових умовах.



**Рис. 3. Система функціонування процесу фінансової децентралізації**  
 Джерело: розроблено авторами на основі [7-10]

### 1. Розширення податкової бази органів місцевого самоврядування.

Як показує досвід та практичні результати досліджень [11-12], переважна більшість територіальних громад (в тому числі й об'єднаних територіальних громад) не мають можливості повністю забезпечити потребу в необхідних для різних цілей бюджетних коштах за рахунок фіскальних відрахувань, які є основним джерелом доходів місцевих бюджетів. Отже, зростання значення місцевих податків і зборів та збільшення їх частки є зараз одним із головних завдань як на державному, так й на місцевому рівні. Для вирішення цієї проблеми, у рамках проведеного дослідження запропоновані наступні заходи:

- провести розширення переліку місцевих податків і зборів, а також повноважень органів місцевого самоврядування щодо їх впровадження й стягнення з урахуванням реальних можливостей територіальних громад, умов їх існування та набутого досвіду (в тому числі історично сформованого). При цьому слід зазначити, що загальний перелік податків, який встановлено законодавством України, не повинен обмежувати податкову ініціативу органів місцевої влади [7, 9];

- визначити перелік місцевих податків і зборів, який буде обов'язковим на всій території України, та у випадку неможливості стягнення або неприйняття таких податків в окремому територіальному утворенні доцільно надавати право відповідним органам стягувати їх за мінімально можливими ставками. Також слід встановити мінімальну і максимальну розмір кожного податку, для надання можливості диференціації окремих ставок податків. Запропонований захід буде вирішувати поставлену у статті проблему просторової диференціації територіальних утворень України;

- віднести окремі загальнодержавних податків до місцевих податків, що буде стимулювати підвищення динаміки фінансово-господарського обороту через побудову соціально-економічної інфраструктури в певних територіально-утвореннях;

- ліквідувати «неефективні» податки, які мали видатки на своє адміністрування більші, ніж надходження.

### 2. Формування та/або удосконалення принципів і інструментарію системи функціонування процесу фінансової децентралізації.

Принципи та інструменти, які висвітлені на рис. 3 призначені, насамперед, призначені для загального використання. Тому кожна територіальна громада може формувати та застосовувати свої принципи та інструменти, які вона обов'язково повинна передбачати в організаційно-управлінських документах, а саме: статутах, стратегіях, програмах, проектах, наукових дослідженнях тощо. Тим самим забезпечується гнучкість у прийнятті ефективних рішень, метою яких є досягнення більш високих результатів у наявних умовах функціонування з використанням потенціалу територіального утворення.

### 3. Формування системи вирівнювання просторової диференціації територіальних утворень.

Проблема просторової диференціації породжує такі дві негативні тенденції тенденцію, а саме:

- фінансово слабкі (депресивні) територіальні громади переважно не зацікавлені самостійно підвищувати свій фінансовий потенціал до визначеного рівня, по причині неотримання у подальшому основних та додаткових дотацій з державного бюджету у повному обсязі;

- територіальні утворення з високим фінансовим потенціалом також не прагнуть значно підвищувати свої фінансові результати, у зв'язку з вилученням коштів у виді реверсної дотації на користь фінансово слабких територіальних громад.

Для вирішення цієї проблеми доцільно надавати можливість до розширення власної податкової бази в залежності від показників діяльності територіальних громад. Тим самим буде враховуватися як діяльність окремої територіальної громади, так й її бездіяльність та відповідно будуть видаватися або відповідні преференції, або зменшуватися державна підтримка.

4. Створення механізмів підтримки та розвитку операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання.

Треба зауважити, що саме за рахунок ефективності та особливо результативності функціонування великого, середнього та малого бізнесу забезпечується збільшення доходів до місцевих бюджетів територіальних утворень.

Особливої уваги у цьому напрямі заслуговує створення інвестиційного клімату територіального утворення за рахунок, який передбачає наступні заходи:

- впровадження сучасної системи інформування про інвестиційну спроможність громади шляхом використання як традиційних джерел її розповсюдження, так й сучасних інноваційних технологій у цій сфері;

- спрощення процедури порядку звернення та обслуговування інвесторів з боку місцевих органів влади;

- встановлення пільгових податкових та інших умов для нових та/або постійних інвесторів на визначений строк;

- створення місцевими органами влади можливостей для прозорого та стабільного ведення господарської діяльності [8].

5. Модернізація системи міжбюджетних трансфертів.

У результаті проведених досліджень для удосконалення системи міжбюджетних відносин в Україні запропоновано впроваджувати наступні заходи:

- прозорий розподіл повноважень між центром, регіональними та місцевим органами самоврядуванням у сфері бюджетних відносин, який буде сприяти ефективній взаємодії різних рівнів бюджету;

- формування та впровадження механізму забезпечення відповідності між видатками бюджету територіального утворення та необхідними для їх фінансування прибутковими джерелами;

— забезпечення можливостей для соціально-економічного зростання територіальних громад, що надасть можливість розвитку бюджетної дисципліни та дозволить приймати ефективні управлінські рішення;

— спрямування профіцитного результату місцевих бюджетів у бюджети вищого рівня, що сприятиме ефективнішому застосуванню наявних фінансових ресурсів;

— нормативно-правове забезпечення управління міжбюджетних відносин, досягнення стабільності та прозорості у формуванні бюджетів усіх рівнів.

6. Створення можливостей для активізації участі членів територіальної громади у фінансовому забезпеченні територіального утворення.

Сутність цього напрямку удосконалення ґрунтується на засадах дотримання принципу публічності та прозорості. Такий підхід дозволить забезпечити зростання довіри громадянського суспільства до існуючої місцевої бюджетної політики територіального утворення, підсилить ефективність контролю громадськості над використанням місцевих фінансів тощо.

Треба зауважити, що у сучасних умовах України, фінансовий контроль з боку відповідальних членів територіальної громади є недосконалим та, навіть, абстрактним поняттям. Тому представникам громадськості, насамперед, потрібно не просто виконувати свої обов'язки, а й знати як реалізовувати свої права та брати активну участь у вирішенні питань соціально-економічного розвитку громади.

7. Постійні тренінги суб'єктів системи фінансової децентралізації та наукові дослідження із залученням фахівців з різних галузей.

Реалізація цього напрямку полягає у організації інноваційних форм навчання відповідальних за питання ефективного функціонування системи фінансової децентралізації суб'єктів із залученням провідних фахівців та вчених у цій галузі, міжнародних та зарубіжних організації для отримання необхідного досвіду розвинених країн, а також запровадження сертифікатних навчальних програм спільно з рейтинговими навчальними закладами України та світу.

Таким чином, підсистема удосконалення є ключовим фактором успішності функціонування усієї системи фінансової децентралізації за рахунок наявності зворотного зв'язку з іншими підсистемами для постійного впровадження нових ідей, технологій та моделей управління цим процесом.

**Висновки з проведеного дослідження.** У статті були розглянуті теоретико-методичні аспекти та практичні напрями удосконалення процесу фінансової децентралізації та доведено, що ефективне впровадження та функціонування цього процесу є ключовим фактором успішності соціально-економічного розвитку територіального утворення. У ході проведеного дослідження були вирішені поставлені завдання та отримані висновки, а саме:

1. Узагальнення наукових праць та підходів дозволило зробити авторські визначення наступних категорій:



– соціально-економічний розвиток – це поступовий процес, який є одним із ключових національних пріоритетів держави, що забезпечує зростання місцевих доходів створення якісних умов існування усіх членів громади через забезпечення матеріальними ресурсами й суспільними благами;

– фінансова децентралізація – це нормативно закріплений та науково обґрунтований процес розподілу функціональних повноважень, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральними і місцевими рівнями управління, що сприяє зростанню ресурсної бази місцевих бюджетів, забезпеченню прозорого та чесного перерозподілу податків, які були зібрані з територіального утворення та можливості задоволення фінансово економічних і соціальних потреб усіх членів територіальної громади в мінливих умовах кризового сьогодення.

2. Систематизовані загальні напрями впровадження та функціонування інституту фінансової децентралізації, а саме: децентралізація видатків, децентралізація доходів та проміжний варіант – процесуальна та організаційна самостійність. Зроблено висновок, що перевагами впровадження цього процесу є можливість забезпечення горизонтальної та вертикальної бюджетної конкуренції, яка буде сприяти неперервному та ефективному соціально-економічному розвитку територіальних утворень та покращенню якості надання публічних послуг органами місцевої влади з акцентуванням уваги на індивідуальних особливостях та вподобаннях членів територіальної громади.

3. Побудовано універсальну систему функціонування процесу фінансової децентралізації, яка містить у собі сукупність виокремлених підсистем, а саме: підсистему управління; функціонально-методичну підсистему; підсистему аналізу, оцінки та планування; підсистему удосконалення системи фінансової децентралізації; підсистему контролю.

4. Доведено, що підсистема удосконалення процесу фінансової децентралізації повинна стати запорукою постійного соціально-економічного розвитку територіальних утворень в сучасних кризових умовах. У статті виділено та описано механізм їх впровадження та здійснення сім основних напрямів удосконалення цього процесу, а саме: розширення податкової бази органів місцевого самоврядування; формування та/або удосконалення принципів і інструментарію системи функціонування процесу фінансової децентралізації; формування системи вирівнювання просторової диференціації територіальних утворень; створення механізмів підтримки та розвитку операційної, фінансової та інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання; модернізація системи міжбюджетних трансфертів; створення можливостей для активізації участі членів територіальної громади у фінансовому забезпеченні територіального утворення; постійні тренінги суб'єктів системи фінансової децентралізації та наукові дослідження із залученням фахівців з різних галузей.

### **Перелік посилань**

1. Кузькін Є.Ю. Фінансове забезпечення фіскального простору місцевого самоврядування: монографія. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця; ПП

«Технологічний Центр», 2019. 260 с.

2. Сухарська Л.В. Аналіз стану фінансового забезпечення розвитку об'єднаних територіальних громад в сучасній Україні. *Державне управління: теорія та практика : електрон. наук. фах. вид. НАДУ*. 2017. № 1. С. 92–101.

3. Набатова Ю.О. Ус Т.В. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=4100> (дата звернення 05.11.2023).

4. Ковбасюк Ю. В. Нові підходи до формування регіональної політики та регіонального управління. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 7(157). С. 246–253.

5. Серьогін С.М., Гончарук Н.Т. Теоретичні засади та основні напрямки реформування місцевого самоврядування та децентралізації влади в Україні. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2015. № 2. С. 1–17.

6. Picciotto S. Regulation: Managing the Antinomies of Economic Vice and Virtue. *Social and Legal Studies*. 2017. № 4. P. 676-699.

7. Kuzkin Y. Estimation of structural and regional differentiation of municipal budgets under financial decentralization case for Ukraine. *Public and Municipal Finance*. 2018. Vol. 7. Issue 4. P. 29-40.

8. Сімків Л.Є. Кулик Т.П. Реформування місцевого самоврядування в Україні: тенденції і проблемні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2017. № 28. С. 15-18.

9. Yemelianenko L.M., Osetskyi V.L., Osetska D.V. Institutional imperatives of the expansion of the fiscal space of Ukraine in the process of european integration. *Scientific bulletin of Polissia*. 2017. Volume 1, № 4(12). P.72-78

10. Раделицький Ю. Проблеми наповнення місцевих бюджетів в Україні в контексті фінансової децентралізації. *Світ фінансів*. 2017. № 2 (51). С. 29-41.

11. Аванесова Н.Е., Мордовцев О. С., Сергієнко Ю. І. Теоретико-методичні засади ідентифікації та взаємозв'язку впливу дестабілізуючих факторів на економічну безпеку промислового підприємства. *Бізнес Інформ*. 2020. №9. С. 20–28.

12. Татарин Н.Б., Войтович В.В. Місцеві бюджети як фінансова база місцевого самоврядування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Вип. 11. С. 159-162.

## References

1. Kuzkin, Y. (2019), *Financial support of the fiscal space of local self-government [Finansove zabezpechennia fiskalnoho prostoru mistsevoho samovriadvannia]*, Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia, PP «Tekhnolohichnyi Tsentr», 260 p.

2. Sukharska, L. (2017), "Analysis of the state of financial support for the development of United territorial communities in modern Ukraine" ["Analiz stanu

finansovoho zabezpechennia rozvytku obiednanykh terytorialnykh hromad v suchasni Ukraini"], *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka : elektron. nauk. fakh. vyd. NADU*, No. 1, P. 92–101.

3. Nabatova, Yu., Us, T. (2015), "Formation of local budgets in the conditions of decentralization of financial resources" ["Formuvannia mistsevykh biudzhetyv v umovakh detsentralizatsii finansovykh resursiv"], *Efektivna ekonomika*, No. 5, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>.

4. Kovbasiuk, Yu. (2014), "New Approaches to the formation of regional policy and regional management" ["Novi pidkhody do formuvannia rehionalnoi polityky ta rehionalnoho upravlinnia"], *Aktualni problemy ekonomiky*, No. 7(157), P. 246–253.

5. Serohin, S., Honcharuk, N. (2015), "Theoretical foundations and main directions of Local Self-Government Reform and decentralization of power in Ukraine" ["Teoretychni zasady ta osnovni napriamky reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta detsentralizatsii vlady v Ukraini"], *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, No. 2, P. 1-17.

6. Picciotto, S. (2017), "Regulation: Managing the Antinomies of Economic Vice and Virtue". *Social and Legal Studies*. No. 4, P. 676-699.

7. Kuzkin, Y. (2018), "Estimation of structural and regional differentiation of municipal budgets under financial decentralization case for Ukraine". *Public and Municipal Finance*, No. 7(4), P. 29-40.

8. Simkiy, L., Kulyk, T. (2017), "Reforming local self-government in Ukraine: trends and problematic aspects" ["Reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: tendentsii i problemni aspekty. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu"], *Seriia: «Ekonomika i menedzhment»*, No. 28, P. 15-18.

9. Yemelienko, L., Osetskyi, V., Osetska, D. (2017), "Institutional imperatives of the expansion of the fiscal space of Ukraine in the process of european integration". *Scientific bulletin of Polissia*, Vol. 1, No. 4(12), P.72-78.

10. Radelytskyi, Yu. (2017), "Problems of filling local budgets in Ukraine in the context of financial decentralization" ["Problemy napovnennia mistsevykh biudzhetyv v Ukraini v konteksti finansovoi detsentralizatsii"]. *Svit finansiv*. No. 2 (51). P. 29-41.

11. Avanesova, N., Mordovtsev, O., Serhiienko, Yu. (2020), "Theoretical and methodological foundations of identification and interrelation of the influence of destabilizing factors on the economic security of an industrial enterprise" ["Teoretyko-metodychni zasady identyfikatsii ta vzaiemozviazku vplyvu destabilizuiuchykh faktoriv na ekonomichnu bezpeku promysloвого pidpriemstva"], *Biznes Inform*, No. 9, P. 20-28.

12. Tataryn, N., Voitovych, V. (2017), "Local budgets as a financial base of local self-government" ["Mistsevi biudzhety yak finansova baza mistsevoho samovriaduvannia"], *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, No. 11. P. 159-162.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 336.144, JEL Classification: A 14, R 13, R 58.

### Дмитрієва О.І., Мордовцев О.С., Шепелєв О.В. ФІНАНСОВА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ЯК СИСТЕМНИЙ МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

**Мета:** дослідження теоретико-методичних практичних основ впровадження та функціонування процесу фінансової децентралізації як ключового фактору соціально-економічного розвитку територіальних утворень. **Результати:** З'ясовано, що проблема формування та впровадження у практику ефективних механізмів вирішення проблеми фінансової диференціації є одним із найважливіших напрямів побудови ефективної соціально-економічної політики в умовах розповсюдження інноваційних форм публічного управління на місцевому рівні. Узагальнені наукові праці з питань соціально-економічного розвитку територіальних утворень України та зроблено авторську інтерпретацію цього поняття. Систематизовані підходи до визначення поняття «фінансова децентралізація» та надано уточнену дефініцію цього поняття. Обґрунтовані загальні напрями впровадження та функціонування інституту фінансової децентралізації. Визначені переваги та недоліки процесу фінансової децентралізації як для держави в цілому, так й для окремого територіального утворення. **Наукова новизна:** Сформовано універсальну систему функціонування процесу фінансової децентралізації, яка складається із взаємопов'язаних підсистем, які функціонують на засадах сталості та зворотного зв'язку. Надані пропозиції щодо напрямів удосконалення процесу фінансової децентралізації в сучасних умовах України. **Практична значущість:** виконання представлених теоретико-методичних заходів є ключовим фактором успішності функціонування усієї системи фінансової децентралізації за рахунок наявності неперервного зворотного зв'язку з іншими підсистемами для постійного впровадження нових ідей, технологій та моделей управління цим процесом..

**Ключові слова:** фінансова децентралізація, соціально-економічний розвиток, територіальна громада, система, податкова база.

**UDC 336.144, JEL Classification: A 14, R 13, R 58.**

**Dmytriieva O., Mordovtsev O. FINANCIAL DECENTRALISATION AS A SYSTEMIC MECHANISM OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF TERRITORIES**

**Purpose:** to develop the theoretical and methodological practical foundations for the implementation and functioning of the financial decentralisation process as a key factor in the socio-economic development of territorial entities. **Results:** it has been found that the problem of forming and implementing effective mechanisms for solving the problem of financial differentiation is one of the most important directions for building an effective socio-economic policy in the context of the spread of innovative forms of public administration at the local level. The article summarises scientific works on the issues of socio-economic development of territorial entities of Ukraine and provides the author's interpretation of this concept. The approaches to the definition of "financial decentralisation" are systematised and a clarified definition of this concept is provided. The general directions of implementation and functioning of the institution of financial decentralisation are substantiated. The advantages and disadvantages of the financial decentralisation process for both the state as a whole and for a separate territorial entity are identified. **Scientific novelty:** a universal system for the functioning of the financial decentralisation process has been formed, consisting of interconnected subsystems that operate on the basis of sustainability and feedback. Proposals are made on ways to improve the process of financial decentralisation in the current conditions of Ukraine. **Practical significance:** the implementation of the presented theoretical and methodological measures is a key factor in the successful functioning of the entire system of financial decentralisation due to the availability of continuous feedback from other subsystems for the continuous introduction of new ideas, technologies and models of managing this process

**Key words:** financial decentralisation, socio-economic development, territorial community, system, tax base.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Дмитрієва Оксана Іллівна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, завідувачка кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: oksanahnadu@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9314-350X>. Моб. (063) 353-79-98.

Dmytriieva Oksana – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Head of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

Мордовцев Олександр Сергійович – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: asmordov@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1653-5440>. Моб. (050) 401-14-79.

Mordovtsev Oleksandr – PhD in Economics, Kharkov National Automobile and Highway University, associate professor of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

Шепелєв Олександр Вадимович – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, аспірант кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: zirgus1@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6258-3446>. Моб. (097) 534-29-62.

Shepeliev Oleksandr – Kharkov National Automobile and Highway University, PhD student of the Department of Economics and Business, Kharkiv, Ukraine.

## ГРАНТОВІ РЕСУРСИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПАРТНЕРСТВА БІЗНЕСА ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

*Кирчата І. М., канд. екон. наук, доцент*

*Шершенюк О.М., канд. екон. наук, доцент*

*Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Повномасштабне вторгнення Росії на територію України призвело до серйозних наслідків для аспектів українського життя: від руйнування інфраструктури, загострення економічних проблем до втрати життя громадян. Відновлення бізнесу та створення нових можливостей для його розвитку в умовах конфлікту є складним завданням, але досяжним за умов використання дієвих стратегічних підходів. Щоб протистояти таким викликам, держава, бізнес та громадянське суспільство повинні вийти на новий рівень співпраці задля створення ефективних стратегій розвитку економіки та стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності. Особливо важливим є розвиток системи контролю за розподілом ресурсів та забезпечення прозорості у процесах державної підтримки та захищеності бізнесу. Саме тому участь громадянського суспільства та інших зацікавлених сторін є надзвичайно важливою для формування та реалізації державної політики щодо соціально-економічних прав людини, а також для підвищення ефективності повоєнного відновлення України через залучення грантових ресурсів в проєктну співпрацю.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Громадянське суспільство включає різноманіття неурядових організацій, активних громадян, профспілок, бізнес-спільноти та інших зацікавлених сторін, які мають безпосередній доступ до інформації та можуть впливати на прийняття рішень на рівні держави, а головне забезпечувати широке представництво, врахування різноманітних думок та поглядів, дотримуючись систематичності та інституційності. Сьогодні стало очевидним, що громадянське суспільство стало повноцінним партнером, який здатний відстоювати свої пріоритети та вести діалог.

Особливе місце наразі в цій співпраці займає грантова допомога як один із основних інструментів взаємодії громадських організацій та сектору підприємництва, який ефективно використовується для фінансування проєктів та ініціатив, що реалізуються спільно громадськими організаціями та підприємцями різних рівнів.

Грантові інструменти відрізняються від інших інструментів фінансової допомоги тим, що ресурси надаються на безоплатній та безповоротній основі для досягнення цілей, спрямованих загалом на благо всього суспільства або певних суспільних груп. Грантовими інструментами є [1]:

Міжнародна технічна допомога (МТД) є набором ресурсів та послуг, що надаються донорами згідно з міжнародними договорами на безоплатній та безумовній основі з метою сприяння розвитку країни. Цей вид допомоги включає в себе надання майна, перелік якого визначається в програмах та проєктах МТД, права інтелектуальної власності, фінансові ресурси в іноземній або національній валюті, а також інші ресурси, що не заборонені законодавством. Ці ресурси можуть включати важкодоступні або надзвичайно цінні (унікальні) ресурси, такі як спеціалізоване обладнання, консультації провідних фахівців та ін;

Грантові програми представляють собою набір фінансових ресурсів, які надаються отримувачам безповоротно для здійснення соціальних проєктів, благодійних програм, проведення наукових досліджень, освітньої діяльності, підвищення кваліфікації та інших суспільно корисних цілей з обов'язковим етапом звітування щодо їх використання для визначених цілей. Гранти, подібно до міжнародної технічної допомоги, можуть бути надані у формі майна, робіт чи послуг, а також фінансових ресурсів, хоча переважають майнові та грошові види допомоги;

Проєкти корпоративної соціальної відповідальності (КСВ) — це відповідальність корпорацій за прямий та опосередкований вплив на економічну, екологічну й соціальну системи, у які вони вбудовані. Найчастіше КСВ має досить обмежений фокус (наприклад, лише сфера освіти, здоровий спосіб життя чи охорона природи) відповідно до внутрішньої політики та розпоряджень корпорації.

Грантові ресурси міжнародних донорських організацій відіграли важливу роль у трансформації економіки країн Центральної та Східної Європи, адже виявилися ефективним інструментом у підтримці мікропідприємництва на територіях, де проводили масштабні структурні реформи, зокрема в Польщі, Словаччині, Болгарії, Східній Німеччині тощо. Діяльність донорських організацій у цих країнах була спрямована здебільшого на створення умов для прогресивної трансформації економіки й суспільства, реформування системи врядування, сприяння євроінтеграційним процесам [1]:

Вітчизняні науковці досліджуючи питання перспективності грантових ресурсів підтверджують наявність урядових програм фінансової підтримки бізнесу та пропонують додаткові ініціативи задля підсилення ефективності реалізації грантових можливостей для бізнесу [2, 3].

З липня 2022 року в Україні діє програма державної підтримки (єРобота) та розвитку бізнесу, яка надає можливість отримати безповоротні грантові кошти для розвитку власного підприємництва представникам мікро-, малого та середнього бізнесу, а для фізичних особам, які ще не оформили свою діяльність у юридичній площині, надається можливість отримати грант для створення бізнесу "з нуля" [4, 5].

Проте з іншого боку, ті ж самі дослідження демонструють наявність і проблем щодо перспективності розвитку малого і середнього бізнесу в Україні через застосування грантових інструментів [6-10].



Зокрема, до основних перепон в процесі реалізації грантових проєктів, які виникли в межах програми державної підтримки бізнесу «Робота було віднесено [7]: неможливість розпочати вчасно заплановану проєктну діяльність і, як наслідок, підвищення цін на товари й послуги на ринку; необхідність здійснювати заміну контрагентів; виникнення непередбачуваних витрат під час реалізації грантового проєкту та необхідність дофінансування з альтернативних джерел.

Проте, грантова підтримка і доступ до міжнародної допомоги залишається й надалі визначальною конкурентною перевагою на найближчі роки, а отримання ресурсів на відновлення галузей економіки буде здійснюватись із двох основних джерел:

- власні резерви галузей, до яких можна зарахувати залучені інвестиції, зокрема зовнішні;

- донорська міжнародна допомога, обсяг та структура якої є предметом дискусій, але порядок цифр відомий – це десятки мільярдів доларів. Частину коштів буде надано через програми Євросоюзу для допомоги та адаптації державам – кандидатам у члени ЄС [8].

Важливим аспектом такої співпраці є забезпечення відкритого та прозорого діалогу між державою, громадськими організаціями та представниками бізнес-спільноти. Це дозволить досягати взаєморозуміння, сприяти швидкому обміну актуальною інформацією та координувати дії у вирішенні таких важливих питань як дотримання соціально-економічних прав людини та відновлення країни.

Основні грантові програми для підтримки мікро-, малого й середнього підприємництва в Україні проаналізовано та представлено на Мультимедійній платформі іномовлення України (табл.1) [9].

**Невирішені складові загальної проблеми.** В контексті повоєнного становлення та розвитку підприємництва, процес залучення грантових ресурсів як стратегічний інструмент вимагає використання не лише наявного досвіду та вже розроблених підходів, а й актуалізує питання застосування принципово нових та перспективних методів.

Залучення грантових ресурсів сьогодні наштовхується на ряд проблем:

- гранти надаються на конкурсній основі, що створює велику конкуренцію між бізнесом та громадськими організаціями, які прагнуть отримати фінансування для своїх проєктів;

- бізнес і громадські організації можуть мати різне розуміння процесів та вимог, пов'язаних з отриманням грантів. Це може призвести до непорозумінь і затримок у реалізації спільних проєктів;

- адміністративні труднощі, пов'язані з оформленням документації та виконання вимог грантових програм можуть бути складними і вимагати великих адміністративних зусиль з боку обох сторін, тим самим відволікати від основних цілей спільного проєкту;

- фінансові складнощі, пов'язані з обмеженням щодо видів діяльності, на які можна використовувати кошти;

**Грантові програми для підтримки мікро-, малого й середнього підприємництва в Україні**

Назва	Зміст, умови надання
<b>Програми державної грантової підтримки</b>	
Урядовий проєкт “eРобота”	Надання грантів для започаткування бізнесу, розвитку підприємництва та для навчання.
Власна справа	Одержання фінансової підтримки від держави у вигляді мікрогранту (від 50 до 250 тис. грн). Передбачає витрати на придбання чи лізинг обладнання, закупівлю сировини та матеріалів, оренду приміщень. Обов'язкова умова надання коштів - створення 1-2 робочих місць.
<b>Гранти від іноземних держав та міжнародних фінансових інституцій</b>	
Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)	Гранти малим та середнім підприємствам для зростання бізнесу, зокрема підприємствам зі штатом до 250 працівників. Програма стосується усіх секторів економіки, окрім фінансового, страхового, тютюнового, ігрового, виробництва міцних алкогольних напоїв та ВПК.
Програма для підприємств-позичальників Укрексімбанк	Можливість отримати грант у розмірі до 15% від суми субкредиту (до 450 000 євро) ти позичальникам, які успішно реалізують інвестиційні субпроєкти
Програма міжнародної технічної допомоги «Застосування та імплементація Угоди про асоціацію між ЄС та Україною у сфері торгівлі»	Фінансування інвестиційних проєктів українських мікро-, малих та середніх релокованих підприємств в умовах війни, які планують здійснювати інвестиції у свою виробничу діяльність.
Данська рада у справах біженців (DRC)	Допомога бізнесам, які мають на меті релокацію бізнесу в більш безпечні регіони із подальшим поновленням бізнес-діяльності.
Європейська Комісія, конкурси пропозицій “ReadyForEU”	Допомогти українським підприємцям та підприємствам скористатися перевагами внутрішнього ринку ЄС. Конкурси фінансуються в межах Програми внутрішнього ринку.
GIZ (Німецьке товариство міжнародного співробітництва)	Реалізація проєктів із впровадження найкращих доступних технологій та методів управління (НДТМ) і зменшення промислових викидів.
Проєкту “Рішення у сфері безпеки людини в Україні”, що фінансується Урядом Японії	Підтримка цільових громад у набутті більшої стійкості до наслідків війни через відновлення робочих місць і виробництва та задоволення попиту населення на критично важливі товари і послуги.
<b>Регіональні програми</b>	
Фонд ООН у галузі народонаселення в Україні та за підтримки уряду Канади, проєкт “Економічні можливості для жінок, котрі постраждали від домашнього/гендерно зумовленого насильства”	Підтримка бізнесів та створення нових робочих місць для жінок із груп ризику.
Програма USAID “Конкурентоспроможна економіка України” (КЕУ)	Підтримку в безперервності та відновленні бізнесу, включно із переміщенням або відновленням підприємств в умовах війни, розширенням чи розростанням на зовнішні ринки, збереженням рівня бізнес-можливостей та їх покращенням.

- розподіл відповідальності між бізнесом і громадськими організаціями у реалізації проєкту може стати проблемою, оскільки кожна сторона має власні очікування щодо внеску та результатів.

**Формулювання цілей статті.** Розробка стратегії залучення грантових ресурсів, як інструменту партнерської взаємодії бізнеса та громадських організацій в процесі здійснення проєктної діяльності залишається надалі актуальною проблемою та виступає основною метою в даному дослідженні.

**Викладення основного матеріалу дослідження.** У зв'язку з тим, що повоєнне становлення та відновлення підприємництва є складним та непередбачуваним процесом, важливо впроваджувати інноваційні методи для максимізації ефективності та результативності грантових програм, які передбачають:

- застосування технологічних інструментів, зокрема використання сучасних технологій та інформаційних систем для полегшення процесів подання заявки на гранти, моніторингу та оцінки ефективності проєктів;

- сприяння розвитку партнерських відносин через поглиблення співпраці між різними галузями бізнесу, громадськими організаціями та урядовими структурами для спільної реалізації проєктів з використанням грантових ресурсів;

- дотримання інклюзивного підходу, зокрема врахування потреб та інтересів різних соціальних груп, включаючи вразливі категорії населення, для забезпечення справедливого доступу до грантових можливостей;

- використання грантових ресурсів як стимулюючого чинника для залучення додаткових інвестицій, які сприятимуть стійкому розвитку підприємництва та економічному зростанню;

- сприяння культурі інновацій та створенню сприятливих умов для підприємницької діяльності шляхом підтримки освіти, наукових досліджень та розвитку технологій.

Залучення грантових ресурсів як стратегічного інструменту проєктної співпраці між бізнесом та громадськими організаціями має низку перспективних переваг:

- додаткова фінансова підтримка, зокрема для реалізації інноваційних проєктів, які можуть бути важливими для підвищення конкурентоспроможності бізнесу та розвитку соціально важливих ініціатив;

- грантові ресурси можуть допомогти бізнесу та громадським організаціям розширити свої можливості у реалізації проєктів, що вимагають значних фінансових витрат, таких як дослідження, розвиток технологій, соціальні програми тощо;

- грантові проєкти завдяки тісній партнерській співпраці сприяють обміну знаннями між бізнесом та громадськими організаціями, а отже й взаємному збагаченню знаннями та навичками;

- спільні проєкти, підтримані грантами, можуть сприяти соціальному розвитку, включаючи покращення умов праці, створення нових робочих місць, підвищення якості життя та, як наслідок сталому розвитку;

- участь у успішних грантових проєктах підвищує репутацію як бізнесу, так і громадських організацій, сприяючи залученню нових партнерів, клієнтів та інвесторів в майбутньому;

- гранти стимулюють бізнес та громадські організації до розробки та впровадження новаторських ідей, що сприяє розвитку інноваційного середовища та підвищенню конкурентоспроможності.

Водночас, забезпечуючи регулярну оцінку ефективності та результатів грантових програм з метою вдосконалення стратегій та підвищення їх впливу на процес розвитку підприємництва Україна разом з міжнародними партнерами зможе ефективно використовувати міжнародну допомогу для вирішення нагальних гуманітарних та інфраструктурних проблем та сприяти інституційному зміцненню державного сектора.

**Висновки з проведеного дослідження.** Врахування визначених переваг та забезпечення прозорості співпраці громадянського суспільства України з міжнародними партнерами наразі є ключовою для ефективного залучення грантової допомоги та забезпечення успішного впровадження програм та проєктів, а також для забезпечення максимальної вигоди для громадян та збереження інституційної стійкості.

Для успішної співпраці в цьому напрямку необхідно забезпечити:

- створення прозорої системи звітності. Важливо розробити дієві механізми звітності, які дозволяють відстежувати, як саме використовуються грантові ресурси та забезпечується прозорість у процесі розподілу коштів;

- залучення міжнародних експертів та консультантів з метою розвитку та реалізації ефективних стратегій використання грантової допомоги;

- створення механізмів координації роботи між різними відомствами та організаціями;

- забезпечення пріоритетів надання допомоги, зокрема розподіл ресурсів на гуманітарну допомогу, відновлення інфраструктури, підтримку соціальних програм та розвиток економіки;

- створення механізмів контролю та оцінки, які дозволять визначити ефективність грантових програм та проєктів.

### **Перелік посилань**

1. Практичний посібник «Місцевий економічний розвиток: моделі, ресурси та інструменти фінансування» URL: <http://pleddg.org.ua/ua/praktichniy-posibnik-misceviy-ekono/#> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Кобеля З.І., Тодорюк С.І. Перспективи розвитку підприємництва у сучасних умовах господарювання. *Агросвіт*. 2023. № 7-8. С. 95-106. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/1349/1359> (дата звернення: 25.10.2023)

3. Центр розвитку «ЧАС ЗМІН». URL: <http://www.chaszmin.com.ua/> (дата звернення: 10.10.2023).

4. Програма «Робота». URL: [https://erobota.diia.gov.ua/#star\\_nian](https://erobota.diia.gov.ua/#star_nian)]. (дата звернення: 15.10.2023).

5. Єробота: понад 84 млн грн мікрогрантів на старт або розвиток бізнесу отримають від держави чергові переможці програми. URL: <https://me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=7d330a87-f3b1-4b94-a042-2e2ef484e6f8&title=Robota-Ponad84-Mln> (дата звернення: 15.10.2023).

6. Мельник Т. Ю. Державна підтримка та стимулювання розвитку бізнесу в Україні під час дії воєнного стану. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 2 (100). С. 3-11. URL : <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/8024> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Кобеля-Звір, М. Використання грантових інструментів державної програми підтримки підприємництва Єробота для посилення конкурентоспроможності бізнесу на прикладі ММСП: перспективи і труднощі. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип.52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-5>. (дата звернення: 10.10.2023).

8. MIND: веб-ресурс. URL: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silske-gospodarstvo-ukrayini> (дата звернення: 15.10.2023).

9. Дослідження стану та потреб бізнесу в Україні, вересень 2022 - підготовлене в рамках ініціативи для відновлення економіки, розвитку підприємництва та експорту України. URL: <https://business.diia.gov.ua/uploads/4/24573-stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezul-tati-opituvanna-u-veresni.pdf> (дата звернення: 25.10.2023).

10. Що треба знати про гранти для бізнесу в Україні. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3685782-so-treba-znati-pro-granti-dla-biznesu-v-ukraini.html> (дата звернення: 12.10.2023).

## References

1. Practical guide «Local economic development: models, resources and financing tools» [Praktychnyi posibnyk «Mistsevyi ekonomichniy rozvytok: modeli, resursy ta instrumenty finansuvannia»] Available at: <http://pleddg.org.ua/ua/praktychniy-posibnyk-misceviy-ekono/> (last accessed 15.10.2023).

2. Kobelia, Z. I., Todoriuk, S. I. (2023). Prospects for the development of entrepreneurship in modern economic conditions [Perspektyvy rozvytku pidpriemnytstva u suchasnykh umovakh hospodariuvannia], available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/1349/1359> (last accessed 25 October 2023).

3. «TIME OF CHANGE» development center [Tsentr rozvytku «ChAS ZMIN»]. Available at: <http://www.chaszmin.com.ua>. (last accessed 15.10.2023).

4. The program is Work [Prohrama ieRobota]. Available at: <https://erobota.diia.gov.ua/#start> (last accessed 15.10.2023).

5. Employment: more than 84 million UAH in micro-grants for starting or developing a business will be received from the state by the next winners of the program [Yerobota: ponad 84 mln hrn mikrohrantiv na start abo rozvytok biznesu otrymaut vid derzhavy chervovi peremozhtsi prohramy]. Available at:

<https://me.gov.ua/News/Detail?lang=ukUA&id=7d330a87-f3b1-4b94-a042-2e2ef484e6f8&title=Robota-Ponad84-Mln> (last accessed 15.10.2023).

6. Melnyk, T. Yu. (2022), State support and stimulation of business development in Ukraine during martial law [Derzhavna pidtrymka ta stymuliuvannia rozvytku biznesu v Ukraini pid chas dii voiennoho stanu], *Economy, management and administration*, No. 2 (100), P. 311. Available at: <https://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/8024> (last accessed 15.10.2023).

7. Kobelia-Zvir, M. (2023), The use of grant tools of the Yerobot state entrepreneurship support program to strengthen business competitiveness: prospects and difficulties [Vykorystannia hrantovykh instrumentiv derzhavnoi prohramy pidtrymky pidpriemnytstva Yerobota dlia posylennia konkurentospromozhnosti biznesu na prykladi MMSP: perspektyvy i trudnoschi], *Economy and society*. No. 52, Available at: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-5>. (last accessed 15.10.2023).

8. MIND [MIND], available at: <https://mind.ua/publications/20245288-sutinki-agroholdingiv-yak-vijna-zminit-silske-gospodarstvo-ukrayini> (last accessed 15.10.2023).

9. CID (2022), «Study of the state and needs of business in Ukraine, September 2022 - prepared as part of the initiative to restore the economy, develop entrepreneurship and exports of Ukraine», available at: [https://business.diia.gov.ua/uploads/4/24573stan\\_ta\\_potrebi\\_biznesu\\_v\\_umovah\\_vijn\\_i\\_rezul\\_tati\\_opituvanna\\_u\\_veresni.pdf](https://business.diia.gov.ua/uploads/4/24573stan_ta_potrebi_biznesu_v_umovah_vijn_i_rezul_tati_opituvanna_u_veresni.pdf) (last accessed 25.10.2023).

10. What you need to know about grants for business in Ukraine [Shcho treba znaty pro hranty dlia biznesu v Ukraini]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3685782-so-treba-znati-pro-granti-dla-biznesu-v-ukraini.html> (last accessed 12.10.2023).

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 334.021:061.2; JEL Classification: M29

### Кирчата І. М., Шершенюк О.М., Деділова Т.В. ГРАНТОВІ РЕСУРСИ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ПАРТНЕРСТВА БІЗНЕСА ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

**Мета.** Розробка стратегії залучення грантових ресурсів, як інструменту партнерської взаємодії бізнеса та громадських організацій в процесі здійснення проектної діяльності залишається надалі актуальною проблемою та виступає основною метою в даному дослідженні. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою є праці провідних вітчизняних учених-економістів, в яких розглядаються питання щодо перспективних напрямків розвитку бізнесу в Україні та висвітлюються додаткові ініціативи задля підсилення ефективності реалізації грантових можливостей на засадах співпраці з громадськими організаціями. В роботі використано методи узагальнення та абстрагування; метод аналізу і синтезу. **Результати.** Партнерство бізнесу та громадських організацій стимулює інноваційні зрушення, дозволяє обмінюватися знаннями, навичками та досвідом, що сприяє підвищенню ефективності використання грантових ресурсів. Завдяки співпраці з бізнес-спільнотою громадські організації можуть реалізувати проекти, які сприяють сталому розвитку та вирішенню нагальних соціальних проблем. При цьому, представники бізнесу можуть не лише фінансувати такі проекти, але й активно брати участь у їх реалізації, що дозволяє їм демонструвати свою соціальну відповідальність та стати частиною позитивних змін у суспільстві. Залучення громадянського суспільства сприяє підвищенню відповідальності, прозорості прийняття та реалізації рішень у сфері дотриманням соціальних та економічних прав людини, впровадженню інструментів корпоративної соціальної відповідальності. **Наукова новизна.** В роботі визначено, що грантова діяльність є ефективним механізмом впровадження соціальних та економічно орієнтованих ініціатив, а поєднання підприємницької та громадської діяльності на засадах проектної співпраці виступає дієвим інструментом для досягнення як комерційних, так і соціальних цілей сталого розвитку економіки. Залучення грантових ресурсів в рамках співпраці підприємництва та громадських організацій сприяє підвищенню ефективності повоєнного відновлення України, оскільки вона дозволяє забезпечити більш ефективне використання ресурсів, залучення інноваційних рішень та задоволення першочергових потреб суспільства. **Практична значущість.** В ході дослідження визначено, що співпраця благодійних організацій та суб'єктів підприємництва є важливим інструментом формування передумов сталого соціального та економічного розвитку, **а також запропоновано** перелік заходів для ефективного залучення грантової допомоги та забезпечення успішної реалізації програм та проектів.

**Ключові слова:** стратегія; грантові ресурси; стратегія сталого розвитку; громадянське суспільство, підприємництво.

**UDC 334.021:061.2; JEL Classification: M29**

**Kyrchata I.M., Shersheniuk O.M., Dedilova T.V. GRANT RESOURCES AS A STRATEGIC TOOL OF BUSINESS AND PUBLIC ORGANIZATION PARTNERSHIPS**

**Goal.** The development of a strategy for attracting grant resources as a tool for partnership between business and public organizations in the process of implementing project activities remains an urgent problem and is the main goal of this study. **Research methodology.** The theoretical and methodological basis are the works of leading domestic economists, which consider issues related to promising directions of business development in Ukraine and highlight additional initiatives to strengthen the effectiveness of implementation of grant opportunities on the basis of cooperation with public organizations. The work uses the methods of generalization and abstraction; method of analysis and synthesis. **The results.** The partnership of business and public organizations stimulates innovative shifts, allows for the exchange of knowledge, skills and experience, which contributes to increasing the efficiency of the use of grant resources. Thanks to cooperation with the business community, public organizations can implement projects that contribute to sustainable development and solving urgent social problems. At the same time, business representatives can not only finance such projects, but also actively participate in their implementation, which allows them to demonstrate their social responsibility and become part of positive changes in society. Involvement of civil society contributes to increasing responsibility, transparency of decision-making and implementation in the sphere of social and economic human rights, implementation of corporate social responsibility tools. **Scientific novelty.** The work determined that grant activity is an effective mechanism for the implementation of social and economically oriented initiatives, and the combination of entrepreneurial and public activities on the basis of project cooperation is an effective tool for achieving both commercial and social goals of sustainable economic development. Attracting grant resources within the framework of cooperation between entrepreneurship and public organizations contributes to increasing the effectiveness of Ukraine's post-war recovery, as it allows for more effective use of resources, involvement of innovative solutions and satisfaction of the primary needs of society. **Practical significance.** In the course of the study it was determined that the cooperation of charitable organizations and business entities is an important tool for forming the prerequisites for sustainable social and economic development, and a list of measures was proposed to effectively attract grant aid and ensure the successful implementation of programs and projects.

**Keywords:** strategy; grant resources; sustainable development strategy; civil society, entrepreneurship.



## **Відомості про авторів / About the Authors**

Кирчата Ірина Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: kirchatayairina@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0270-1586>. Моб. 0506690096.

Kyrchata Iryna – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Шершенюк Олена Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: sheralyona@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9959-2725>. Моб. 0501513009.

Shersheniuk Olena – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. 0502818328.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

## ОРГАНІЗАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

*Кудрявцев В.М., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Діяльність корпоративного сектору має величезний вплив на розвиток суспільства. Бізнес впливає на економіку через створення робочих місць і виплату податків, на екологію через контроль над використовуваними технологіями та інвестиції в захист довкілля, на соціальну складову сталого розвитку (СР) країни через забезпечення рівного доступу до робочих місць, справедливу оплату праці, а також соціальні програми різної спрямованості. Таким чином, СР країни неможливий без прийняття бізнес-спільнотою відповідних принципів

Діяльність корпоративного сектору справляє величезний вплив на розвиток суспільства. Бізнес впливає на економіку через створення робочих місць і виплату податків, на екологію через контроль над використовуваними технологіями та інвестиції в захист навколишнього середовища, на соціальну складову СР країни за рахунок забезпечення рівного доступу до робочих місць, справедливу оплату праці, а також соціальні програми різної спрямованості. Таким чином, СР країни неможлива без прийняття бізнес-спільнотою відповідних принципів. СР компанії передбачає діяльність, спрямовану на досягнення бізнес-цілей при дотриманні інтересів стейкхолдерів, причому майбутні покоління розглядаються як одна з важливих груп стейкхолдерів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання, пов'язані з концептуальним обґрунтуванням концепції сталого розвитку, розглядаються у працях таких вітчизняних і зарубіжних дослідників, як: Дж. Елкінгтона, Е. Пестеля, Я. Тінбергена, Д. Форестера, Д. Медоуза, Е. Дітона, У. Нордхауса, П. Ромера, А. Банерджи, М. Міллара, І. Бузько, О. Алімова, О. Амоші, Б. Андрушківа, В. Антонюк, І. Васильчук, М. Вишиванюка, Р. Галгаша, І. Заблудської, Д. Зеркалова, Т. Калінеску, Е. Лібанової, Л. Ліпич, Л. Мельника, В. Микитенко, М. Новікової, Н. Павліхи, С. Рамазанова, І. Семененко та ін. [1-5].

Дослідження показують, що питання впровадження сталого розвитку підприємства розглядаються такими дослідниками, як М. Дем'янчук, О. Князева., В. Медведєв, Л. Мельник, Л. Зайцева, К. Горячева, І. Гришової, І. Демидова, В. Загорський., Л. Квятковська, Т. Лепейко, В. Ніценко, І. Тарасенко та ін. [6-10].

**Невирішені складові загальної проблеми.** Впровадження в компанії концепції СР являє собою комплексну програму з реалізації змін процесів управління компанією. Зазначена програма і проєкти, що входять до неї,

належать до проєктів внутрішнього розвитку компанії – проєктів, спрямованих на зміни принципів функціонування бізнесу, які ініціюють усередині самої компанії для впливу на процеси, що здійснюються під час ведення бізнесу. Управління проєктами в цьому разі необхідне для того, щоб внести зміни в поточну ситуацію, тому що звичайні організаційні структури і спосіб ведення діяльності націлені на поточну ситуацію, не "мотивовані" на реорганізацію.

**Формулювання цілей статі.** Розробити організаційну модель впровадження концепції сталого розвитку підприємства на рівні портфельного управління.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** На основі результатів економетричного дослідження, можна розбити компанії на три групи: компанії з показником рівня СР, нижчим за середньогалузевий (для них виявлено негативну залежність), компанії з рівнем СР, який можна порівняти із середньогалузевим (залежність відсутня), і компанії з високим рівнем СР, що демонструють позитивну залежність. Виходячи з цього аналізу можна говорити про те, що вплив підвищення рівня СР на результати діяльності залежить від поточного рівня.

На думку автора, це справедливо не тільки для статичної вибірки компаній, а й для окремої компанії в динаміці: поки її рівень значно нижчий за середньогалузевий, інвестиції у впровадження концепції СР перевищують вигоди від неї, а після подолання середньогалузевого порога починається позитивна віддача. Детально три стадії описано нижче (порівняння наведено в таблиці 1).

Перша стадія характеризується значними інвестиціями в підвищення рівня СР (зокрема, значна частина витрат спрямована на формування корпоративної системи СР, що включає створення відповідної організаційної структури, вибудовування бізнес-процесів, формування системи нефінансової звітності та інше). При цьому позитивний економічний ефект (економія на витратах, зміна сприйняття стейкхолдерами, зокрема споживачами, переоцінка вартості компанії, зниження ризиків та ін.) досягається не відразу. Отже, у короткостроковому періоді виникає розрив, який відноситься одночасно і до фінансової площини (необхідність вишукування коштів для інвестування в СР), і до нефінансової (просування ідеї СР в умовах її негативного впливу на фінансові показники в короткостроковому періоді). Тому на першому етапі значущу роль відіграє спонсор проєктів СР, який просуває ідею про вигоди підходу, заснованого на СР бізнесу, у довгостроковій перспективі.

З погляду життєвого циклу розуміння значущості СР у компанії цей етап припадає на "відповідність". Мета програми СР на цьому етапі – досягти рівня СР, порівнянного із середньогалузевим (не відстати від конкурентів), а також донести результати до відома основних зацікавлених осіб.

За всієї складності цього етапу з погляду економічних результатів, етап є простим з погляду формування портфеля проєктів, що реалізуються: їх можна віднести до типових для такого роду діяльності, що спрощує їхню оцінку на етапі формування програми, а також підвищує їхню керованість під час її реалізації. Основними інструментами на даному етапі є бенчмаркінг (для формування переліку та оцінки ефекту від ініційованих проєктів), аналіз наявної бізнес-практики (для виявлення трендів у сфері управління діяльністю з підвищення рівня СР).

## Характеристика стадій впровадження концепції СР

	1 етап	2 етап	3 етап
Характеристика	Залучення компанії до діяльності з підвищення рівня СР	Рівень СР порівняний із середньогалузевим	Прагнення до лідируючих позицій в сфері СР
Цілі реалізації концепції СР	Відповідність вимогам законодавства, зниження нефінансових ризиків	Необхідність в умовах конкурентного ринку: відповідність середньогалузевому рівню СР	Отримання довгострокових конкурентних переваг за рахунок впровадження концепції СР
Вплив СР на фінансові результати	Негативне	Не визначено	Позитивне
Врахування принципів СР при формуванні стратегії компанії	СР представлено у вигляді поодиноких спонтанних заходів	Враховано окремі аспекти СР, відсутнє цілісне бачення	Стратегічна мета компанії – забезпечення СР
Основні інструменти управління	Практики PR- діяльності, аналіз конкурентів	Розрізнені системи управління (ризиками, якістю, персоналом, зовнішніми зв'язками тощо).ін., аналіз конкурентів	Система управління СР, власна база знань
Критерії оцінювання проєктів СР	Продукт проєкту	Задоволення очікувань стейкхолдерів	Вплив на результати діяльності компанії
Взаємодія зі спільнотою у сфері СР	Адаптація досвіду	Участь у розвитку практик СР (навчання, конференції)	Створення та просування власних найкращих практик

*Джерело: побудовано автором*

Друга стадія – переломна точка. Компанія виходить за рамки виконання обов'язкових вимог у сфері СР і досягає певної переваги над конкурентами. На цьому етапі основною складністю є необхідність реалізації унікальних проєктів, що відрізняють компанію від середнього рівня на ринку. Найважливішим моментом є виявлення можливих для реалізації проєктів, а також аналіз їхньої доцільності, оскільки можливості бенчмаркінгу обмежені, а кількісні оцінки отримати досить складно. Тому основним джерелом інформації про потенційні вигоди проєктів, що реалізуються на другому етапі, є думки зацікавлених сторін. Діалоги зі стейкхолдерами дають змогу виявити ті сфери діяльності, де реалізація проєктів СР принесе найбільший ефект, а також визначити ті параметри, на які стейкхолдери звертають увагу насамперед.

Проблема фінансування діяльності з підвищення рівня СР на даному етапі ще залишається актуальною, тому що значущих переваг перед конкурентами компанія ще не досягла, а отже, проєкти у сфері СР залишаються економічно неефективними. Необхідні інвестиції вже не такі значні, як на першому етапі, де було започатковано створення системи управління СР, але є ризик недофінансування проєктів. Багато в чому нестача фінансування пов'язана з людським фактором: саме на етапі досягнення середнього в галузі рівня інтерес керівництва компанії до підвищення рівня СР може згаснути, якщо від самого початку в стратегію компанії не було закладено принципів, які вимагають її СР.

Третя стадія – віддача. На цьому етапі компанія починає значно вирізнятися з-поміж конкурентів, стейкхолдери вважають реалізовану програму СР компанії її конкурентною перевагою, яка дає змогу створювати довгострокову цінність.

Компанія сама створює стандарти поведінки компанії, що стійко розвивається, що дає їй змогу реалізовувати ті проєкти, які вона вважає стратегічно вигідними: на цьому етапі HR компанії має створювати цінність для суспільства, не підриваючи цінність компанії, тобто, до оцінювання реалізованих проєктів і програм включають критерії впливу на бізнес і кінцеві результати діяльності компанії.

Оскільки на цій стадії у компанії відсутні критерії для порівняння з іншими компаніями своєї галузі (оскільки вона сама серед лідерів), її основне завдання: запропонувати ту програму СР, яка в довгостроковій перспективі залишиться актуальною для всіх стейкхолдерів. Таким чином, стратегічне бачення є необхідною умовою подальшого розвитку компанії. Принципи СР мають бути впроваджені в процеси управління компанією таким чином, щоб ініціативи в частині СР могли легко надходити від усіх груп стейкхолдерів. Здатність конкурувати багато в чому залежить від механізмів управління СР: вони мають бути доволі гнучкими і надавати об'єктивні критерії оцінювання та відбору реалізованих ініціатив для формування стратегічної програми СР.

У результаті аналізу наявних підходів до реалізації концепції СР, було виявлено їхні переваги та недоліки (таблиця 2).

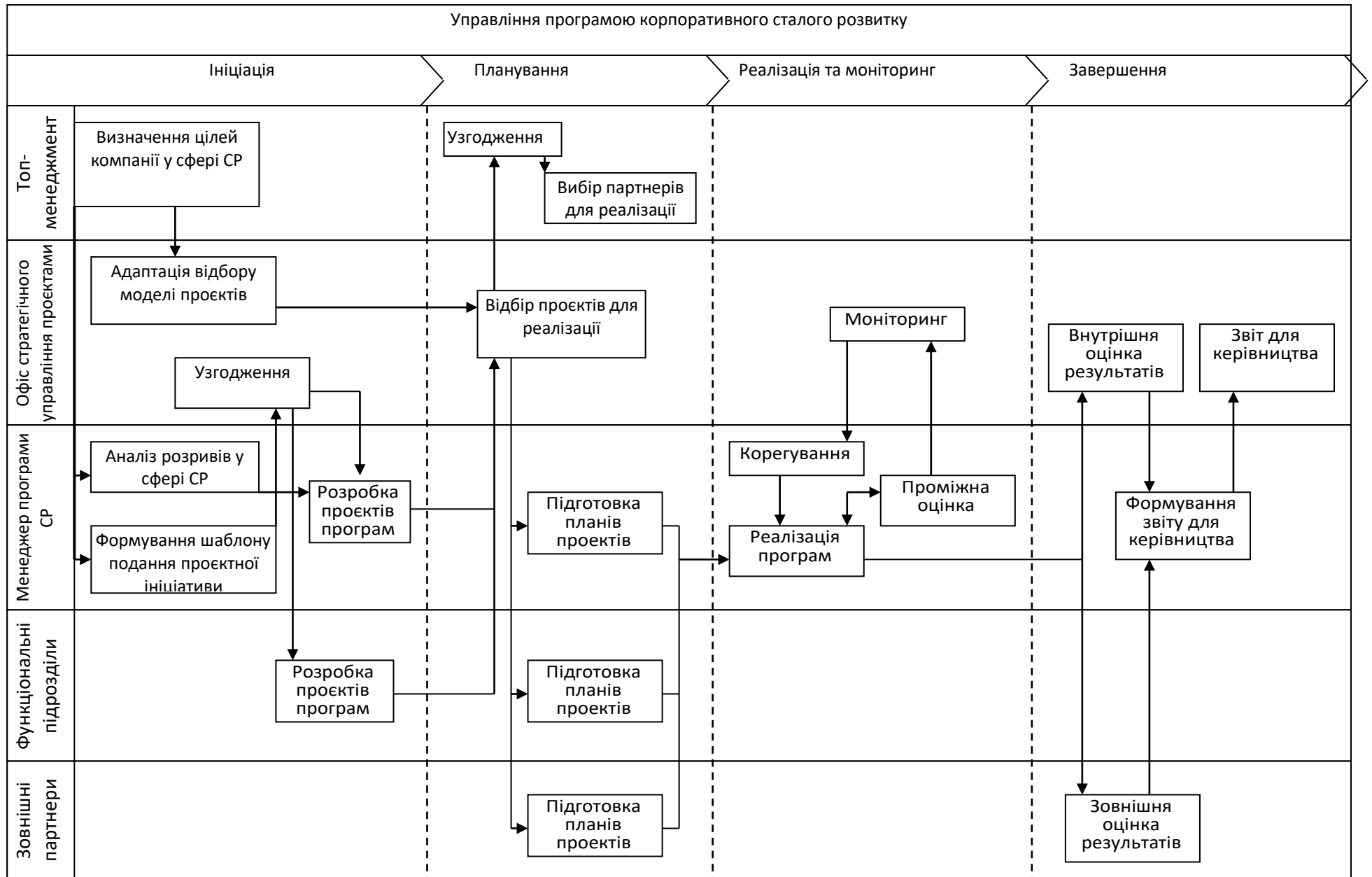
Таблиця 2

### Порівняння підходів до управління програмою СР

	Розрізнені функціональні підрозділи	Окремий підрозділ з питань СР	Офіс управління проєктами СР
Наявність відповідального за реалізацію програми в цілому	- (непріоритетна мета для функціональних підрозділів)	+ (керівник підрозділу)	+ (менеджер програми проєктів СР)
Управління знаннями	- (несистематичний підхід до СР)	+ (власна база знань у сфері СР)	+ (власна база знань у сфері СР)
Адміністративні витрати	+ (виконання функцій наявними співробітниками)	- (високі витрати на окремих підрозділ)	+/- (додаткові витрати на менеджера програми)
Об'єктивність відбору реалізованих ініціатив	- (набір проєктів і критеріїв оцінки визначається підрозділами)	- (набір проєктів і критеріїв оцінки визначається підрозділом)	+ (використання процедур СР формування портфеля)
Пріоритет проєктів СР у компанії	- (низька залученість співробітників до управління СР)	+/- (залежить від статусу підрозділу, що реалізує підрозділу)	+/- (залежить від цілей; високий завдяки включенню до портфеля)
Можливість формування програми "знизу вгору"	+/- (обмежена рамками конкретного підрозділу)	+/- (залежить від ієрархії в компанії)	+ (збір ініціатив у рамках формування портфеля проєктів)

Джерело: побудовано автором

Очевидно, що головною проблемою, яка ускладнює реалізацію стратегії СР у межах традиційної організаційної структури компанії, є низький пріоритет питань стратегії СР (навіть якщо її реалізація перебуває у віданні окремого підрозділу, вплив такого підрозділу зазвичай обмежений), а також проблеми з об'єктивним добром ініціатив, які сприяють найефективнішій реалізації стратегії СР. Як альтернативний варіант пропонується винесення питання реалізації стратегії СР компанії на рівень портфеля проєктів компанії (рис. 1).



**Рис. 1. Розподіл ролей у реалізації стратегічної програми СР підприємства** (Джерело: побудовано автором)

Функції стратегічного офісу управління проектами в частині управління СР компанії включають:

- адаптацію методики оцінки проектів для проектів СР;
- структурування портфеля проектів СР компанії: відбір, оцінка, пріоритизація, балансування проектів;
- адміністрування затвердження та закриття проектів;
- управління реалізацією вигод.

Для найефективнішого управління в стратегічний офіс управління проектами має бути введений менеджер портфеля СР компанії. Менеджер відповідає, з одного боку, за взаємодію між офісом управління проектами і вищим менеджментом компанії в частині СР, а з іншого боку – за реалізацію проектів, що входять до портфеля проектів СР.

У частині взаємодії з менеджментом компанії на менеджері портфеля СР лежить функція інтерпретації цілей. Топ-менеджмент формулює цілі в термінах СР компанії загалом: пріоритетні напрямки діяльності, основні групи стейкхолдерів, ключові показники СР. Менеджер портфеля СР бере участь у розробленні методики оцінювання проектів відповідно до позначених цілей (показники ефективності, цільові значення, ваги різних напрямів).

Взаємодія з функціональними підрозділами, відповідальними за реалізацію проектів, передбачає:

- збір інформації про проектні ініціативи для ініціації та категоризації проектів;
- отримання зворотного зв'язку від функціональних підрозділів щодо пріоритетних напрямів СР, параметрів оцінки ефектів від проектів, цільових показників тощо;
- моніторинг виконання портфеля проектів СР.

Крім координації проектів, що увійшли до підсумкового портфеля, менеджер портфеля СР компанії виконує адміністративні функції в частині СР компанії, включно з:

- організацію діалогів зі стейкхолдерами;
- підготовку публічної звітності;
- забезпечення аудиту звітності;
- формування репутації компанії (участь у конференціях, залучення незалежних оцінювачів для визначення рівня СР);
- проведення тренінгів для співробітників компанії;
- моніторинг тенденцій у сфері СР (стандарти, сертифікації, актуальні питання).

Реалізація проектів у частині підвищення рівня СР здійснюється силами відповідних функціональних підрозділів компанії.

Управління програмами та проектами здійснюється із застосуванням тієї ж методології, що і для управління іншими проектами компанії. Основною відмінністю управління портфелем проектів СР від управління рештою проектів компанії є процедура їхнього оцінювання та добору (якщо в компанії існує процедура добору проектів внутрішнього розвитку (організаційних

змін), то її можна адаптувати для формування портфеля проєктів СР). У наступному підрозділі буде представлено підхід до формування портфеля проєктів СР компанії.

**Висновки з проведеного дослідження.** Компанії, які обирають для себе шлях СР, мають розуміти, що процес впровадження цього підходу в діяльність компанії супроводжується постійним корпоративним навчанням і розвитком. СР, як уже було зазначено, є поняттям, що змінюється в часі, отже, цілі компанії повинні постійно переглядатися відповідно до вимог удосконалюваних ринків. Розвиток концепції СР бізнесу не дає змоги одноразово впровадити принципи СР у діяльність компанії та отримати стійку систему, а вимагає постійної адаптації способу ведення бізнесу до мінливих умов.

У роботі запропоновано розподіл відповідальності між топ-менеджментом компанії (постановка й оновлення стратегічних цілей), офісом з управління проєктами/портфелем проєктів (оцінювання та відбір проєктів, створення пулу проєктів для реалізації стратегічної мети в частині СР), менеджером програми СР (координація діяльності з СР) і функціональними підрозділами (реалізація проєктів і програм СР).

Вирішення проблеми підвищення загального рівня СР на рівні портфельного управління має низку переваг:

1. Дозволяє найоптимальнішим способом пов'язати операційну діяльність у частині СР зі стратегічними цілями компанії завдяки використанню моделей селекції проєктів.

2. Знижує ризики незбалансованого розвитку компанії в частині підвищення рівня СР (забезпечує необхідний баланс між удосконаленням показників у частині впливу на економіку, екологію, суспільство) за рахунок використання методів балансування портфеля.

3. Підвищує підзвітність і прозорість діяльності в частині управління СР за наявності ефективно працюючої системи управління портфелем проєктів у компанії.

4. Скорочує витрати на функції управління СР у компанії, реалізуючи їх у межах проєктного офісу і функціональних підрозділів, без створення окремого підрозділу (за обов'язкової наявності менеджера, відповідального за постановку стратегічних цілей у сфері СР компанії).

5. Підвищує статус питання СР у компанії.

6. Дозволяє впровадити принципи СР на всіх рівнях організації, формуючи стратегію СР компанії як згори донизу (постановка цілей топ-менеджментом), так і знизу догори (ініціативи СР від співробітників), а також підвищити залученість співробітників у реалізацію концепції СР компанії.

### **Перелік посилань**

1. Millar M. Global Supply Chain Ecosystems: Strategies for Competitive Advantage in a Complex, Connected World. Kogan Page of London. 2015. 288 p.



2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development: веб-сайт. URL: [http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R) (дата звернення: 15.10.2023).

3. Visser W., Matten D., Pohl M., Tolhurst N. *The A to Z of Corporate Social Responsibility*. London : A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 2010. 406 p.

4. Elkington J. Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*. 1994. 36(2). pp. 90-102.

5. Elkington J. *Cannibals With Forks: The Triple. Bottom Line of 21st Century Business*. Capstone. Oxford, 1997, 402 p.

6. Strange T., Bayley A., "Sustainable Development," Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Press, Paris, 2008.

7. Sala, S.; Farioli, F.; Zamagni, A. Progress in sustainability science: Lessons learnt from current methodologies for sustainability assessment: Part 1. *Int. J. Life Cycle Assess.* 2012, 18, 1653-1672.

8. Князева О. А., Дем'янчук М. А. Проблеми сталого розвитку підприємств в умовах глобалізації. *Економічний вісник університету: Збірник наук. Праць учених та аспірантів*. 2015. Вип. 25/1. С. 110-117.

9. Зайцева Л. О. Інтеграція сталого розвитку в діяльність компаній. *Економіка та держава*. 2019. № 11. С. 55-60.

10. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем: монографія. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2018. 336 с.

## References

1. Millar, M. (2015), *Global Supply Chain Ecosystems: Strategies for Competitive Advantage in a Complex, Connected World*. Kogan Page of London, 288 p.

2. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, available at: [http://www.un.org/ga/search/view\\_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R](http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=R) (last accessed 15.04.2023).

3. Visser, W., Matten, D., Pohl, M., Tolhurst, N. (2010), *The A to Z of Corporate Social Responsibility*. London : A John Wiley & Sons, Ltd., Publication, 406 p.

4. Elkington, J. (1994), Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development. *California Management Review*, 36(2), P. 90-102.

5. Elkington, J. (1997), *Cannibals With Forks: The Triple*. Bottom Line of 21st Century Business. Capstone. Oxford, 402 p.

6. Strange, T., Bayley, A., (2008), "Sustainable Development," Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) Press, Paris.

7. Sala, S.; Farioli, F.; Zamagni, A. (2012), Progress in sustainability science: Lessons learnt from current methodologies for sustainability assessment. *Int. J. Life Cycle Assess*, 18, P. 1653-1672.

8. Knyazeva, E.A. & Demyanchuk, M.A. (2015), Problems of sustainable development enterprises in conditions of globalization [Problemy staloho rozvytku pidpryyemstv v umovakh hlobalizatsiyi], *University Economic Bulletin: Collection of Scientific Articles*, No. 25/1, 110-117.

9. Zaytseva, L.O. (2019). Integration of sustainable development into the activities of companies [Intehratsiya staloho rozvytku v diyalnist kompaniy], *Economy and the State*, No. 11, P. 55-60.

10. Zahorskyi, V.S. (2018), *Conceptual foundations of the formation of a management system for the sustainable development of ecological and economic systems [Kontseptualni osnovy formuvannia systemy upravlinnia stalym rozvytkom ekoloho-ekonomichnykh system: Monohrafiia]*: Monograph, Lviv: LRIDU NADU, 336 p.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.34; JEL Classification: O10

### Кудрявцев В.М. ОРГАНІЗАЦІЙНА МОДЕЛЬ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

**Мета.** Розробити організаційну модель впровадження концепції сталого розвитку підприємства на рівні портфельного управління. **Методика дослідження.** Теоретичною і методологічною основою дослідження є праці провідних вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені розгляду питання сталого розвитку взагалі та підприємств зокрема. В роботі використано метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, графічний метод. **Результати.** У роботі запропоновано розподіл відповідальності між топ-менеджментом компанії (постановка й оновлення стратегічних цілей), офісом з управління проектами/портфелем проєктів (оцінювання та відбір проєктів, створення пулу проєктів для реалізації стратегічної мети в частині сталого розвитку (СР)), менеджером програми СР (координація діяльності з СР) і функціональними підрозділами (реалізація проєктів і програм СР). Вирішення проблеми підвищення загального рівня СР на рівні портфельного управління має низку переваг: 1. Дозволяє найоптимальнішим способом пов'язати операційну діяльність у частині СР зі стратегічними цілями компанії завдяки використанню моделей селекції проєктів. 2. Знижує ризики незбалансованого розвитку компанії в частині підвищення рівня СР (забезпечує необхідний баланс між удосконаленням показників у частині впливу на економіку, екологію, суспільство) за рахунок використання методів балансування портфеля. 3. Підвищує підзвітність і прозорість діяльності в частині управління СР за наявності ефективно працюючої системи управління портфелем проєктів у компанії. 4. Скорочує витрати на функції управління СР у компанії, реалізуючи їх у межах проєктного офісу і функціональних підрозділів, без створення окремого підрозділу (за обов'язкової наявності менеджера, відповідального за постановку стратегічних цілей у сфері СР компанії). 5. Підвищує статус питання СР у компанії. 6. Дозволяє впровадити принципи СР на всіх рівнях організації, формуючи стратегію СР компанії як згори донизу (постановка цілей топ-менеджментом), так і знизу догори (ініціативи СР від співробітників), а також підвищити залученість співробітників у реалізацію концепції СР компанії. **Наукова новизна:** Розроблена організаційна модель впровадження концепції сталого розвитку підприємства на рівні портфельного управління, що дозволяє підвищити ефективність формування стратегічної програми сталого розвитку компанії. **Практична значущість:** запропонована організаційна модель дозволить оптимізувати розподіл ролей у реалізації стратегічної програми СР підприємства для якіснішого управління стійким розвитком компанії на підставі запропонованого проектно-портфельного підходу.

**Ключові слова:** модель, організаційна модель, сталий розвиток, програма сталого розвитку, підприємство.

**UDC 330.34; JEL Classification: O10**

**Kudriavtsev V.M. ORGANIZATIONAL MODEL FOR IMPLEMENTING THE CONCEPT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AN ENTERPRISE**

**Purpose.** To develop an organizational model for implementing the concept of sustainable development of an enterprise at the level of portfolio management.

**Research methodology.** The theoretical and methodological basis of the study are the works of leading domestic and foreign scholars devoted to the issue of sustainable development in general and enterprises in particular. The method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, graphical method were used in the study.

**Findings.** The paper proposes a division of responsibilities between the company's top management (setting and updating strategic goals), project/portfolio management office (project evaluation and selection, creating a pool of projects to achieve the strategic goal of sustainable development (SD)), SD program manager (coordination of SD activities), and functional units (implementation of SD projects and programs). Addressing the issue of improving the overall level of SD at the portfolio management level has a number of advantages: 1. Allows to link operational activities in terms of SR with the company's strategic goals in the most optimal way through the use of project selection models. 2. Reduces the risks of unbalanced development of the company in terms of increasing the level of SR (provides the necessary balance between improving performance in terms of impact on the economy, environment, and society) through the use of portfolio balancing methods. 3. Increases accountability and transparency of activities in terms of SD management in the presence of an effective project portfolio management system in the company. 4. Reduces the cost of the company's SD management functions by implementing them within the project office and functional units, without creating a separate unit (with the mandatory presence of a manager responsible for setting strategic goals in the field of SD of the company). 5. Raises the status of the SD issue in the company. 6. Allows to implement the principles of SD at all levels of the organization, forming the company's SR strategy both from the top down (setting goals by top management) and from the bottom up (SD initiatives from employees), as well as to increase the involvement of employees in the implementation of the company's SD concept.

**Originality.** An organizational model for implementing the concept of sustainable development of an enterprise at the level of portfolio management has been developed, which allows to increase the efficiency of forming a strategic program for sustainable development of the company.

**Practical value.** The proposed organizational model will optimize the distribution of roles in the implementation of the strategic program of the enterprise's SR for better management of the company's sustainable development based on the proposed project-portfolio approach.

**Keywords:** model, organizational model, sustainable development, sustainable development program, enterprise.

## **Відомості про автора / About the Authors**

Кудрявцев В'ячеслав Михайлович – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: slavkudr@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-7617-6390. Моб. (099) 986-66-75.

Kudriavtsev Vyacheslav – PhD in Economics, Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

## СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДРАЙВЕР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

*Деділова Т. В., канд. екон. наук, доцент*

*Токар І.І, асистент*

*Жованик О.О., здобувач на рівень PhD (ОНП «Економіка»)*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Кононенко Я.В., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна*

**Постановка проблеми.** Соціальне підприємництво виявляється ключовим фактором у стратегії соціально-економічного розвитку, формуючи підвалини формування стійкого суспільства та покращення якості життя громадян. Соціальні підприємства орієнтовані на розв'язання конкретних соціальних проблем, таких як безробіття, бідність, освітні та медичні питання. Сприяючи створенню нових робочих місць і розвитку підприємництва, такі проекти сприяють економічній активності на місцевому та регіональному рівнях. Соціальні підприємства можуть привертати підтримку через залучення цільової аудиторії. Замість тільки отримання прибутку, соціальні підприємства призначені для створення довгострокової соціальної цінності для спільнот та суспільства. Розвиток ефективних партнерств з урядовими структурами, громадськими організаціями та іншими підприємствами стає ключовим для досягнення глибокого соціального впливу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Останнім часом питанням розгляду соціального підприємництва в Україні в контексті стійкого розвитку присвячується значна кількість робіт сучасних вітчизняних авторів. Зокрема, науковці Корнецький А. [1], Кот Л. [2], Осипова С. [3], Стегней М., Черничко Т., Хаустова К. [4], Хіміч І., Тимошик Н. [5] в своїх дослідженнях акцентували свою увагу на аспектах соціального підприємництва в контексті державного управління, забезпечення продовольчої безпеки, провадження інноваційного виду діяльності, формування факторів розвитку економіки тощо.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Аналіз таких наукових робіт виявив, що питання розвитку соціального підприємництва в умовах війни залишається недопрацьованим і формує неповне уявлення щодо такого економічного явища під впливом зовнішніх чинників.

**Формулювання цілей статті.** Метою дослідження є розкриття сутності та змісту соціального підприємництва як драйвера соціально-економічного розвитку України в умовах війни.

**Виклад основного матеріалу.** У своїй роботі «Social Entrepreneurship the contribution of individual entrepreneurs to sustainable development» [6], автори докладно досліджують світ соціальних підприємців, розглядаючи їх як

активних учасників процесу створення соціальної цінності через інноваційні бізнес-моделі. Особливу увагу приділяється тому, що багато з цих підприємців функціонують в країнах, які перебувають у стані розвитку або де відсутні традиційні структури та ресурси для забезпечення класичного підприємництва.

Автори вказують на те, що соціальні підприємці змушені створювати нові бізнес-моделі та організаційні структури, а також розробляти унікальні стратегії для досягнення соціальної цінності. Основна ідея виникає в тому, що соціальне підприємництво може нести в собі не тільки свої виклики, але й може внести нові ідеї, які розширюють розуміння традиційних підприємців та розширюють арсенал інструментів. Також у роботі [6] особлива увага приділяється триєдиній динаміці, в якій основні учасники – державні органи, ГО (*NGoS*) і міжнародні організації (*IOs*), бізнес-структури з їх КСВ (*CSR*) та особистості (*SD*) – взаємодіють для досягнення сталого розвитку (рис. 1). Й саме у площині соціального підприємництва відбувається створення суспільного блага, здатного забезпечити сталий розвиток, спираючись на основні його підвалини і засади.



**Рис. 1. Місце соціального підприємництва у єдності елементів сталого розвитку [6]**

Отже, соціальні підприємства у своїй більшості впроваджують інноваційні рішення та бізнес-моделі для досягнення своїх соціальних цілей. Споживачі та партнери все більше орієнтуються на соціально відповідальні бренди. В даному контексті соціальне підприємництво може бути інклюзивним, залучаючи людей із вразливими групами в економічний процес та підтримуючи їхню самостійність.

Соціальні підприємства забезпечують баланс між досягненням прибутку та вирішенням соціальних проблем, що є важливим для сталого розвитку. Приклад багатьох провідних країн ЄС свідчить на користь провадження

підприємницької бізнес-моделі на засадах соціальної значущості. Так, наприклад, активну соціальну складову у своїй діяльності реалізують:

- «Tony's Chocolonely» (Нідерланди) – компанія із виробництва шоколаду робить акцент на боротьбі за справедливе та етичне виробництво какао, працюючи над забезпеченням справедливих умов для робітників у країнах, де воно вирощується;

- «Fairphone» (Нідерланди) – створює смартфони, спираючись у своєму виробництві на використанні екологічно чистих матеріалів. Компанія прагне створити пристрої, які не лише функціональні, але й не шкодять навколишньому середовищу;

- «Too Good To Go» (Данія) – пропонує мобільний додаток, який дозволяє ресторанам і кафе продавати залишки їжі за значно зниженою ціною перед закриттям, замість того, щоб їх викидати;

- «Social Bite» (Шотландія) – соціальне підприємство у галузі кейтерингу та кави, яке допомагає бездомним та вразливим групам шляхом надання робочих місць та благодійних пожертв;

- «The Big Issue» (Велика Британія) – організація, яка підтримує бездомних, надаючи їм можливість продавати журнали, щоб заробляти на життя;

- «Fairtrade International» (Швейцарія) – пропагує справедливі умови торгівлі для виробників сільськогосподарських продуктів. Сертифікація Fairtrade допомагає забезпечити адекватну оплату фермерам та підтримує сталість галузі;

- «Novamont» (Італія) – працює у сфері біографінерій та розвиває біопластики на основі відновлюваних ресурсів. Компанія спрямована на створення сталого майбутнього та мінімізацію екологічного впливу;

- «The Eden Project» (Велика Британія) – це екологічний парк, створений як соціальний проєкт для підняття екологічної свідомості, який органічно об'єднує розваги, навчання та дослідження навколишнього середовища.

В Україні такими прикладами можуть бути:

- «Історії з України» – соціальний проєкт, який пропонує роботу учасникам зони АТО та іншим людям з обмеженими можливостями. «Історії з України» виготовляють та реалізують екологічно чисті вироби, забезпечуючи учасників проєкту засобами для достойного існування;

- мережа кав'ярень «Макбет» додає соціальну цінність своїй діяльності, надаючи можливість працевлаштування бездомній та безробітній молоді;

- компанія «Readdle» розробляє популярні додатки для роботи з документами та інші програми. Частину прибутку вона використовує для розвитку освіти в Україні, сприяючи ініціативам у сфері освіти та технологій;

- соціальний проєкт «Яблуко» створює умови для зайнятості бездомних та соціально вразливих категорій через виробництво та продаж газет;

- «One Day Shop» реалізовує товари, виготовлені людьми з інвалідністю. Проєкт підтримує самозайнятість та соціальну адаптацію людей з обмеженими можливостями тощо.



Загалом, усі ці приклади демонструють, як соціальні підприємства в ЄС активно впроваджують концепції справедливості, екології та суспільного розвитку у свою діяльність.

В останні роки в Україні активно розвивається інфраструктура соціального підприємництва. З'являються нові інкубатори, акселератори та підтримка для соціальних підприємців. Воно стає все більш важливим інструментом для досягнення стратегічних соціально-економічних цілей, роблячи світ кращим для всіх. Уряд України визнає важливість соціального підприємництва як інструменту вирішення соціальних проблем, формуючи програми та ініціативи, таргетовані на підтримку соціальних підприємців. Соціальні підприємства в Україні активні в різних галузях, таких як соціальні послуги, освіта, охорона здоров'я, екологія, туризм тощо. Вони є об'єктом інтересів інвесторів, що, в свою чергу, сприяє генеруванню нових проєктів та підтримці вже існуючих [7, 8].

Узагальнюючи існуючі підходи в Україні, можна виділити три ключові групи критеріїв, за якими можна визначити, чи відноситься той чи інший бізнес до категорії соціального підприємства [9, 10]:

1) спрямованість прибутку на соціальну мету: частка прибутку, визначена відповідною угодою, направляється на підтримку громадських організацій, благодійних фондів або реалізацію соціальних проєктів. Цей підхід визначається високою соціальною відповідальністю підприємства;

2) інтеграція вразливих груп на ринку праці: визначений відсоток працівників на підприємстві належить до вразливих груп населення, таких як люди з інвалідністю, внутрішньо-переміщені особи, ветерани, одинокі матері та ін. Забезпечення їм можливості працевлаштування – це важливий соціальний аспект діяльності підприємства;

3) створення соціальної цінності через продукцію чи послуги: продукція чи послуга підприємства має виражену соціальну цінність, яку можна конкретно виміряти. Це може бути напрямок, спрямований на боротьбу з корупцією або виробництво, що позитивно впливає на екологію. Такий підхід свідчить про зобов'язання підприємства сприяти соціальному прогресу та екологічній стійкості.

Таким чином, у ситуації складного економічного становища та повномасштабної війни в Україні, соціальне підприємництво виявляється ключовим інструментом для пом'якшення соціальних проблем і швидкого їх вирішення. Робота соціальних підприємств спрямована на вирішення проблем осіб, які опинилися у складній життєвій ситуації, включаючи їхнє працевлаштування та громадську адаптацію. Це робить соціальне підприємництво важливим чинником відновлення та економічного зростання нашої країни. Спроможне вирішувати завдання, які залишаються поза досяжністю для комерційного, приватного та державного секторів економіки, соціальне підприємництво стає ключовою складовою розвитку суспільства.

Навіть у умовах важких обставин та функціонування установ і організацій в умовах воєнного стану в Україні, зараз вживаються конкретні

заходи з фінансової та організаційно-інформаційної підтримки вітчизняного соціального підприємництва. Як від держави, так і від внутрішніх та міжнародних організацій надається підтримка, створюючи потужність для подальшого розвитку соціального підприємництва в Україні.

**Висновки з проведеного дослідження.** Сприяючи розвитку соціального підприємництва в Україні, українці крокують в невизначене майбутнє, де нестабільність економічного та політичного становища, а також воєнний конфлікт з росією створюють виклики, проте водночас відкривають можливості для трансформації країни. Активізація соціально-економічних і політичних рішень, а також включення підтримки соціального підприємництва в стратегію поствоєнного розвитку України є ключовим напрямком для подолання проблем та відновлення стабільності. Сучасна ситуація підштовхує громадян країни до застосування соціального підприємництва як важливого вектора соціально-економічних реформ. Цей тренд обговорюється на різноманітних форумах, семінарах і симпозіумах, звертаючи увагу представників громадських організацій, ініціативних груп та просто активних громадян. Важливо розуміти, що соціальне підприємництво не тільки здатне створити соціальну вартість, але й є каталізатором змін у розвитку підприємництва та сприяє вирішенню соціальних проблем.

Україна має потенціал стати лідером у розвитку соціального підприємництва, і це можливо за умови активного впровадження інноваційних підходів у законодавстві та створення сприятливого середовища для розвитку соціальних стартапів. Продовжуючи підтримувати та популяризувати соціальне підприємництво, необхідно створювати платформу для сталого розвитку, підвищення якості життя та формування позитивного іміджу держави у світі.

### **Перелік посилань**

1. Соціальне підприємництво: посібник для викладачів курсу / за наук. редакцією А. О. Корнецького. Київ: Фамільна друкарня Huss, 2019. 160 с.

2. Кот Л. Л. Феномен соціального підприємництва як один з ключових факторів розвитку національної економіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2021. Випуск 40. С. 48-54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-40-9>.

3. Осипова С. К. Соціальне підприємництво як об'єкт державного регулювання. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія: Державне управління. 2019. Вип. 1. С. 48-56. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU\\_2019\\_1\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2019_1_10) (дата звернення: 10.11.2023).

4. Стегней М. І., Черничко Т. В., Хаустова К. М. Стале підприємництво у вимірах продовольчої безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Економіка. 2023. Випуск 1 (61). С. 128-132. DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1\(61\).128-132](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1(61).128-132).

5. Хімич І., Тимошик Н. Соціальне підприємництво як інноваційний вид діяльності. 2021. *ELARTU – Інституційний репозитарій ТНТУ імені Івана*

- Пулюя: Сайт. URL:  
[https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35268/2/NFEPSEV\\_2021\\_Khymych\\_I-Social\\_entrepreneurship\\_193-208.pdf](https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35268/2/NFEPSEV_2021_Khymych_I-Social_entrepreneurship_193-208.pdf) (дата звернення: 10.11.2023).
6. Білик О. І., Корецька Т. М. Перспективи розвитку соціального підприємництва в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. №1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587> (дата звернення: 11.11.2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.67>.
7. Seelos C., Mair J. Social Entrepreneurship the contribution of individual entrepreneurs to sustainable development. 2004. 19 p.
8. Шергіна Л. А., Нотевський Є. В., Жемба А. Й. Соціальне підприємництво в контексті сталого розвитку. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2018. №3 (2). С. 160-165.
9. Іванова Н., Коваль К., Коваль В. Роль соціального підприємництва в умовах сьогодення України. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2023. №3 (31). С. 224-234. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-224-234](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-224-234).
10. Ачкасова О. В. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. №37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-40>.

## References

1. Social entrepreneurship: a manual for course teachers [Sotsialne pidpriemnytstvo: posibnyk dlia vykladachiv kursu] (2019). Kornetskyi, A. (eds.). Kyiv: Huss Family Printing House, 160.
2. Kot, L. (2021), “The phenomenon of social entrepreneurship as one of the key factors in the development of the national economy” [“Fenomen sotsialnoho pidpriemnytstva yak odyin z kliuchovykh faktoriv rozvytku natsionalnoi ekonomiky”]. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Series: International economic relations and the world economy, № 40, P. 48-54. DOI: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2021-40-9>.
3. Osypova, S. (2019), “Social entrepreneurship as an object of state regulation” [“Sotsialne pidpriemnytstvo yak ob'ekt derzhavnoho rehuliuвання”]. *Bulletin of the National University of Civil Defense of Ukraine*. Series: Public administration. №. 48-56, URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU\\_2019\\_1\\_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNUCZUDU_2019_1_10) (last accessed 10.11.2023).
4. Stegnei, M., Chernychko, T., Haustova K. (2023), “Sustainable entrepreneurship in dimensions of food security” [“Stale pidpriemnytstvo u vymirakh prodovolchoi bezpeky”], *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*. Series: Economy. №. 1(61), P. 128-132, DOI: [https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1\(61\).128-132](https://doi.org/10.24144/2409-6857.2023.1(61).128-132).
5. Khimich, I., Tymoshyk, N. (2021), “Social entrepreneurship as an innovative type of activity” [“Sotsialne pidpriemnytstvo yak innovatsiyni vyd diialnosti”], *ELARTU – Institutional Repository of Ivan Pulyuy TNTU*: Site. URL:

[https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35268/2/NFEPSEV\\_2021\\_Khymych\\_I-Social\\_entrepreneurship\\_193-208.pdf](https://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/lib/35268/2/NFEPSEV_2021_Khymych_I-Social_entrepreneurship_193-208.pdf) (last accessed 10.11.2023).

6. Bilyk, O., Koretska, T. (2020), "Prospects for the development of social entrepreneurship in Ukraine" ["Perspektyvy rozvytku sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini"]. *Efficient economy*, No.1, URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7587> (access date: 11.11.2023). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.67>.

7. Seelos, C., Mair, J. (2004), *Social Entrepreneurship the contribution of individual entrepreneurs to sustainable development*. Palgrave Macmillan. 19 p.

8. Shergina, L., Notevskyi, E., Zhemba, A. (2018), "Social entrepreneurship in the context of sustainable development" ["Sotsialne pidpriemnytstvo v konteksti staloho rozvytku"]. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*. No. 3 (2). P. 160-165.

9. Ivanova, N., Koval, K., Koval, V. (2023), "The role of social entrepreneurship in the conditions of today's Ukraine" ["Rol sotsialnoho pidpriemnytstva v umovakh sohodennia Ukrainy"]. *Problems and prospects of economics and management*. No. 3(31). 224-234. DOI: [https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3\(31\)-224-234](https://doi.org/10.25140/2411-5215-2022-3(31)-224-234).

10. Achkasova, O. (2022), "Development of social entrepreneurship in Ukraine under martial law" ["Rozvytok sotsialnoho pidpriemnytstva v Ukraini v umovakh voiennoho stanu"]. *Economy and society*. No. 37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-37-40>.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.246; JEL Classification: E71

Деділова Т.В., Токар І.І., Жованик О.О., Кононенко Я.В.

### СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ДРАЙВЕР СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

**Мета.** Метою дослідження є розкриття сутності та змісту соціального підприємництва як драйвера соціально-економічного розвитку України в умовах війни. **Методика дослідження.** Під час дослідження було використано: метод логічного аналізу для визначення місця соціального підприємництва у єдності елементів сталого розвитку; аналізу і синтезу для групування критеріїв ідентифікації бізнесу за ознакою його приналежності до категорії соціального підприємства. **Результати.** В роботі проведено аналіз змісту соціального підприємництва з урахуванням його місця у єдності елементів сталого розвитку. Наведено приклади впровадження підприємницької бізнес-моделі на засадах соціальної значущості в країнах Європейського Союзу, та окремо – в Україні, в результаті чого наголошено на тому, що усі ці приклади базуються на концепції справедливості, екології та суспільного розвитку у своїй діяльності. На основі ретроспективного аналізу діяльності українських соціально відповідальних підприємств запропоновано три ключові групи критеріїв, за якими можна визначити, чи відноситься той чи інший бізнес саме до категорії соціального підприємства. За такі критеріальні ознаки було обрано: спрямованість прибутку на соціальну мету; інтеграцію вразливих груп на ринку праці; створення соціальної цінності через продукцію чи послуги. Встановлено тенденцій розвитку соціального підприємництва в Україні в умовах повномасштабної війни, а також акцентовано увагу на необхідності включення підтримки соціального підприємництва в стратегію поствоєнного розвитку України як ключового напрямку для подолання проблем та відновлення стабільності. **Наукова новизна.** Отримав подальший розвиток теоретичний підхід до визначення сутності та змісту соціального підприємництва як драйвера соціально-економічного розвитку України в умовах війни шляхом виокремлення тенденцій розвитку українського соціального підприємництва в умовах повномасштабної війни з позиції подвійності характеру впливу воєнного стану на розвиток такої діяльності (одночасного існування соціальних викликів і можливостей для українського бізнесу). **Практична значущість.** Результати дослідження можуть бути використані при розробці стратегій сталого розвитку на регіональному та бізнесовому рівнях.

**Ключові слова:** соціальне підприємництво; сталий розвиток; соціально-економічний розвиток; соціальна відповідальність; тенденції.

**UDC 338.246; JEL Classification: E71**

**Dedilova T., Tokar I., Zhovanyk O., Kononenko Y. SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A DRIVER OF SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE**

**Purpose.** The purpose of the study is to reveal the essence and content of social entrepreneurship as a driver of socio-economic development of Ukraine in the conditions of war. **Methodology of research.** The research used the method of logical analysis to determine the place of social entrepreneurship in the unity of elements of sustainable development; analysis and synthesis to group the criteria for identifying a business on the basis of its belonging to the category of social enterprise. **Findings.** The study has analyzed the content of social entrepreneurship, taking into account its place in the unity of elements of sustainable development. Examples of the implementation of an entrepreneurial business model based on the principles of social significance in the countries of the European Union and separately in Ukraine were given, and it is emphasized that all these examples are based on the concept of justice, ecology and social development in their activities. Based on a retrospective analysis of the activities of Ukrainian socially responsible enterprises, it has proposed three key groups of criteria that can be used to determine whether a business belongs to the category of a social enterprise. The following criteria were chosen: directing profits to a social purpose; integration of vulnerable groups in the labor market; and creation of social value through products or services. The article has identified the trends in the development of social entrepreneurship in Ukraine in the context of a full-scale war, and has emphasized the need to include support for social entrepreneurship in the strategy of post-war development of Ukraine as a key area for overcoming problems and restoring stability. **Originality.** The theoretical approach to defining the essence and content of social entrepreneurship as a driver of Ukraine's socio-economic development in times of war has further developed by highlighting trends in the development of Ukrainian social entrepreneurship in the context of a full-scale war from the standpoint of the dual nature of the impact of martial law on the development of such activities (simultaneous existence of social challenges and opportunities for Ukrainian business). **Practical value.** The results of the study can be used in the development of sustainable development strategies at the regional and business levels.

**Keywords:** social entrepreneurship; sustainable development; socio-economic development; social responsibility; trends.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. +380502818328.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Токар Інна Іванівна – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, асистент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: tokar\_innaiv@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5287-1751>. Моб. +380502749799.

Tokar Inna – Kharkiv National Automobile and Highway University, Assistant Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Жованик Олег Олександрович – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, здобувач вищої освіти на рівні PhD за ОНП «Економіка» другого року навчання, м. Харків, Україна; e-mail: ep1a22zoo@stud.khadi.kharkov.ua.

Zhovanyk Oleh – Kharkiv National Automobile and Highway University, PhD student in Economics, second year of study, Kharkiv, Ukraine.

Кононенко Яна Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, доцент кафедри економіки та менеджменту, м. Харків, Україна; e-mail: yana.kononenko@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9708-7215>. Моб. +38066-914-78-37.

Kononenko Yana – PhD in Economics, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University, Associate Professor of Department of Economics and Management, Kharkiv, Ukraine.

## **A NEW COST-EFFECTIVE TYPE OF OFF-STREET CITY PUBLIC TRANSPORT AS A SOLUTION TO THE PROBLEM OF TRAFFIC JAMS IN A LARGE METROPOLIS OF KAZAKHSTAN, THE CITY OF ALMATY**

*Rakhimbaiev A.B., PhD (Econ.), Professor*  
*Kabasheva M.R., PhD (Eng.), Professor*  
*Kalgulova R.Zh., PhD (Econ.), Professor*  
*Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov*  
*Rukavysnikov Yu. Associate Professor*  
*Kharkov National Automobile and Highway University*

**Introduction.** As an affordable public transport, PCC has been widely used in Latin American countries: Colombia, Brazil and Venezuela. Therefore, this article extensively examines the experience of the above countries. In connection with the economic efficiency, profitability and rapid self-sufficiency of PCC, the article discusses and substantiates the issues of including aerial cable cars (ACC) in passenger public transport of the city of Almaty. The following advantages of the PCC speak for this: 1) ability to overcome along and across long-distance water obstacles and any terrain; 2) low construction and operating costs; 3) environmental friendliness; 4) safety; 5) driving speed without traffic jams; 6) significant throughput capacity. All these factors have become determining for the increasing frequency of using cable transport, not only as tourist entertainment, but also in addition to traditional types of transport – buses, cars, railways, trams, etc.

The main issue of the research is how effective the use of PCC is in the city of Almaty as an alternative of public transport. The purpose of the study is to substantiate the economic effect of the use of ACC in domestic circumstances of their operation through a close study of advanced foreign experience, which is already established and real.

**Literary review.** Almaty is the largest and most active city in the country, which is about to become even more populated and mobile. Consequently, the load on public transport and transport infrastructure will grow too. At the same time, requirements for transport speed will increase, since in the modern world the resource of time is especially valued. The city needs to secure public transport as a mass means of high-speed transportation, strengthening its position by increasing accessibility and quality.

Today the transport sector in Almaty is developed, but not balanced, and opportunities for traffic management are limited. Every day there are about 700 thousand cars on the roads of Almaty (of which 230 thousand are commuter vehicles) [1].

It is also necessary to reduce the share of personal vehicles. Today, 40% of Almaty residents prefer to drive a personal car, while 60% travel by public transport,



bicycles, scooters and on foot. Over the past six years, passenger traffic on public transport has doubled, but Almaty residents are not satisfied with its quality. In the first half of 2022, 185 million trips were made on public transport (for comparison, by half-year: in 2019 – 177 million, in the pandemic 2020 – 127.7 million, in 2021 – 157.7 million trips) [1]. In the world's major cities, residents primarily travel by rapid transit, which includes subways, light rail transit (LRT), and buses or trolleybuses (Bus Rapid Transit (BRT)). Regular buses, bicycles, scooters, etc. are used to get to the nearest high-speed public transport (PT) or for short distance trips. That is, high-speed transport (rapid mass transit) is the basis of the transport framework in major cities of the world. In Almaty today the situation is the opposite: regular buses and trolleybuses prevail, and high-speed public transport is in its infancy.

There are 11 metro stations in the city with a track length of 13 km and 15 trains moving on them. Over the past ten years the passenger flow has increased from 30 to 70 thousand passengers per day [1], but further growth is limited due to the fact that the lines duplicate ground routes, and the construction of new stations is proceeding at a low pace.

About 3.5 million [1] Almaty residents and city guests choose to use the BRT line every month, as it is a promising type of public transport, but the project has not been launched in full due to the problems with the design, implementation of intelligent transport systems and the construction of new depots and turning areas. In addition to the underrepresentation of the metro and BRT, the problem is that their lines, as well as the planned LRT line, run parallel to each other and are mainly concentrated in the historic centre area. The north, east, and west of the city remain uncovered. The lack of high-speed public transport, uniformly accessible throughout the city, is a key challenge for the development of Almaty, the answer to which will determine the further evolution of the public transport system and the mutual connectivity of new polycentres.

Today, to get to the metro or BRT, the residents of the north, east and west of Almaty need to take one or more bus trips. It is more convenient to choose the usual long bus route without transfers, which is what happens every day – the bulk of PT passengers in Almaty are transported by ordinary buses and trolleybuses.

Ground public transport has its problems. It is developed in Almaty, but is not efficient enough. The reasons for this are: traffic congestion; the possibilities for modernizing urban PT have been exhausted to optimize traffic flow. Buses and trolleybuses account for the bulk of passenger traffic (about 95%). The average speed of buses on dedicated lanes is 25 km/h, while in the general flow during rush hour they move at a speed of 15-17 km/h, which is inconvenient and time-consuming [1]. Urban environment is comfortable for passengers. Traffic schedules are organized in the way that main bus routes maintain an interval of 7-15 minutes during rush hours, but it is not always possible to maintain it due to traffic congestion, bus derailments, accidents, etc.

The vehicle fleet is depreciated. In 2023, the service life of about 360 mobile units will end, and by 2025 – we will speak of 952 transport units. At the same time, today bus derailments have become more frequent due to technical reasons, up to 300

times a day, which is about 15% of the total number of buses. The wear and tear of rolling stock in municipal and private fleets is relatively the same – about a third. Wear and tear of the vehicle fleet is one of the important reasons for dissatisfaction with urban public transport (quality of interior, seats, availability of air conditioning, etc.). Today there are 154 city PT routes (145 buses and 9 trolleybuses). They are served daily by 2,509 mobile units, of which 1,484 units or 59% are in the municipal fleet, 1,025 or 41% are from private carriers) [1].

We must also note that the number of private carriers in Almaty is excessive compared to other megacities. There are 21 bus depots in the city (20 private and 1 municipal). For comparison: in Moscow there are 5 carriers, in Vienna – 1 [1]. The challenges faced by a large number of carriers are that if the standard contract does not provide for effective management mechanisms, then the problem of fulfilling mutual obligations arises. As a result, it becomes difficult to implement an effective fleet renewal plan, apply effective tariff plans, and mechanisms for redistributing rolling stock between routes. Public transportation is a social sector that is subsidized in almost every city in the world. The volume of subsidies paid to carriers from the city budget of Almaty from 2017 to 2020 amounted to 61.5 billion tenge (\$153.75 million), and compensation for the transportation of preferential categories of passengers since 2016 – 17.4 billion tenge (\$43.75 million dollars), totalling about 79 billion tenge (\$197.5 million) over four years [1].

Despite the fact that the actual fare has increased significantly, Almaty residents have paid 80 tenge for travel for the last 11 years from 07/01/2012 to 08/21/2023 without changes. Then the fare became 100 tenge. But the cost of travel on public transport has increased since August 2017 from 80 to 150 tenge when paying in cash, and from August 21 – to 100 tenge when paying with an Onai card and 200 tenge, but only when paying in cash. The cost of transporting one passenger on a city public transport bus is 250 tenge as of September 2023. The difference is covered by the payment of subsidies to carriers from the city budget [1].

In Almaty, there is a pressing need for the reform of the tariff system and the emergence of a more convenient route network, which will attract new users of public transport, and, due to the growth of stable revenues from the sale of tickets and travel passes, will stabilize subsidies from the budget.

The existing methodology for compensating losses to carriers has significant shortcomings: it does not sufficiently motivate carriers for the quality of service and shifts onto them both risks and excess profits from changes in passenger traffic. There is a low priority for PT traffic. With a total road length of 3,097 km, the length of dedicated lanes for priority ground traffic is about 150 km (about 4.8% - comparable to large world cities, where the average figure is 2.3%) [1]. The possibilities for increasing are limited by the nuances of the legislation: a dedicated lane is allowed to be introduced only if there are three lanes on the road, while in the city there is a shortage of three-lane (main) streets. The effectiveness of existing dedicated lanes is compromised by intersections allowing other traffic into the lane, existing herringbone parking, and problems that arise from unloading goods.

There is a lack of qualified drivers. The shortage of personnel is explained by the natural retirement of older drivers, as well as the inability to attract qualified specialists. The remuneration of a public transport driver is not competitive enough, therefore, it needs a gradual increase, while the working conditions are difficult (the duration of trips noted above, overtime work, lack of sanitary conditions at the final destinations).

From the above-described situation of passenger public transport in Almaty, there is an urgent need for a new type of PT, i.e. for PCC, as an effective tool for solving the transport problem of organizing urban passenger flows.

Inclusion of PCC into the system of urban passenger public transport of the city of Almaty as a full-fledged type of off-street transport: a conceptual approach. The purpose of the study is to substantiate the economic efficiency of PCC when used in the transport network of the largest metropolis of the Republic of Kazakhstan.

There are 2 PCCs in Almaty and they are used exclusively for tourism purposes. This passenger cable car connecting the centre of Almaty with Mount Kok-Tobe was built in 1967. After reconstruction in 2015, the length of the new gondola road is now 1620 m, 6 supports (the old cable car had 3 supports), 17 comfortable cabins, each with a capacity of 8 people, providing a capacity of 750 people per hour, with the possibility of increasing to 5 thousand people per hour. The journey from the lower to the upper station takes 5 minutes. The cost of a round-trip lift is 5,000 tenge (\$11.18 at the exchange rate to the tenge as of June 2023 [1]).

The Medeo-Chimbulak (Shimbulak) cable car is also called a gondola. It was built quite recently – in 2011 – using up-to-date equipment. Despite the fact that the capacity of the entire mechanism is 2000 people per hour, in the same time (if 8 people travel in each cabin) the road can transport 3680 people. The cost of a round trip on the Medeo-Chimbulak cable car (more precisely, a ride) is about 4,500 tenge (\$10). But these prices are not for public transport in Almaty, where a trip with a card costs 80 tenge (\$0.18 at the exchange rate to the tenge as of June 2023) and a single ticket costs 150 tenge (\$0.34), with the cost of one trip being 224 tenge (\$0.5) before the price increase in August 21, 2023, which was mentioned above. The difference is compensated from the budget, since all types of urban public transport, such as the metro and buses, are subsidized.

The construction of 3 PCC lines is proposed in the new master plan for the development of the Almaty metropolis by 2040. Unfortunately, they will repeat the path of the 2 above-mentioned PCC lines, i.e. they are considered to be entertainment projects for transporting willing people and tourists in small quantities and, accordingly, with high travel costs, which does not solve the problems of traffic flows. Thus, it is noted that the first route of the cable car can run along the bed of the Bolshaya Almatinka River behind the Sayran bus station to the eco-post. The approximate length is 4.5 km, and passenger traffic in 2030 could be only 4.1 thousand passengers per day, not per hour. “The second route runs along the bed of the Esentai River, from the M. Auezov Theater to the area of the Sunkar international ski jump complex. The length is 3.5 km. The potential demand by 2030 is also estimated at 4.1 thousand passengers and the same per day. The third route connects

the existing cable car "Palace of the Republic – Koktobe" with the Medeu sports complex," the document says.

The document also states that it will provide for transport connections between the centre and the southern part of the city in the cramped conditions of the ongoing development. The centre and southern parts of Almaty are the most prosperous areas in social terms. Naturally, people there will not use PCC, but will use personal transport. Therefore, these new lines are provided for visiting city attractions. Although the laying of the PCC in the northern direction, along the beds of the 3 rivers, Bolshaya, Malaya Almatinka and Esentai, of the metropolis solves the problem of transport mobility in socially disadvantaged areas of the city of Almaty. It was the social aspect that played the main role in the mass use and successful functioning of PCC in Latin American countries. In this regard, the majority of reviews from ordinary residents of the metropolis are characterized as negative in the New General Plan of the metropolis until 2040 published on the portal "Open Legal Entities". The Plan is under discussion, which is not surprising, as reported by the NUR.KZ correspondent.

That means, that nothing is said in the new master plan about integrating the "lower" and "upper" parts of the city, nor about reducing traffic jams and improving the environmental situation. It was representatives of the "lower" part of the city who made up the majority in the social protests that occurred in early January 2022, where the number of victims, according to official data, was 238 people. Almaty city officials do not take this extraordinary event into account when developing new master plans for the metropolis. For example, the leadership of Medellin, the second largest city in Colombia with a population of about 2.5 million people, at one time insisted and still adheres to this rule that the construction of the ACC has always been "a socially motivated project and a way to spread the benefits of MetroCable, (local title of PCC) to the poorest and most inaccessible areas of the city. The project was therefore designed to demonstrate that the government had taken responsibility for these areas and had a "symbolic purpose of repaying a historical debt." This situation had a beneficial effect in 2009-2014 on increasing investments in informal settlements in Medellin to improve transport mobility and living conditions of local residents. This project was successfully implemented as the Northeast Urban Comprehensive Project (Blanco and Kobayashi, 2009) [2].

We can recall that the Shanyrak microdistrict in Almaty was also considered an informal area, i.e. illegally built. The authorities made attempts to demolish it in 2006, but were met with discontent from local residents. One cannot help but conclude that the problems of disadvantaged areas of Almaty and Medellin are very similar. The construction of PCC covering the northern part of Almaty, as the experience of a Latin American city shows, improves the employment of the population of disadvantaged areas, thanks to transport mobility. This has effect on reducing crime and strengthening social sustainability.

Having studied the Colombian experience in using the PCC, it is advisable to draw the following conclusions regarding the use of the cable car in Almaty. The city of Almaty is characterized by very dense, complex and since recently dangerous

traffic, leading to systematic loss of life. Considering the main types of road traffic accidents (RTA) in Almaty for the period from 2017 to 2021 inclusive, it should be noted that most often fatal accidents were of the “Hit-on-pedestrian” type. Over 5 years, the number of road accidents of this type amounted to 9,626 units, in which 9,682 people were injured and 369 people died. At the same time, in just 5 years there were 20,565 road accidents, 24,285 people were injured and 598 people died [1].

It has already become a byword to talk about Almaty traffic jams. For example, driving 5-7 km through the city centre during the rush hours will take at least one or two hours. Besides, if it is snowing and icy, you can get stuck for 3-4 hours. With the number of cars in Almaty increasing annually, experts predict a transport collapse in the near future unless fundamental decisions are made in this area.

All of the above indicates the ineffectiveness of organizing road traffic in large cities. Unfortunately, the allocation of special lanes for public passenger transport does not help. That is, it solves the problem of city traffic to some extent, but it is not entirely optimal, because creates certain difficulties for all road users in general.

A way out of this situation could be a special state program for the construction of PCC as the future of the urban transport infrastructure of the Almaty metropolis. It is known that the world's very first passenger transport on cable traction was built back in 1873 in San Francisco, and it still operates unchanged. Cable cars really flourished in the late 19th and early 20th centuries due to the exploration of the Alps by tourists. Those who wished could reach the mountain peaks in a matter of minutes. This circumstance caused an increase in tourist flows in the area, the arrival of additional capital and an increase in the revenue of local municipal budgets. Today, PCC is the only profitable type of public transport, all the rest are unprofitable. But, unfortunately, our officials are attracted to projects on a cosmic scale – the more expensive the better. The construction of the PCC turned out to be tens or even hundreds of times cheaper than the similar construction of roads, railways and light rail trams, not to mention the construction of the metro, where building one kilometre costs at least several hundred million US dollars. Although, its commissioning in 1863, for the first time in the world, caused the phenomenal growth of the city of London and its transformation into the largest metropolis on the planet with a population of millions. If you think about it, these billions of dollars in savings, expressed in the currencies of the world's leading countries are just fantastic for emerging markets, which include Kazakhstan.

In large metropolitan areas, land is an expensive asset. For example, during the construction of highways, to resolve such issues, a lot of time is spent on legal proceedings and the allocation of large financial resources from the budget to purchase land from the owners. For example, this concerns the construction of the Great Almaty Ring Road (BAKAD). By Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated November 28, 2006 No. 1127, this project was included in the list of objects proposed for implementation under the concession mechanism. Due to the global financial crisis, in August 2009, by the decision of the akimat (mayor's office) of Almaty, the construction of BAKAD was suspended for an indefinite period. In 2018, construction of the road was resumed, as announced on the website

of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan. Construction of the road was planned to be completed in 2021, but later commissioning was postponed to 2023. The total cost of the project is \$743 million, of which \$543 million is for construction, \$200 million is for the purchase of land plots (Construction was completed at BAKAD and the launch took place on June 16, 2023 (Russian) (Access date: June 16, 2023).

Cableways have a number of advantages over existing modes of transport, namely:

- minimal impact on the environment: no emissions of harmful substances, minimal noise and vibration;
- relative energy consumption for movement (up to 40 km/h) is 5-10 times lower than that of a modern car;
- to lay the route, no more than 0.1 hectares of land per kilometre of track with infrastructure is required;
- no construction of embankments, excavations, tunnels, powerful overpasses, crossovers and viaducts that disturb the landscape is required;
- it has an increased resistance to the effects of natural disasters: earthquakes, floods, landslides, tsunamis, etc.;
- fare is at the level of traditional types of public transport;
- the cost of building a route with infrastructure is 2-5 times cheaper than that of modern railways and roads;
- the need for building materials and structures, the volume of excavation work, the consumption of ferrous and non-ferrous metals, etc. is minimal;
- rolling stock provides comfort and convenience for passengers, including people with disabilities, elderly citizens and passengers with children;
- the transport system ensures traffic safety through redundancy;
- capacity of one route is up to 6.0 thousand passengers/hour in each direction;
- the cable car route does not depend on the landscape, does not have intersections with ground transport at the same level;
- the distances between intermediate supports, depending on the topography, can be up to several kilometres;
- construction period is 2-3 years for up to 10 km of track, while parallel construction and commissioning of sections of the route in stages is possible;
- commercial areas may be located at cable metro stations;
- station design is easily integrated into the architectural appearance of urban areas;
- the cable metro cabin has up to 32 seats.
- The arguments listed above indicate that cable transport is quite promising, which reflects the prerequisites for its development that are currently emerging in the world [3].

**Conclusion.** So, all the benefits mentioned above make it possible to ask the question. Why not use these similar technologies to optimize traffic flows on the

plane in the city of Almaty? At the very least, it is advisable to build the PCC along or above the river beds of the Bolshaya and Malaya Almatinka and the Esentai River.

So, as it was said above, the first route of the aerial cableway (ACC) can run along the bed of the Bolshaya Almatinka River behind the Sairan bus station to the eco-post. The approximate length is 4.5 km, and passenger traffic in 2030 could be only 4.1 thousand passengers per day, not per hour. We propose to extend it to the Almaty flea market (the name of the largest popular trading market of the Republic of Kazakhstan) with a length of up to 8 km, which would significantly reduce traffic on the streets of Almaty. It is necessary to install 3 more transfer stations between them. From the eco-post (the first PCC station) to Al-Farabi Avenue (the second PCC station), where there are many people wanting to disembark to visit the city park named after the 1st President of the Republic of Kazakhstan, then the large Mega shopping and entertainment centre and densely populated microdistricts nearby. At the third stop behind the Sayran bus station, passengers could change on Abaya Street, which is located nearby in a 5-7 minute walk, to the underground metro and would spend much less time traveling around the city as a whole. These subway and other public transport interchange projects have been successfully implemented in Colombia and Venezuela. Time is the most expensive resource in the world and at all times! The Sairan bus station is located right on Tolebi Avenue, which is also a major main street of the metropolis and in 2030 a light rail tram (LRT) is planned to be launched from east to west through the entire city with dense passenger traffic of many thousands. The last fourth stop will be in the area of many trading markets, popularly called “Flea Market”, where there are also disadvantaged residential neighbourhoods Shanyrak, Dorozhnik, etc. As a result of this proposal, passenger traffic would be 40-50 thousand people according to the most conservative estimates, and not 4.1 thousand passengers per day, as in the document published on the Open Legal Entities portal. About 100-120 buses could be replaced. The fare on weekdays could be set within a reasonable range of no more than 150-200 tenge. On weekends, it could be set within 500-700 tenge, taking into account the round-the-clock traffic of the ACC.

## References

1. Almaty development (2023). URL: <https://web.archive.org/web/20161015025713/http://almatydev.blogspot.com/>
2. Heinrichs D., Judith S. Bernet. (2014). Public Transport and Accessibility in Informal Settlements: Aerial Cable Cars in Medellín, Colombia. URL: <https://doi.org/10.1016/j.trpro.2014.11.005>
3. Brand P., Dávila J. (2011). Mobility innovation at the urban margins: Medellín's Metrocables. *City*, 15 (6) (2011), pp. 647-661. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/13604813.2011.609007>
4. Thanos Bantis, James Haworth. (2020). Assessing transport related social exclusion using a capabilities approach to accessibility framework: A dynamic Bayesian network approach. *Journal of Transport Geography*. Vol. 84. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S096669231930701X>

5. Rafael H.M. Pereira (2019). Future accessibility impacts of transport policy scenarios: Equity and sensitivity to travel time thresholds for Bus Rapid Transit expansion in Rio de Janeiro. *Journal of Transport Geography*. Vol. 74. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0966692318302047>
6. Jinhyung Lee, Junghwan Kim. (2023). Social equity analysis of public transit accessibility to healthcare might be erroneous when travel time uncertainty impacts are overlooked. *Travel Behaviour and Society*. Vol. 74. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2214367X2300039X>
7. Bi Yu Chen, Yafei Wang, Donggen Wang, William H.K. Lam (2019). Understanding travel time uncertainty impacts on the equity of individual accessibility. *Transportation Research Part D: Transport and Environment*. Vol. 75. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1361920919304869>
8. Koos Fransen, Tijs Neutens, Steven Farber, Philippe De Maeyer, Greet Deruyter, Frank Witlox (2015). Identifying public transport gaps using time-dependent accessibility levels. *Journal of Transport Geography*. Vol. 48. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0966692315001714>



## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 338.47; JEL Classification: L 91

Рахімбаєв А.Б., Кабашева М.Р., Калгулова Р.Ж. Рукавишников Ю.В.

### НОВИЙ РЕНТАБЕЛЬНИЙ ВИД ПОЗАВУЛИЧНОГО МІСЬКОГО ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ ЯК РІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАТОРІВ У ВЕЛИКОМУ МЕГАПОЛІСІ КАЗАХСТАНУ МІСТІ АЛМАТИ

Нині у світі характеризується новим етапом розвитку науково-технічної революції, що з пошуком альтернативних і відновлюваних джерел енергії, як із напрямів, тобто. із зеленою енергетикою. У цьому ключі йде пошук альтернативних позавуличних видів транспорту без використання вуглеводневої сировини. У цій статті розглядається необхідність використання пасажирської підвісної канатної дороги (ППКД) як повноцінний громадський транспорт найбільшого мегаполісу Республіки Казахстан міста Алмати з населенням 2 млн. чоловік. У перспективі до 2030 року передбачається збільшення кількості жителів міста до 2,5-3 мільйонів. Саме місто знаходиться в гірській улоговині Заїлійського Алатау Тянь-Шаню і вичерпало в центральній його частині територіальні можливості розширення. Автомобільний парк особистого транспорту становив 2022 року 700 тис. машин, їх 230 тисяч авто з передмість [1]. Дорожня мережа перевантажена багатогодинними пробками у години пік та громадський транспорт явно не справляється зі своїми функціями з доставки пасажирів. Дані тенденції притаманні більшості мегаполісів усього світу. Тому стали потрібні нові, більш ефективні рішення, і тоді фахівці з транспортних мереж згадали про старі повітряні канатні дороги (ВКД).

**Ключові слова:** легкорельсовий транспорт, підвісна пасажирська канатна дорога, собівартість, карта «Онай».

**UDC 338.47; JEL Classification: L 91**

**Rakhimbaiev A.B., Kabasheva M.R., Kalgulova R.Zh., Rukavyshnikov Yu. A NEW COST-EFFECTIVE TYPE OF OFF-STREET CITY PUBLIC TRANSPORT AS A SOLUTION TO THE PROBLEM OF TRAFFIC JAMS IN A LARGE METROPOLIS OF KAZAKHSTAN, THE CITY OF ALMATY**

The world today is characterized by a new stage in the development of the scientific and technological revolution, associated with the search for alternative and renewable energy sources, one of which is green energy. In this vein, there is a search for alternative off-street modes of transport which do not use hydrocarbon raw materials. This article discusses the need to use the passenger cable car (PCC) as a full-fledged public transport in the largest metropolis of the Republic of Kazakhstan, the city of Almaty with a population of 2 million people. In 2030 perspective, the number of city residents is expected to increase to 2.5-3.0 million. The city itself is located in the mountain basin of the Trans-Ili Alatau Tien Shan and has exhausted its territorial expansion opportunities in its central part. The personal transport fleet amounted to 700 thousand cars in 2022, of which 230 thousand were the cars from the suburbs [1]. The road network is overloaded with hours-long traffic jams during rush hours, public transport being clearly unable to cope with its functions of delivering passengers. These trends are typical for most megacities around the world. Therefore, new, more efficient solutions have become necessary, and transport network specialists remembered the old aerial cable cars (ACC).

***Key words:*** light rail transit, passenger cable car, cost, Onai card.

## Відомості про авторів / About the Authors

Рахімбаєв Аскар Бақтибаєвич – к.е.н., професор, Казахський автомобільно-дорожній інститут ім. Л.Б. Гончарова, професор кафедри економіки, м Алмати, Казахстан; Email: rakhimbaev1961@mail.ru, Моб. +77079848499.

Rakhimbayev Askar – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, Professor of the Department of Economics, Almaty, Kazakhstan.

Кабашева Мірей Рахімжанівна – к.е.н., асоційований професор, Казахський автомобільно-дорожній інститут ім. Л.Б. Гончарова, професор кафедри транспортної техніки та організації перевезень, м Алмати, Казахстан; Email: mirey7@yandex.ru, Моб. +7 777 555 75 77

Kabaeva Mirei – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor, Kazakh Automobile and Road Institute named after L.B. Goncharov, professor of the Department of transport technology and transportation organization, Almaty, Kazakhstan.

Калгулова Роза Жумахметівна –к.е.н., професор, Казахський автомобільно-дорожній інститут ім. Л.Б. Гончарова, завідувач кафедри економіки, м Алмати, Казахстан; Email: kalgulova.roza@mail.ru, Моб. 8-778-893-83-85

Kalgulova Roza – Candidate of Economic Sciences, Professor, Associate Professor of the Higher Attestation Commission, Head of the Department of Economics, Almaty, Kazakhstan.

Рукавишніков Юрій Васильович – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, Україна, Email: 1962brat@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1079-4030>, Моб. +380673045787

Rukavysnikov Yu. – Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department construction and road machines, Kharkiv, Ukraine.

## МЕТОДИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

*Дмитрієв І.А., д-р екон. наук, професор*

*Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, професор*

*Бориц П.О., аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»)*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Тяжкі часи вимагають зміни стратегічних пріоритетів: в умовах міжнародно-політичної та соціально-економічної нестабільності переважна більшість суб'єктів господарювання відходить від пріоритету забезпечення довгострокового ефективного розвитку та ставить на часі поточне завдання забезпечення виживання фірми. Така реакція є цілком очікуваною та певною мірою природньою в контексті адаптації, проте може в перспективі мати катастрофічні наслідки: поступившись сьогодні потенціалом розвитку задля поточної мінімізації витрат, в майбутньому підприємство буде змушене відновлювати потенціал практично «з нуля», що потребуватиме часу та грошей і може коштувати підприємству втрати потенційних можливостей, зменшення ринкової частки та зниження конкурентоспроможності.

Тому нині питання забезпечення ефективного розвитку підприємств стоїть так гостро, як ніколи раніше.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Розвиток є складним поняттям, сутність якого була з давніх часів та продовжує бути предметом дискусій. Відомі метафізичний і діалектичний підходи до розуміння розвитку як явища та процесу. Згідно метафізичної концепції розвиток як відповідь на зовнішній подразник є незворотнім, спрямованим та закономірним процесом позитивних (конструктивних) змін в об'єкті, в результаті якого відбувається покращення стану об'єкту розвитку, тобто його прогрес. Прихильники ж матеріалістичної діалектики вбачають розвиток як результат взаємодії та боротьби внутрішніх протиріч у змінах як прогресивних (пов'язаних із рухом від старого до нового, від простого до складного, з удосконаленням, покращенням об'єктів), так і регресивних (з напрямом розвитку від більш організованого до менш досконалого, до деградації і спаду). Вважаємо за необхідне певною мірою синтезувати ці два протилежні бачення розвитку в розумінні даного явища як незворотного, спрямованого та закономірного процесу прогресивних кількісних і якісних змін в об'єкті порівняно з його попереднім станом, спричиненого внутрішніми та/або зовнішніми подразниками (факторами).

Розвиток підприємства виступав об'єктом досліджень плеяди науковців у різноманітних контекстах, зокрема:

– теоретичному – К. Іванчук [1], О. Кот, О. Павлюк [2], Н. Дойсан-Коровьонкова [3], В. Кубіній, Я. Костик, В. Мороз, І. Муска [4], К. Ткач [5],

І. Запухляк [6], О. Кузьміна [7], Л. Лігоненко [8], Г. Горіна [9], Н. Мариненко [10], Л. Прийма, Н. Чухрай [11], О. Яценко, О. Сукач [12], Н. Хвищун, Н. Андрейчук, В. Швирид [13], В. Занора [14], О. Кузьмак, О. Кузьмак [15], М. Мартиненко [16], Л. Слюсарева, В. Жмайлов [17], В. Стоєв, Є. Коваленко [18] та інші дослідники;

– організаційному – Р. Мошенець [19], О. Гудзинський, Н. Сіренко [20], І. Дмитрієв, О. Мельниченко [21], М. Судомир [22], С. Марущак [23], С. Дунда [24], О. Стрелков [25], Ю. Труш, Л. Паценко [26], І. Белко [27], В. Кузьмін [28], М. Ноняк [29], Т. Дем'яненко [30] та інші науковці;

– соціально-економічному – І. Тюха [31], М. Римкіна [32], Н. Лохман, О. Корнілова [33], А. Дідик [34], Т. Тушевська [35] та інші вчені;

– інноваційно-інвестиційному – Т. Головченко, А. Остапенко [36], О. Гончаренко [37], О. Мороз [38], Т. Пожуєва [39], Н. Чухраєва [40], О. Дідченко, А. Ткачук [41], С. Біляєв [42], І. Гріщенко, Н. Білецька, Л. Клівіденко [43], Т. Шталь, О. Тищенко, О. Пилипчатіна [44], О. Диба [45], В. Семенова [46] та інші дослідники.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Попри значну популярність тематики розвитку підприємств серед вітчизняних дослідників, все ж слід відмітити певний брак досліджень саме ефективного розвитку підприємств, зокрема методично-прикладних аспектів його оцінювання.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження методично-прикладних аспектів оцінювання ефективного розвитку підприємства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Управління ефективним розвитком підприємства має на меті максимальне використання всіх внутрішніх ресурсів і потребує комплексного та системного підходу, що видається неможливим без оцінювання ефективного розвитку. При цьому первісним етапом розроблення системи оцінювання ефективного розвитку підприємств є обґрунтування відповідних критеріїв та індикаторів.

Авторське бачення системи критеріїв і індикаторів оцінювання ефективного розвитку підприємств наглядно представлено на рис. 1.

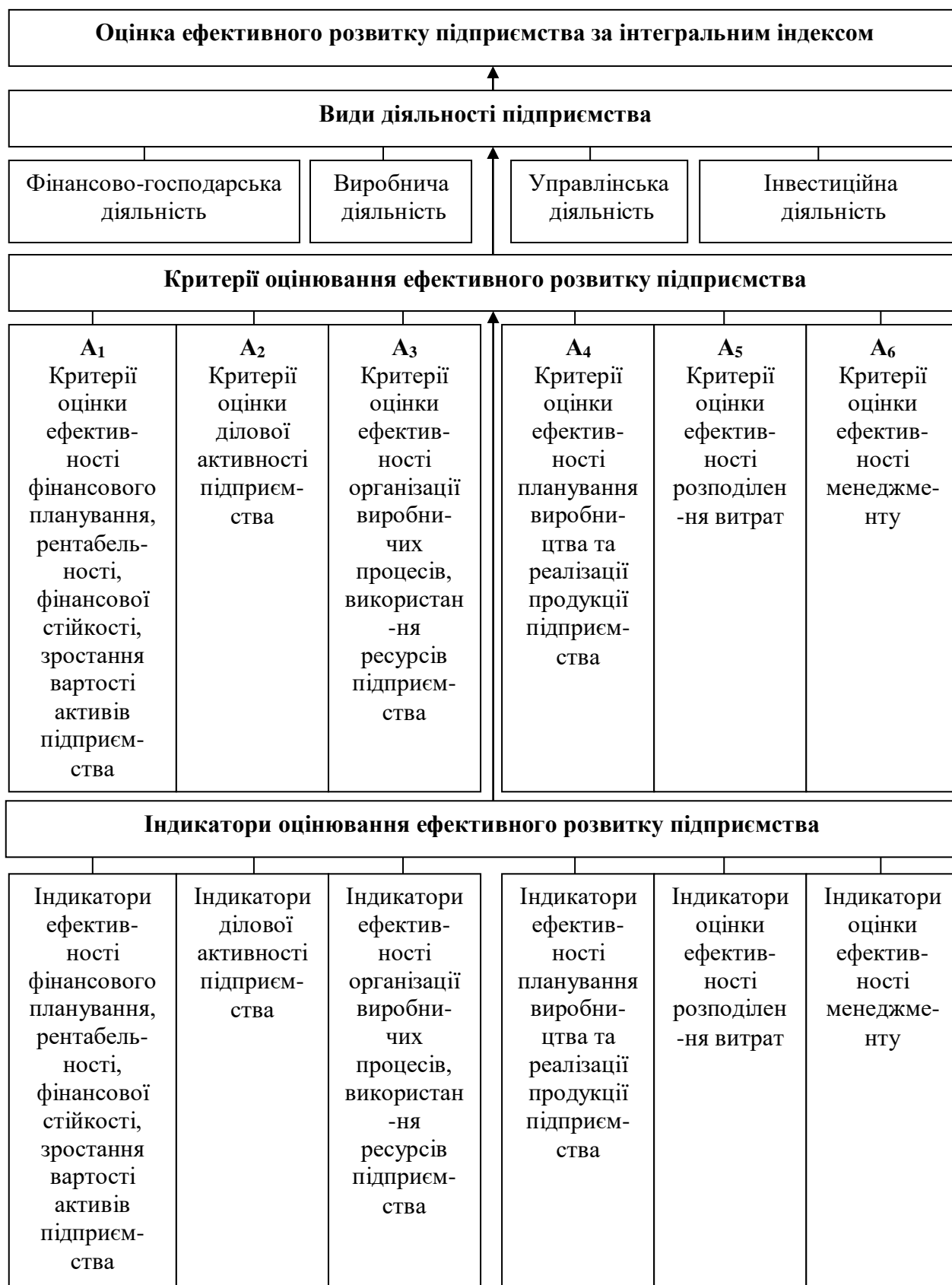
Слід зазначити, що кожен індикатор у системі оцінювання ефективного розвитку підприємств має вагу, що дозволяє ідентифікувати вплив конкретного подразника (фактора) на ефективний розвиток того чи іншого критерію. Вага індикаторів у системі оцінювання ефективного розвитку обґрунтовується через практичне застосування експертно-аналітичного опитування на досліджуваному(-их) підприємстві(-ах).

Відповідно, факторна модель ефективного розвитку підприємства буде мати вигляд:

$$I_A = 0,25 \cdot A_1 + 0,04 \cdot A_2 + 0,30 \cdot A_3 + 0,26 \cdot A_4 + 0,11 \cdot A_5 + 0,04 \cdot A_6, \quad (1)$$

де  $A_i$  – конкретний критерій ефективного розвитку підприємства.

Необхідні коефіцієнти факторної моделі ефективного розвитку підприємства визначаються на підставі аналізу результатів діяльності і можуть корегуватися в залежності від господарських особливостей досліджуваного підприємства.



**Рис. 1. Схема системи критеріїв і індикаторів оцінювання ефективного розвитку підприємства**

*Джерело: сформовано авторами.*

Розрахунок критеріїв ефективного розвитку підприємства здійснюється за формулою

$$A_i = \sum X_{ij} \cdot Y_{ij}, \quad (2)$$

де  $X_{ij}$  – значення  $j$ -го індикатора  $i$ -го критерію ефективного розвитку підприємства;

$Y_{ij}$  – вага  $j$ -го індикатора  $i$ -го критерію ефективного розвитку підприємства.

При розрахунку інтегрального індексу задля забезпечення коректності значень критеріїв ефективного розвитку підприємства слід використовувати показники, що належать до одного інтервального діапазону [-1; 1].

Задля приведення критеріїв до спільної інтервальної межі слід застосувати їх нормування через лінійне перетворення отриманих значень як відношення  $j$ -ої координати  $i$ -го вектору та так званих «характерних покриттів», значення яких визначаються на підставі даних статистичної характеристики при розподіленні емпіричних вибірок.

Застосувавши запропоновану методика нормування показників, для формування інтегрального індексу ефективного розвитку підприємства використаємо інструментарій багатofакторного аналізу.

У дослідженні використано компонентний аналіз, застосування якого дозволило виділити наступні складові:

–  $l_1$  – ефективне використання ресурсів при поточній діяльності підприємства;

–  $l_2$  – ефективне управління поточною діяльністю підприємства.

Матриця факторних навантажень, визначена через експертно-аналітичне опитування менеджерів і фахівців на досліджуваному підприємстві, щодо всіх індикаторів ефективного розвитку підприємства наведена в табл. 1.

Таблиця 1

**Матриця факторних навантажень індикаторів ефективного розвитку підприємства**

Індикатори	$l_1$	$l_2$
Тривалість виробничого циклу	0,29	0,73
Структура собівартості продукції	0,67	0,34
Ефективність використання предметів праці	0,82	0,23
Ефективність організації праці робітників	0,35	0,67
Характеристика зміни ефективності використання матеріальних ресурсів при зміні обсягу виробництва продукції	0,76	0,27
Ефективність використання праці робітників	0,45	0,58
Характеристика відповідності працівника виконуваний роботі	0,16	0,84
Ефективність планування робочого часу	0,18	0,81
Характеристика витрат на оплату праці робітників у собівартості продукції	0,59	0,42

Ефективність використання виробничої потужності підприємства	0,60	0,42
Ефективність планування незавершеного виробництва на підприємстві	0,61	0,41
Характеристика обсягів виконання планів	0,33	0,61
Характеристика ефективності розподілення витрат у звітному періоді у порівнянні з базовим (попереднім) періодом	0,53	0,49
Ефективність використання засобів праці	0,79	0,26
Ефективність використання грошових потоків	0,85	0,18
Ефективність планування виробництва	0,27	0,74
Ефективність планування витрат на здійснення виробничого циклу у звітному періоді у порівнянні з базовим (попереднім) періодом	0,48	0,52
Ефективність використання додаткових інвестиційних надходжень	0,58	0,43
Характеристика рівня забезпеченості основними виробничими фондами	0,66	0,34
Характеристика грошових фондів підприємства	0,42	0,63
Ефективність використання основних фондів	0,58	0,49
Ефективність формування оборотних засобів	0,36	0,64
Ефективність планування поповнення та використання оборотних засобів	0,28	0,74
Ефективність використання оборотних фондів	0,37	0,65
Ефективність фінансування виробничих засобів підприємства	0,44	0,55
Характеристика частки чистого прибутку в сумі обсягу реалізації продукції	0,15	0,88
Ефективність використання активів підприємства	0,28	0,76
Ступінь зміни активів підприємства	0,12	0,88
$\Sigma$	12,97	15,51
$R$	7,78	13,54

*Джерело: складено авторами.*

**Висновки з проведеного дослідження.** Виділення головних компонент у процесі здійснення факторного аналізу та класів критеріїв підтвердило запропоновану формулу розрахунку інтегрального показника ефективного розвитку підприємства, що є основою для подальшого розроблення заходів управління ефективним розвитком підприємства.

#### **Перелік посилань**

1. Іванчук К. О. Теоретичні підходи до визначення сутності категорії «розвиток підприємства». *Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку*. 2012. № 2012. С. 231–239.

2. Кот О. В., Павлюк О. О. Визначення сутності поняття «розвиток підприємства». *Бізнес Інформ*. 2013. № 8. С. 256–261.



3. Дойсан-Коровьонкова Н. В. Сталий розвиток підприємства як процес та економічне явище: теоретичні аспекти. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. Вип. 2. С. 48–55.
4. Кубиній В. В., Костик Я. М., Мороз В. Р., Муска І. І. Розвиток підприємства як категорія системного методу наукового дослідження. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті*. 2014. Вип. 1. С. 122–131.
5. Ткач К. І. Теоретичні засади поняття «розвиток підприємства». *Науковий вісник Буковинського державного фінансово-економічного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 26. С. 109–113.
6. Запухляк І. Б. Розвиток підприємства та нестабільність середовища: взаємозв'язок та взаємозалежність. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2015. Вип. 13(1). С. 87–89.
7. Кузьміна О. С. Аналіз підходів до трактування поняття «сталий розвиток підприємства». *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2015. № 5(1). С. 13–21.
8. Лігоненко Л. О. Розвиток підприємства: відмітні характеристики та типологія. *ScienceRise*. 2015. № 5(3). С. 57–61.
9. Горіна Г. О. Діалектика поняття «розвиток підприємства». *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 8. С. 123–127.
10. Мариненко Н. Ю. Ідентифікація та інтерпретація понять «розвиток» і «розвиток підприємства». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 19(2). С. 62–65.
11. Прийма Л. Р., Чухрай Н. І. Розвиток підприємства: теоретичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2016. Вип. 18(2). С. 74–77.
12. Яценко О. В., Сукач О. М. Розвиток підприємства в Україні: погляд науковців. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. № 1. С. 137–138.
13. Хвищун Н. В., Андрейчук Н. В., Швирид В. Ю. Розвиток підприємства: сутність, види та фактори. *Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія*. 2017. Вип. 14. С. 245–254.
14. Занора В. О. Розвиток підприємства: сутність, форми, види. *Галицький економічний вісник*. 2019. № 6. С. 69–78. DOI: [https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk\\_tntu2019.06.069](https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.069)
15. Кузьмак О. І., Кузьмак О. М. Сталий розвиток підприємств: основи, принципи та чинники впливу. *Економіка і управління*. 2019. № 3. С. 27–36.
16. Мартиненко М. О. Теоретичні підходи до інтерпретації поняття «розвиток підприємства». *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2019. № 1. С. 117–122. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2019.011722>
17. Слюсарева Л. В., Жмайлов В. М. Сталий розвиток підприємств: дуалізм концептуальних підходів. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2019. № 4. С. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-15>

18. Стоєв В. Л., Коваленко Є. С. Компонентний аналіз поняття «розвиток підприємства»: інноваційно орієнтований контекст. *Вісник Дніпропетровського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України. Економічні науки*. 2020. Вип. 1. С. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.46644/2708-1834/2020-02.6>
19. Мошенець Р. О. Постприватизаційний розвиток підприємств. *Ефективна економіка*. 2009. № 3. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2009\\_3\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_26) (дата звернення: 17.10.2023)
20. Гудзинський О. Д., Сіренко Н. М. Організаційний розвиток підприємств: теоретико-методологічний аспект. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2012. Вип. 4(1). С. 3–9.
21. Дмитрієв І. А., Мельниченко О. О. Вплив кризи на розвиток підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2013. № 1. С. 5–8.
22. Судомир М. Р. Організаційний розвиток підприємств: теоретико-методологічні аспекти. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013. № 4. С. 218–221.
23. Марущак С. М. Безпечний розвиток підприємства в контексті запобігання загрозам його функціонування. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування*. 2014. № 1. С. 36–42.
24. Дунда С. П. Розвиток підприємства та оцінка факторів, що на нього впливають. *Ефективна економіка*. 2016. № 12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2016\\_12\\_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_12_42) (дата звернення: 17.10.2023)
25. Стрелков О. Розвиток підприємства через урахування інтересів стейкхолдерів. *Схід*. 2016. № 6. С. 49–55.
26. Труш Ю. Л., Паценко Л. С. Розвиток підприємства в сучасних умовах ринкового середовища. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2016. № 6. С. 76–79.
27. Белко І. А. Організаційний розвиток підприємств: теоретико-методичні аспекти та перспективи впровадження в підприємствах. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економіка*. 2017. Вип. 26(2). С. 94–104.
28. Кузьмин В. М. Розвиток підприємства на основі моделі компетенцій. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 28(1). С. 165–169.
29. Ноняк М. В. Організаційний розвиток підприємства: сутнісні аспекти. *Економіка і управління*. 2019. № 4. С. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.36919/2312-7812.4.2019.68>
30. Дем'яненко Т. І. Сталий розвиток вітчизняних підприємств в сучасних економічних умовах. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 2(1). С. 185–188. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-2-30>
31. Тюха І. В. Соціально-економічний розвиток підприємства: сутність та видові прояви. *Ефективна економіка*. 2012. № 6. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2012\\_6\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_14) (дата звернення: 17.10.2023)

32. Римкіна М. С. Дефініція категорії «соціально-економічний розвиток підприємства». *Теоретичні та прикладні питання економіки*. 2014. Вип. 1. С. 440–453.
33. Лохман Н. В., Корнілова О. В. Трансформація поняття «соціально-економічний розвиток підприємства» в умовах посилення конкуренції. *Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського. Серія: Економічні науки*. 2015. № 1. С. 22–31.
34. Дідик А. М. Суб'єктно-ієрархічний підхід до формування соціально-економічних важелів впливу на розвиток підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2016. Вип. 4. С. 58–62.
35. Тушевська Т. В. Стійкий розвиток підприємства з позиції соціальної та економічної ефективності. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30(69), № 3. С. 97–102.
36. Головченко Т. М., Остапенко А. С. Інноваційний розвиток підприємства та його фінансове забезпечення. *Економіка харчової промисловості*. 2011. № 4. С. 36–39.
37. Гончаренко О. В. Інноваційний розвиток підприємств: інституційні обмеження та перспективи. *Ефективна економіка*. 2011. № 12. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2011\\_12\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_13) (дата звернення: 17.10.2023)
38. Мороз О. С. Інноваційний розвиток підприємства: сутність та проблема визначення складових частин. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер.: Економіка*. 2012. Вип. 20. С. 148–150.
39. Пожуєва Т. О. Інноваційний розвиток підприємства в конкурентному середовищі. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2013. Вип. 1(2). С. 103–106.
40. Чухраєва Н. М. Інноваційний розвиток підприємства та забезпечення його ефективності та стійкості. *Бізнес Інформ*. 2014. № 6. С. 92–97.
41. Дідченко О. І., Ткачук А. В. Сутність поняття «інноваційний розвиток» підприємства. *Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2015. № 2. С. 36–41.
42. Біляєв С. Проектний розвиток підприємства: сутність та специфічні ознаки. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2016. № 2. С. 66–70.
43. Гріщенко І. В., Білецька Н. В., Клівіденко Л. М. Інвестиційно-інноваційний розвиток підприємств в умовах системних перетворень. *Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна*. 2016. Вип. 50. С. 157–160.
44. Шталь Т. В., Тищенко О. О., Пилипчатіна О. І. Стратегічний інноваційний розвиток підприємств: теорія та методологія. *Бізнес Інформ*. 2016. № 11. С. 76–80.
45. Діба О. М. Інноваційний розвиток підприємств в умовах глобалізації. *Стратегія економічного розвитку України*. 2018. № 42. С. 111–118.

46. Семенова В. Г. Інноваційний розвиток підприємств в контексті диверсифікації діяльності. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2019. № 2-3. С. 219–226. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2-3\(70-71\).2019.219-226](https://doi.org/10.33987/vsed.2-3(70-71).2019.219-226)

## References

1. Ivanchuk, K. O. (2012). Theoretical approaches to determining the essence of the “enterprise development” category [Teoretychni pidkhody do vyznachennia sutnosti katehorii «rozvytok pidpryiemstva»]. *Strategy and mechanisms of regulation of industrial development*. No. 2012. P. 231–239.
2. Kot, O. V., Pavliuk, O. O. (2013). Defining the essence of the concept of “enterprise development” [Vyznachennia sutnosti poniattia «rozvytok pidpryiemstva»]. *Business Inform*. No. 8. P. 256–261.
3. Doisan-Korovonkova, N. V. (2014). Sustainable development of the enterprise as a process and economic phenomenon: theoretical aspects [Stalyi rozvytok pidpryiemstva yak protses ta ekonomichne yavyshche: teoretychni aspekty]. *Herald of socio-economic research*. Vol. 2. P. 48–55.
4. Kubinii, V. V., Kostyk, Ya. M., Moroz, V. R., Muska, I. I. (2014). Enterprise development as a category of the systematic method of scientific research [Rozvytok pidpryiemstva yak katehoriia systemnoho metodu naukovooho doslidzhennia]. *Development of management and management methods in transport*. Vol. 1. P. 122–131.
5. Tkach, K. I. (2014). Theoretical foundations of the concept of “enterprise development” [Teoretychni zasady poniattia «rozvytok pidpryiemstva»]. *Scientific Bulletin of the Bukovyna state financial and economic university. Economic sciences*. Vol. 26. P. 109–113.
6. Zapukhliak, I. B. (2015). Enterprise development and environmental instability: relationship and interdependence [Rozvytok pidpryiemstva ta nestabilnist seredovyshcha: vzaiemozv'iazok ta vzaiemozalezhnist]. *Scientific Bulletin of the Kherson state university. Series: Economic Sciences*. Vol. 13(1). P. 87–89.
7. Kuzmina, O. S. (2015). Analysis of approaches to the interpretation of the concept of “sustainable development of the enterprise” [Analiz pidkhodiv do traktuvannia poniattia «stalyi rozvytok pidpryiemstva»]. *Bulletin of the Khmelnytskyi national university. Economic sciences*. No. 5(1). P. 13–21.
8. Lihonenko, L. O. (2015). Enterprise development: distinctive characteristics and typology [Rozvytok pidpryiemstva: vidmitni kharakterystyky ta typolohiia]. *ScienceRise*. No. 5(3). P. 57–61.
9. Horina, H. O. (2016). The dialectic of the concept of “enterprise development” [Dialektyka poniattia «rozvytok pidpryiemstva»]. *Black Sea economic studies*. Vol. 8. P. 123–127.
10. Marynenko, N. Yu. (2016). Identification and interpretation of the concepts of “development” and “enterprise development” [Identyfikatsiia ta interpretatsiia poniat «rozvytok» i «rozvytok pidpryiemstva»]. *Scientific Bulletin of the Kherson state university. Series: Economic Sciences*. Vol. 19(2). P. 62–65.

11. Pryima, L. R., Chukhrai, N. I. (2016). Enterprise development: theoretical aspects [Rozvytok pidpryiemstva: teoretychni aspekty]. *Scientific Bulletin of the Kherson state university. Series: Economic Sciences*. Vol. 18(2). P. 74–77.
12. Yatsenko, O. V., Sukach, O. M. (2016). Enterprise development in Ukraine: the view of scientists [Rozvytok pidpryiemstva v Ukraini: pohliad naukovtsiv]. *Bulletin of the East European university of economics and management. Series: Economics and management*. No. 1. P. 137–138.
13. Khvyshchun, N. V., Andreichuk, N. V., Shvyryd, V. Yu. (2017). Enterprise development: essence, types and factors [Rozvytok pidpryiemstva: sutnist, vydy ta faktory]. *Economic sciences. Series: Economic theory and economic history*. Vol. 14. P. 245–254.
14. Zanora, V. O. (2019). Enterprise development: essence, forms, types [Rozvytok pidpryiemstva: sutnist, formy, vydy]. *Galician economic herald*. No. 6. P. 69–78. DOI: [https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk\\_tntu2019.06.069](https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2019.06.069)
15. Kuzmak, O. I., Kuzmak, O. M. (2019). Sustainable development of enterprises: basics, principles and influencing factors [Stalyi rozvytok pidpryiemstv: osnovy, pryntsypy ta chynnyky vplyvu]. *Economics and management*. No. 3. P. 27–36.
16. Martynenko, M. O. (2019). Theoretical approaches to the interpretation of the concept of “enterprise development” [Teoretychni pidkhody do interpretatsii poniattia «rozvytok pidpryiemstva»]. *Economics. Management. Business*. No. 1. P. 117–122. DOI: <https://doi.org/10.31673/2415-8089.2019.011722>
17. Sliusareva, L. V., Zhmailov, V. M. (2019). Sustainable development of enterprises: dualism of conceptual approaches [Stalyi rozvytok pidpryiemstv: dualizm kontseptualnykh pidkhodiv]. *Actual problems of innovative economy*. No. 4. P. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.36887/2524-0455-2019-4-15>
18. Stoiev, V. L., Kovalenko, Ye. S. (2020). Component analysis of the concept of “enterprise development”: an innovation-oriented context [Komponentnyi analiz poniattia «rozvytok pidpryiemstva»: innovatsiino oriientovanyi kontekst]. *Bulletin of the Dnipropetrovsk research institute of forensic expertise of the Ministry of justice of Ukraine. Economic sciences*. Vol. 1. P. 43–50. DOI: <https://doi.org/10.46644/2708-1834/2020-02.6>
19. Moshenets, R. O. (2009). Post-privatization development of enterprises [Postpryvatyzatsiinyi rozvytok pidpryiemstv]. *Efficient economy*, No. 3, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2009\\_3\\_26](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2009_3_26) (last accessed 17.10.2023)
20. Hudzynskiy, O. D., Sirenko, N. M. (2012). Organizational development of enterprises: theoretical and methodological aspect [Orhanizatsiinyi rozvytok pidpryiemstv: teoretyko-metodolohichni aspekt]. *Herald of agrarian science of the Black Sea region*. Vol. 4(1). P. 3–9.
21. Dmytriiev, I. A., Melnychenko, O. O. (2013). The impact of the crisis on the development of the enterprise [Vplyv kryzy na rozvytok pidpryiemstva]. *Problems and prospects of entrepreneurship development*. No. 1. P. 5–8.
22. Sudomyr, M. R. (2013). Organizational development of enterprises: theoretical and methodological aspects [Orhanizatsiinyi rozvytok pidpryiemstv:

teoretyko-metodolohichni aspekty]. *Collection of scientific works of the Tavria state agro-technological university (economic sciences)*. No. 4. P. 218–221.

23. Marushchak, S. M. (2014). Safe development of the enterprise in the context of prevention of threats to its functioning [Bezpechnyi rozvytok pidpryiemstva v konteksti zapobihannia zahrozam yoho funktsionuvannia]. *Collection of scientific works of the National shipbuilding university*. No. 1. P. 36–42.

24. Dunda, S. P. (2016). Enterprise development and assessment of factors affecting it [Rozvytok pidpryiemstva ta otsinka faktoriv, shcho na noho vplyvaiut]. *Efficient economy*, No. 12, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2016\\_12\\_42](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2016_12_42) (last accessed 17.10.2023)

25. Strielkov, O. (2016). Development of the enterprise by taking into account the interests of stakeholders [Rozvytok pidpryiemstva cherez urakhuvannia interesiv steikkholderiv]. *East*. No. 6. P. 49–55.

26. Trush, Yu. L., Patsenko, L. S. (2016). Development of the enterprise in the modern conditions of the market environment [Rozvytok pidpryiemstva v suchasnykh umovakh rynkovoho seredovyscha]. *Formation of market relations in Ukraine*. No. 6. P. 76–79.

27. Bielko, I. A. (2017). Organizational development of enterprises: theoretical and methodological aspects and prospects of implementation in enterprises [Orhanizatsiinyi rozvytok pidpryiemstv: teoretyko-metodychni aspekty ta perspektyvy vprovadzhennia v pidpryiemstvakh]. *Podilsky visnyk: agriculture, technology, economy*. Vol. 26(2). P. 94–104.

28. Kuzmyn, V. M. (2018). Enterprise development based on the competency model [Rozvytok pidpryiemstva na osnovi modeli kompetentsii]. *Black Sea economic studies*. Vol. 28(1). P. 165–169.

29. Noniak, M. V. (2019). Organizational development of the enterprise: essential aspects [Orhanizatsiinyi rozvytok pidpryiemstva: sutnisni aspekty]. *Economics and management*. No. 4. P. 68–75. DOI: <https://doi.org/10.36919/2312-7812.4.2019.68>

30. Dem'ianenko, T. I. (2020). Sustainable development of domestic enterprises in modern economic conditions [Stalyi rozvytok vitchyznianskykh pidpryiemstv v suchasnykh ekonomichnykh umovakh]. *Scholarly notes of the V. I. Vernadsky Tavri national university. Series: Economics and management*. Issue 31(70), No. 2(1). P. 185–188. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-2-30>

31. Tiukha, I. V. (2012). Socio-economic development of the enterprise: essence and types of manifestations [Sotsialno-ekonomichni rozvytok pidpryiemstva: sutnist ta vydovi proiavy]. *Efficient economy*, No. 6, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2012\\_6\\_14](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2012_6_14) (last accessed 17.10.2023)

32. Rymkina, M. S. (2014). Definition of the category “social and economic development of the enterprise” [Definitsiia katehorii «sotsialno-ekonomichni rozvytok pidpryiemstva»]. *Theoretical and applied issues of economics*. Vol. 1. P. 440–453.

33. Lokhman, N. V., Kornilova, O. V. (2015). Transformation of the concept of “social and economic development of the enterprise” in the conditions of increased

competition [Transformatsiia poniattia «sotsialno-ekonomichnyi rozvytok pidpryemstva» v umovakh posylennia konkurentsii]. *Bulletin of the Donetsk national university of economics and trade named after Mykhailo Tugan-Baranovskyi. Series: Economic sciences*. No. 1. P. 22–31.

34. Didyk, A. M. (2016). A subject-hierarchical approach to the formation of socio-economic levers of influence on the development of the enterprise [Sub'iektno-iierarkhichniy pidkhid do formuvannia sotsialno-ekonomichnykh vazheliv vplyvu na rozvytok pidpryemstva]. *Black Sea economic studies*. Vol. 4. P. 58–62.

35. Tushevskaya, T. V. (2019). Sustainable development of the enterprise from the standpoint of social and economic efficiency [Stiiki rozvytok pidpryemstva z pozytsii sotsialnoi ta ekonomichnoi efektyvnosti]. *Scholarly notes of the V. I. Vernadsky Tavri national university. Series: Economics and management*. Issue 30(69), No. 3. P. 97–102.

36. Holovchenko, T. M., Ostapenko, A. S. (2011). Innovative development of the enterprise and its financial support [Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstva ta yoho finansove zabezpechennia]. *Economics of the food industry*. No. 4. P. 36–39.

37. Honcharenko, O. V. (2011). Innovative development of enterprises: institutional limitations and prospects [Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstv: instytutsiini obmezhenia ta perspektyvy]. *Efficient economy*, No. 12, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek\\_2011\\_12\\_13](http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_12_13) (last accessed 17.10.2023)

38. Moroz, O. S. (2012). Innovative development of the enterprise: the essence and the problem of determining the constituent parts [Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstva: sutnist ta problema vyznachennia skladovykh chastyn]. *Scientific notes of the National University "Ostroh academy". Ser.: Economy*. Vol. 20. P. 148–150.

39. Pozhuieva, T. O. (2013). Innovative development of the enterprise in a competitive environment [Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstva v konkurentnomu seredovyschi]. *Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*. Vol. 1(2). P. 103–106.

40. Chukhraieva, N. M. (2014). Innovative development of the enterprise and ensuring its efficiency and sustainability [Innovatsiinyi rozvytok pidpryemstva ta zabezpechennia yoho efektyvnosti ta stiikosti]. *Business Inform*. No. 6. P. 92–97.

41. Didchenko, O. I., Tkachuk, A. V. (2015). The essence of the concept of “innovative development” of the enterprise [Sutnist poniattia «innovatsiinyi rozvytok» pidpryemstva]. *Economic bulletin of the Ukrainian state chemical and technological university of Ukraine*. No. 2. P. 36–41.

42. Biliaiev, S. (2016). Project development of the enterprise: essence and specific features [Proektnyi rozvytok pidpryemstva: sutnist ta spetsyfichni oznaky]. *Collection of scientific works of the Tavria state agro-technological university (economic sciences)*. No. 2. P. 66–70.

43. Hrishchenko, I. V., Biletska, N. V., Klividenko, L. M. (2016). Investment and innovation development of enterprises in conditions of systemic transformations [Investytsiino-innovatsiinyi rozvytok pidpryemstv v umovakh systemnykh

peretvoren]. *Bulletin of the Lviv commercial academy. Economical series*. Vol. 50. P. 157–160.

44. Shtal, T. V., Tyshchenko, O. O., Pylypchatina, O. I. (2016). Strategic innovative development of enterprises: theory and methodology [Stratehichniy innovatsiyniy rozvytok pidpryiemstv: teoriia ta metodolohiia]. *Business Inform.* No. 11. P. 76–80.

45. Dyba, O. M. (2018). Innovative development of enterprises in the conditions of globalization [Innovatsiyniy rozvytok pidpryiemstv v umovakh hlobalizatsii]. *Strategy of economic development of Ukraine*. No. 42. P. 111–118.

46. Semenova, V. H. (2019). Innovative development of enterprises in the context of diversification of activities [Innovatsiyniy rozvytok pidpryiemstv v konteksti dyversyfikatsii diialnosti]. *Herald of socio-economic research*. No. 2-3. P. 219–226. DOI: [https://doi.org/10.33987/vsed.2-3\(70-71\).2019.219-226](https://doi.org/10.33987/vsed.2-3(70-71).2019.219-226)



## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.3; JEL Classification: O10

Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Борщ П.О. МЕТОДИЧНО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА

**Мета:** дослідження методично-прикладних аспектів оцінювання ефективного розвитку підприємства. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, експертно-аналітичне опитування, інтегральний метод, статистичні методи. **Результати:** досліджено методично-прикладні аспекти оцінювання ефективного розвитку підприємства. Запропоновано факторну модель ефективного розвитку підприємства на засадах інтегрального підходу. Розроблено схему системи критеріїв і індикаторів оцінювання ефективного розвитку підприємства. Висвітлено прикладні аспекти реалізації методики оцінювання ефективного розвитку підприємства, зокрема за складовими: ефективне використання ресурсів при поточній діяльності підприємства; ефективне управління поточною діяльністю підприємства. Обґрунтовано факторні навантаження індикаторів ефективного розвитку підприємства. **Наукова новизна:** система критеріїв і індикаторів оцінювання ефективного розвитку підприємства, що передбачена запропонованою авторами факторною моделлю ефективного розвитку підприємства, найбільш повно охоплює всі напрями діяльності сучасного підприємства, зокрема у розрізі фінансово-господарської діяльності, виробничої діяльності, управлінської діяльності та інвестиційної діяльності. **Практична значущість:** практичне застосування запропонованих авторами методики й інструментарію оцінювання ефективного розвитку підприємства дозволяє виділити головні компоненти у процесі здійснення факторного аналізу, що в подальшому є підставою для розроблення цільових заходів управління ефективним розвитком підприємства за напрямками фінансово-господарської діяльності, виробничої діяльності, управлінської діяльності та інвестиційної діяльності.

**Ключові слова:** розвиток підприємства; ефективність; інтегральний індекс; опитування.

**UDC 330.3; JEL Classification: O10**

**Dmytriiev I.A., Shevchenko I.Yu., Borshch P.O. METHODOLOGICAL AND APPLIED ASPECTS OF ASSESSING THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE**

**Purpose:** research of methodological and applied aspects of assessing the effective development of the enterprise. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, expert-analytical survey, integral method, statistical methods. **Findings:** methodical and applied aspects of assessing the effective development of the enterprise were investigated. A factor model of effective development of the enterprise based on the principles of an integral approach is proposed. A scheme of the system of criteria and indicators for assessing the effective development of the enterprise has been developed. The applied aspects of the implementation of the methodology for assessing the effective development of the enterprise are highlighted, in particular by the components: effective use of resources in the current activity of the enterprise; effective management of the company's current activities. The factor loadings of the indicators of the effective development of the enterprise are substantiated. **Originality:** the system of criteria and indicators for assessing the effective development of the enterprise, which is provided by the factor model of the effective development of the enterprise, most fully covers all areas of activity of a modern enterprise, in particular, in terms of financial and economic activity, production activity, management activity and investment activity. **Practical value:** practical application of the methods and tools for assessing the effective development of the enterprise proposed by the authors allows to identify the main components in the process of factor analysis, which in the future is the basis for the development of targeted measures for managing the effective development of the enterprise in the areas of financial and economic activity, production activity, management activity and investment activity.

**Key words:** development of the enterprise; efficiency; integral index; survey.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Дмитрієв Ілля Андрійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, проректор з наукової роботи, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: [dmitriev.khnadu@gmail.com](mailto:dmitriev.khnadu@gmail.com); ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-3706>. Моб. (050) 587-97-66.

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: [shvchenko.khnadu@gmail.com](mailto:shvchenko.khnadu@gmail.com); ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Борщ Павло Олександрович – аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Dmytriiev Illia – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Vice-rector for Scientific Work, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Borshch Pavlo – 1<sup>st</sup> year postgraduate student (ESP “Economics”), Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

## МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

*Дмитрієв І.А., д-р екон. наук, професор*

*Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, професор*

*Чудик В.В., аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»)*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Важливим завданням сучасної економіки України є вдосконалення управління ефективним розвитком підприємств в умовах нестачі й економії ресурсів і поступу до інноваційного шляху розвитку.

Безперечно, формування механізму управління ефективним розвитком підприємства є трудомістким і тривалим процесом, що має відповідати певним умовам:

- зростання зацікавленості топ-менеджерів підприємства;
- визначення необхідного матеріально-технічного забезпечення управління ефективним розвитком підприємства;
- модернізація інформаційного забезпечення;
- підвищення кваліфікації та вдосконалення стимулювання працівників;
- забезпечення нормативно-правового супроводу;
- плановість і системність діяльності;
- адаптивність до умов, що швидко змінюються.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Окремі питання управління ефективним розвитком підприємства отримали відображення у наукових працях багатьох вітчизняних дослідників.

О. Васильєв і А. Соловійов наголошують на важливості організаційного забезпечення прийняття управлінських рішень на підприємстві [1]. О. Нагорний виокремлює управління активами (необоротними активами й оборотними активами) як релевантний чинник ефективного розвитку підприємства [2]. І. Літвінова підкреслює нагальну необхідність ефективного управління техніко-економічним розвитком підприємств [3]. В. Морохова та І. Шевчук зазначають на ефективному використанні ресурсного потенціалу як передумови ефективного розвитку підприємства [4]. Важливість кадрової політики, зокрема системного управління професійним розвитком персоналу та здійснення заходів соціального розвитку підприємства, в системі управління ефективним розвитком підприємства обґрунтована у роботах Н. Гончаренко, О. Карпенко, М. Кухаренко, А. Литвиненко, Г. Островерхової [5-8]. Фінансовому аспекту ефективного розвитку підприємства, до прикладу управлінню витратами та прибутком, приділено увагу у працях С. Гуткевич, В. Бонарева [9-10]. Фактор інновацій як основу ефективного розвитку сучасного підприємства в умовах

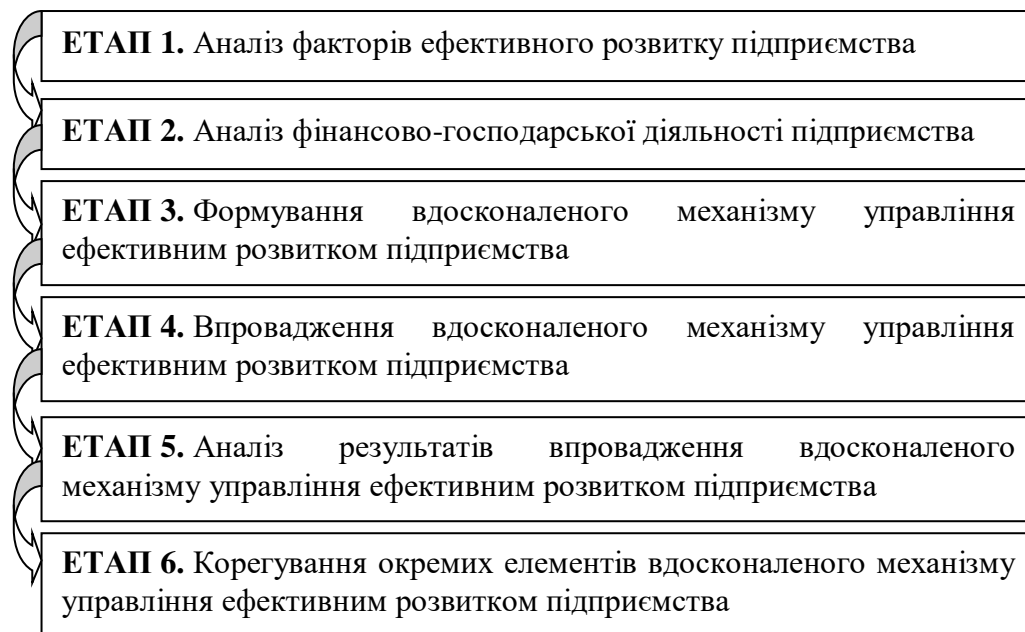
нестабільності належним чином розкрили О. Гавриш, А. Дунська, В. Вороніна, М. Зюкова, А. Артеменко [11-12].

В той же час комплексно ефективний розвиток підприємства й управління ним розглядали С. Баранцева, В. Базюк [13], Л. Бондарчук, І. Гулівата [14], М. Білопольський, Д. Чигарьов [15].

**Невирішені складові загальної проблеми.** Підтримуючи необхідність виключно комплексного дослідження управління ефективним розвитком підприємства та розуміючи необхідність врахування сучасних умов господарювання, вважаємо за доцільне вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства, що неможливо без повного розуміння даного механізму як системи.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження системи вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Методичний підхід до вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства має враховувати кожен аспект роботи даного механізму як системи й особливості його застосування і включати декілька етапів (рис. 1).



**Рис. 1. Етапи вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства**

*Джерело: сформовано авторами.*

На першому етапі проводиться аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів ефективного розвитку підприємства з використанням відповідної системи показників. Така система дозволяє: довести до персоналу фактори ефективного розвитку підприємства; довести до працівників цілі підприємства; здійснити контроль досягнення цілей через ключові показники ефективного розвитку

підприємства; визначити пріоритетні заходи щодо забезпечення ефективного розвитку підприємства.

При оцінюванні ефективного розвитку підприємства реалізується принцип оцінки результатів за показниками, а саме розраховуються відносні зміни показників. Найбільш повну інформацію буде давати розрахунок відносної зміни інтегрального індексу ефективного розвитку підприємства. Відносні зміни показників оцінки ефективного розвитку підприємства визначаються за формулою:

$$A_i = \frac{K_{in} - K_{i(n-1)}}{K_{i(n-1)}}, \quad (1)$$

де  $A_i$  – відносна зміна  $i$ -го показника ефективного розвитку підприємства;

$K_{in}$  – значення  $i$ -го показника ефективного розвитку підприємства після впровадження вдосконаленого механізму управління;

$K_{i(n-1)}$  – значення  $i$ -го показника ефективного розвитку підприємства до впровадження вдосконаленого механізму управління.

Загальна оцінка управління ефективним розвитком підприємства визначається за формулою

$$I_{VEP} = \sum_{i=1}^n F_i Y_i = \frac{I_{kn} - I_{k(n-1)}}{I_{k(n-1)}}, \quad (2)$$

де  $I_{kn}$  – інтегральний індекс ефективного розвитку підприємства після впровадження вдосконаленого механізму управління;

$I_{k(n-1)}$  – інтегральний індекс ефективного розвитку підприємства до впровадження вдосконаленого механізму управління.

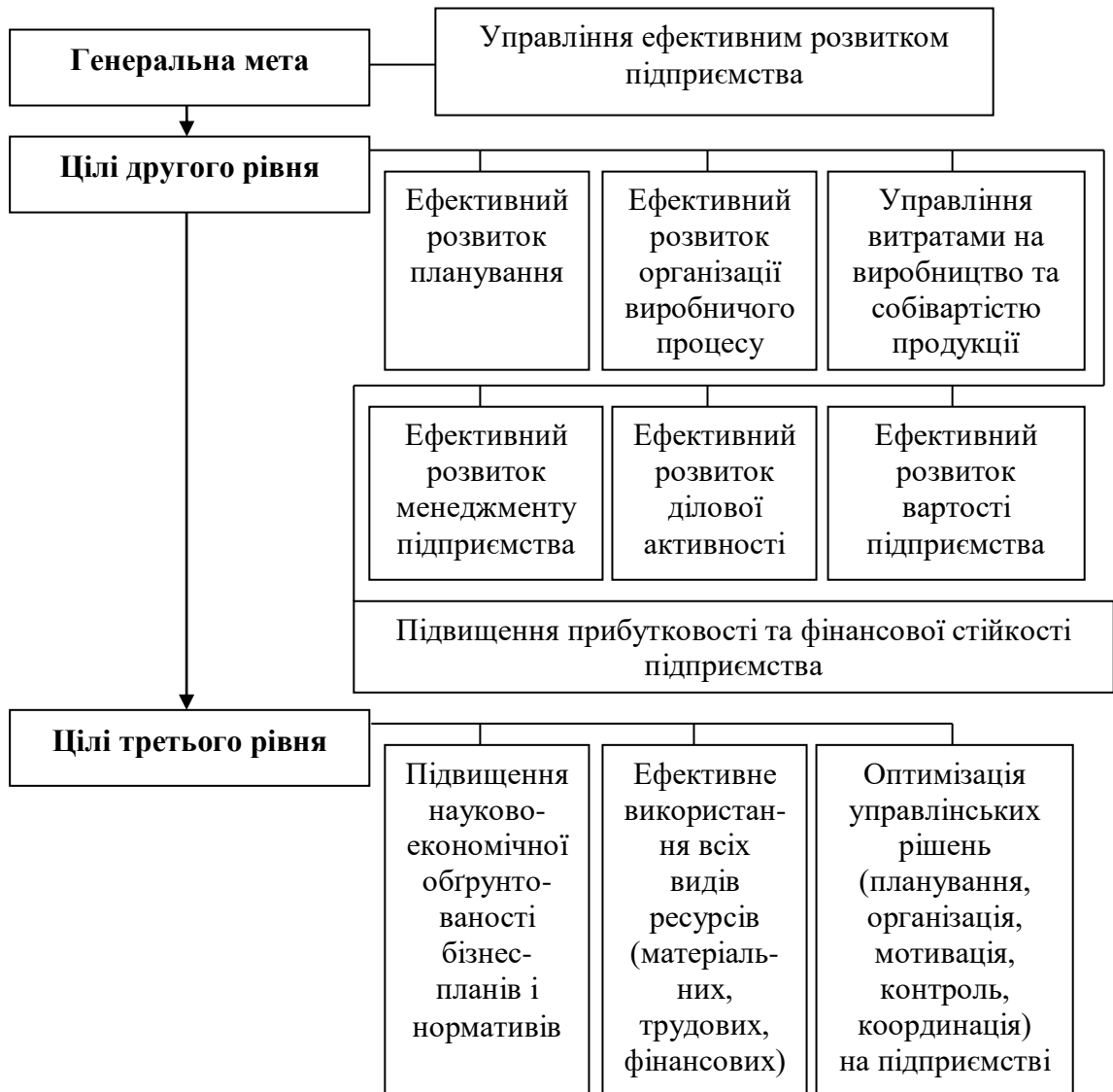
Показники управління ефективним розвитком підприємства відображають зміни, що відбулися на підприємстві та свідчать про динаміку цих змін.

При вдосконаленні механізму управління ефективним розвитком підприємства слід виявити структурні особливості цього механізму. Методичний підхід враховує ряд особливостей функціонування механізму управління ефективним розвитком підприємства як системи та складається з блоків основних елементів, зокрема:

- блок постановки цілей;
- блок процесів;
- блок управління ефективним розвитком підприємства;
- структурний блок;
- функціональний блок;
- блок забезпечення;
- система оцінки ефективного розвитку підприємства;

– методика формування механізму управління ефективним розвитком підприємства.

У цільовому блоці формуються та закріплюються у внутрішніх документах підприємства цілі різних рівнів – від генеральної мети підприємства до цілей конкретних підрозділів і конкретних завдань, що ставляться перед працівниками підприємства; будується структурна модель підприємства на основі дерева цілей (рис. 2).



**Рис. 2. Дерево цілей механізму управління ефективним розвитком підприємства**

*Джерело: сформовано авторами.*

У блоці процесів описуються всі процеси, необхідні для вдосконалення управління ефективним розвитком підприємства. Дані процеси закріплюються у внутрішніх документах підприємства: корегується вже наявна документація або розробляються нові документи. Всі процеси мають бути взаємопов’язаними та

направленими на досягнення генеральної мети, адже на їх основі формується єдиний процес управління ефективним розвитком підприємства.

У блоці управління ефективним розвитком підприємства на основі аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища підприємства здійснюється відбір, розробка або корегування наявних у підприємства інструментів і методів управління. Обрані інструменти та методи управління ефективним розвитком підприємства закріплюються в нормативних документах підприємства (посадових інструкціях, положеннях про структурні підрозділи, стандартах).

Розробка структурного блоку є одним із найважливіших компонентів методичного підходу до вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства. На підставі отриманих даних факторної моделі визначаються причини, від яких залежить ефективність управління, формуються процеси механізму управління, здійснюється постановка цілей другого рівня та завдання блока постановки цілей.

У функціональному блоці визначаються, закріплюються в документах і розподіляються за конкретними виконавцями функції управління, будуються організаційні моделі та матриці розподілення функціональних обов'язків. На підставі даного блоку формується структурно-функціональна модель управління ефективним розвитком підприємства.

Блок забезпечення є необхідною умовою формування всіх інших блоків механізму управління ефективним розвитком підприємства. Блок забезпечення включає:

- нормативно-правове забезпечення;
- організаційне забезпечення;
- ресурсне забезпечення;
- інформаційне забезпечення.

**Висновки з проведеного дослідження.** Вдосконалений механізм управління ефективним розвитком підприємства відображає всі елементи виробництва продукції, надає розуміння процесів у виробничій системі, показує джерела ефективного розвитку підприємства у фінансово-господарській діяльності, виробничій діяльності, управлінській діяльності й інвестиційній діяльності.

### **Перелік посилань**

1. Васильєв О. Л., Соловйов А. А. Теоретичні підходи до формування ефективних управлінських рішень як фактора розвитку підприємства. *Збірник наукових праць Української державної академії залізничного транспорту*. 2013. Вип. 140. С. 129–133.

2. Нагорний Є. О. Система управління активами як релевантний чинник ефективного розвитку підприємства. *Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент*. 2014. Вип. 11. С. 223–233.

3. Літвінова І. М. Підвищення ефективності управління техніко-економічним розвитком підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2010. № 32. С. 212–214.



4. Морохова В. О., Шевчук І. В. Управління розвитком підприємств на засадах ефективного використання ресурсного потенціалу. *Економічні науки. Серія: Економіка та менеджмент*. 2017. Вип. 14. С. 196–204.

5. Гончаренко Н. Г. Управління кадровою політикою підприємств як дієвий засіб забезпечення їх ефективного розвитку. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. Вип. 1(1). С. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-1-18>

6. Карпенко О. О. Ефективне управління людським капіталом як визначальний фактор економічного розвитку підприємства. *Інтелект XXI*. 2018. № 2. С. 168–171.

7. Кухаренко М. О. Вплив управління професійним розвитком персоналу на ефективність роботи підприємства. *Управління розвитком*. 2014. № 15. С. 112–113.

8. Литвиненко А. В., Островерхова Г. В. Заходи соціального розвитку підприємства: оцінка ефективності та управління. *Бізнес Інформ*. 2014. № 5. С. 215–219.

9. Гуткевич С. О. Прибуток як основа ефективного управління розвитком підприємства. *Інтелект XXI*. 2014. № 6. С. 15–21.

10. Бонарев В. В. Теоретичні засади управління трансакційними витратами для ефективного розвитку підприємства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 5. С. 10–14.

11. Гавриш О. А., Дунська А. Р. Підходи до управління та оцінки ефективності інноваційних програм розвитку підприємства. *Економічний простір*. 2015. № 94. С. 179–189.

12. Вороніна В. Л., Зюкова М. М., Артеменко А. Є. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства як засіб ефективного управління його розвитком. *Економічний простір*. 2020. № 162. С. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-10>

13. Баранцева С., Базюк В. Показники оцінювання ефективності управління розвитком підприємства. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 3. С. 65–72.

14. Бондарчук Л. В., Гулівата І. О. Концептуальні підходи та сучасні елементи моделювання ефективного управління підприємством в умовах розвитку економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2015. Вип. 2(1). С. 83–89.

15. Білопольський М. Г., Чигарьов Д. В. Напрями управління ефективністю при забезпеченні стратегічного розвитку підприємства. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 2. С. 12–17.

## References

1. Vasyliiev, O. L., Soloviov, A. A. (2013). Theoretical approaches to the formation of effective management decisions as a factor of enterprise development [Teoretychni pidkhody do formuvannia efektyvnykh upravlinskykh rishen yak

faktora rozvytku pidpriumstva]. *Collection of scientific works of the Ukrainian state academy of railway transport*. Vol. 140. P. 129–133.

2. Nahorni, Ye. O. (2014). The asset management system as a relevant factor in the effective development of the enterprise [Systema upravlinnia aktyvamy yak relevantnyi chynnyk efektyvnoho rozvytku pidpriumstva]. *Economic sciences. Series: Economics and management*. Vol. 11. P. 223–233.

3. Litvinova, I. M. (2010). Increasing the efficiency of management of technical and economic development of enterprises [Pidvyshchennia efektyvnosti upravlinnia tekhniko-ekonomichnym rozvytkom pidpriumstv]. *Herald of the economy of transport and industry*. No. 32. P. 212–214.

4. Morokhova, V. O., Shevchuk, I. V. (2017). Management of the development of enterprises based on the effective use of resource potential [Upravlinnia rozvytkom pidpriumstv na zasadakh efektyvnoho vykorystannia resursnoho potentsialu]. *Economic sciences. Series: Economics and management*. Vol. 14. P. 196–204.

5. Honcharenko, N. H. (2019). Management of personnel policy of enterprises as an effective means of ensuring their effective development [Upravlinnia kadrovoiu politykoiu pidpriumstv yak diievyi zasib zabezpechennia yikh efektyvnoho rozvytku]. *Problems of the systemic approach in economics*. Vol. 1(1). P. 121–125. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2019-1-18>

6. Karpenko, O. O. (2018). Effective management of human capital as a determining factor in the economic development of the enterprise [Efektyvne upravlinnia liudskym kapitalom yak vyznachalniy faktor ekonomichnoho rozvytku pidpriumstva]. *Intelligence XXI*. No. 2. P. 168–171.

7. Kukhareno, M. O. (2014). The impact of managing the professional development of personnel on the efficiency of the enterprise [Vplyv upravlinnia profesiinym rozvytkom personalu na efektyvnist roboty pidpriumstva]. *Management of the development*. No. 15. P. 112–113.

8. Lytvynenko, A. V., Ostroverkhova, H. V. (2014). Measures of social development of the enterprise: assessment of efficiency and management [Zakhody sotsialnoho rozvytku pidpriumstva: otsinka efektyvnosti ta upravlinnia]. *Business Inform*. No. 5. P. 215–219.

9. Hutkevych, S. O. (2014). Profit as the basis of effective management of enterprise development [Prybutok yak osnova efektyvnoho upravlinnia rozvytkom pidpriumstva]. *Intelligence XXI*. No. 6. P. 15–21.

10. Bonarev, V. V. (2017). Theoretical foundations of transaction cost management for effective enterprise development [Teoretychni zasady upravlinnia transaktsiinymy vytratamy dlia efektyvnoho rozvytku pidpriumstva]. *Investments: practice and experience*. No. 5. P. 10–14.

11. Havrysh, O. A., Dunska, A. R. (2015). Approaches to management and evaluation of the effectiveness of innovative enterprise development programs [Pidkhody do upravlinnia ta otsinky efektyvnosti innovatsiinymykh prohram rozvytku pidpriumstva]. *Economic space*. No. 94. P. 179–189.

12. Voronina, V. L., Ziukova, M. M., Artemenko, A. Ye. (2020). Evaluation of the innovative potential of the enterprise as a means of effective management of its

development [Otsinka innovatsiinoho potentsialu pidpryiemstva yak zasib efektyvnoho upravlinnia yoho rozvytkom]. *Economic space*. No. 162. P. 57–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/162-10>

13. Barantseva, S., Baziuk, V. (2014). Indicators of evaluating the effectiveness of enterprise development management [Pokaznyky otsiniuvannia efektyvnosti upravlinnia rozvytkom pidpryiemstva]. *Scientific bulletin of the Odessa national economic university*. No. 3. P. 65–72.

14. Bondarchuk, L. V., Hulivata, I. O. (2015). Conceptual approaches and modern elements of modeling effective enterprise management in conditions of economic development [Kontseptualni pidkhody ta suchasni elementy modeliuvannia efektyvnoho upravlinnia pidpryiemstvom v umovakh rozvytku ekonomiky]. *Scientific bulletin of the Mukachevo state university. Ser.: Economy*. Vol. 2(1). P. 83–89.

15. Bilopolskyi, M. H., Chyharov, D. V. (2017). Areas of efficiency management in ensuring the strategic development of the enterprise [Napriamy upravlinnia efektyvnistiu pry zabezpechenni stratehichnoho rozvytku pidpryiemstva]. *Herald of economic science of Ukraine*. No. 2. P. 12–17.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.3; JEL Classification: O10

### Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю., Чудик В.В. МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ЕФЕКТИВНИМ РОЗВИТКОМ ПІДПРИЄМСТВА

**Мета:** дослідження системи вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, графічний метод. **Результати:** досліджено механізм управління ефективним розвитком підприємства та систему його вдосконалення. Виділено й охарактеризовано етапи вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства. Виділено й охарактеризовано блоки механізму управління ефективним розвитком підприємства як системи, зокрема блок постановки цілей, блок процесів, блок управління ефективним розвитком підприємства, структурний блок, функціональний блок, блок забезпечення, систему оцінки ефективного розвитку підприємства, методику формування механізму управління ефективним розвитком підприємства. При характеристиці блоку постановки цілей сформовано дерево цілей механізму управління ефективним розвитком підприємства. **Наукова новизна:** виділення в структурі механізму управління ефективним розвитком підприємства блоків (зокрема, блоку постановки цілей, блоку процесів, блоку управління ефективним розвитком підприємства, структурного блоку, функціонального блоку, блоку забезпечення, системи оцінки ефективного розвитку підприємства, методики формування механізму управління ефективним розвитком підприємства) дозволяє здійснити більш точну діагностику проблем забезпечення ефективного розвитку підприємства та таким чином згенерувати заходи вдосконалення механізму управління ефективним розвитком підприємства за кожним елементом даної системи. **Практична значущість:** вдосконалений механізм управління ефективним розвитком підприємства відображає всі елементи виробництва продукції, надає розуміння процесів у виробничій системі, показує джерела ефективного розвитку підприємства у фінансово-господарській діяльності, виробничій діяльності, управлінській діяльності й інвестиційній діяльності.

**Ключові слова:** ефективний розвиток; механізм; система; управління.

**UDC 330.3; JEL Classification: O10**

**Dmytriiev I.A., Shevchenko I.Yu., Chudyk V.V. MECHANISM OF MANAGEMENT OF THE EFFECTIVE DEVELOPMENT OF THE ENTERPRISE**

**Purpose:** research of the system of improving the mechanism of management of the effective development of the enterprise. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, system approach, method of generalization, method of comparison, graphic method. **Findings:** the mechanism of managing the effective development of the enterprise and the system of its improvement were investigated. The stages of improvement of the mechanism of management of the effective development of the enterprise are highlighted and characterized. The blocks of the mechanism of managing the effective development of the enterprise as a system are identified and characterized, in particular, the block of setting goals, the block of processes, the block of managing the effective development of the enterprise, the structural block, the functional block, the support block, the system of evaluating the effective development of the enterprise, the method of forming the mechanism of managing the effective development of the enterprise. When characterizing the goal-setting block, a tree of goals for the mechanism of management of the effective development of the enterprise was formed. **Originality:** the allocation of blocks in the structure of the mechanism for managing the effective development of the enterprise allows to implement a more accurate diagnosis of the problems of ensuring the effective development of the enterprise and thus generate measures to improve the mechanism of managing the effective development of the enterprise for each element of this system. **Practical value:** the improved mechanism for managing the effective development of the enterprise reflects all elements of product production, provides an understanding of the processes in the production system, shows the sources of effective development of the enterprise in financial and economic activity, production activity, management activity and investment activity.

**Key words:** effective development; mechanism; system; management.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Дмитрієв Ілля Андрійович – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, проректор з наукової роботи, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: [dmitriev.khnadu@gmail.com](mailto:dmitriev.khnadu@gmail.com); ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8693-3706>. Моб. (050) 587-97-66.

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: [shevchenko.khnadu@gmail.com](mailto:shevchenko.khnadu@gmail.com); ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Чудик Віталій Володимирович – аспірант 1-го року навчання (ОНП «Економіка»), Харківський національний автомобільно-дорожній університет.

Dmytriiev Illia – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Vice-rector for Scientific Work, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Chudyk Vitalii– 1<sup>st</sup> year postgraduate student (ESP “Economics”), Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, Ukraine.

## НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

*Шевченко І.Ю., д-р екон. наук, професор*

*Лапоног Д.В., доктор філософії з економіки*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Автомобільний транспорт, який завжди виступав невід'ємним і стратегічно важливим елементом транспортної інфраструктури, забезпечуючи до 90% переміщень вантажів і перевезень пасажирів [1], змінив свою роль в Україні з минулого року. Так до цілком традиційних функцій із переміщення вантажів і перевезення пасажирів регулярними рейсами додалися кардинально нові функції, обумовлені воєнним станом у країні, зокрема функція екстреної евакуації бійців із передової та населення з прифронтових районів, функція своєчасного забезпечення збройних сил всіма необхідними ресурсами, функція термінової зміни логістики у зв'язку з ворожими обстрілами (як наслідок – пошкодження дорожнього полотна) та/або блек-аутами (як наслідок – необхідності заміни електротранспорту на маршрутах) тощо. Умови, в яких функціонують підприємства автомобільного транспорту в Україні, суттєво змінилися, що потребує належного закріплення на законодавчому рівні у вигляді вдосконалення нормативно-правової бази.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання нормативного забезпечення державного регулювання розвитку автомобільного транспорту детально розглянуті в підручнику «Економіка підприємств автомобільного транспорту», де авторами виділені як нормативно-правові акти загального призначення (ті, що регламентують діяльність усіх суб'єктів господарювання незалежно від виду економічної діяльності), так і специфічні документи, що регулюють діяльність саме підприємств автомобільного транспорту. У якості таких специфічних документів у сфері економіки автомобільного транспорту авторами зазначаються Закон України «Про автомобільний транспорт», Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів, багажу автомобільним транспортом», Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні», Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Порядку організації перевезень пасажирів та багажу автомобільним транспортом», Наказ Міністерства транспорту України «Про впорядкування системи оформлення, видачі, використання та обліку дозволів на міжнародні перевезення пасажирів і вантажів автомобільним транспортом», Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про забезпечення перевезення небезпечних вантажів автомобільним

транспорт», Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів, діяльність яких пов'язана з наданням послуг автомобільного транспорту», Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України «Про затвердження Методики розрахунку тарифів на послуги пасажирського автомобільного транспорту», Наказ Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Правил пожежної безпеки для підприємств і організацій автомобільного транспорту України», Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю на автомобільному транспорті» [2].

**Невирішені складові загальної проблеми.** Попри значне нормативне підґрунтя функціонування підприємств автомобільного транспорту в Україні, наразі відбувається системне вдосконалення нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту, що потребує дослідження.

**Формулювання цілей статті.** Метою статті є дослідження нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Останні роки нормативне забезпечення розвитку автомобільного сектору транспортної інфраструктури України підлягає суттєвій трансформації. Європейський поступ України вимагає суттєвих змін щодо безпеки під час дорожнього руху та якості надання послуг автомобільного транспорту.

29 червня 2022 року в м. Ліоні (Франція) було укладено Угоду між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення автомобільним транспортом, якою передбачено «тимчасове полегшення автомобільних вантажних перевезень між Європейським Союзом та Україною, а також транзитом через їх території, шляхом надання додаткових прав на транзит та перевезення вантажів між сторонами операторам, зареєстрованим в одній із сторін, у зв'язку з наслідками загарбницької війни Росії проти України та значними збоями у роботі всіх видів транспорту в країні. Угода також включає заходи щодо спрощення визнання водійських документів» [3]. Відповідно до тимчасового характеру даної угоди, вона втратила чинність 30 червня 2023 року, проте робота вітчизняних автоперевізників протягом року у європейському просторі дала змогу виявити системні проблеми, що заважають українським підприємствам автомобільного транспорту бути конкурентоспроможними на ринку автомобільних перевезень Європейського Союзу. Вирішення цих проблем закономірно лежить у царині нормативного забезпечення державного регулювання розвитку автомобільного транспорту.

Суттєві зрушення у напрямку вдосконалення нормативного забезпечення державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні у контексті нагальної необхідності наближення української транспортної системи до європейських вимог мали бути пов'язані з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актами Європейського Союзу», текст якого був прийнятий Верховною Радою України за основу відповідно до постанови від 19 жовтня



2022 року та направлений на доопрацювання Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури для підготовки до другого читання [4]. Відповідно до картки даного законопроекту на офіційному веб-порталі парламенту України, майже за рік його статус залишився незмінним – «Готується на друге читання» [5]. У той же час важливість прийняття даного закону задля гармонізації української та європейської транспортних систем не викликає жодного сумніву.

Разом з тим слід все ж відмітити певні кроки у напрямку наближення умов функціонування вітчизняних підприємств автомобільного транспорту до європейських регламентів у сфері автоматизації транспортних процесів: йдеться про реалізацію експериментального проєкту з організації управління чергами автомобільних транспортних засобів перед міжнародними пунктами пропуску через державний кордон України для автомобільного сполучення за допомогою електронної системи «Електронна черга перетину кордону», що регламентується положеннями Постанови Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2021 року № 1393 [6] та Постанови Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2022 року № 1349 [7]. Разом з тим доля вище згаданого проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актами Європейського Союзу» спіткала і вкрай важливий у контексті автоматизації послуг автомобільного транспорту проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних квитків на автомобільному та міському електричному транспорті», прийнятий за основу відповідно до постанови від 26 січня 2022 року та направлений на доопрацювання Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури для підготовки до другого читання [8]. На жаль, на офіційному веб-порталі парламенту України статус законопроекту тривалий час так і залишається без змін – «Готується на друге читання» [9].

Врахування новітніх умов функціонування підприємств автомобільного транспорту в Україні отримало відображення у наступних нормативно-правових актах органів виконавчої влади:

– у березні 2022 року було внесено зміни до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом [10];

– у липні 2022 року було затверджено Порядок складання іспитів, оформлення та видачі свідоцтв ДОПНВ про підготовку водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі, свідоцтв про підготовку уповноважених з питань безпеки перевезень небезпечних вантажів автомобільними дорогами [11];

– у жовтні 2022 року було укладено Мирову угоду між Кабінетом Міністрів України та спільним представницьким органом Професійної спілки

працівників автомобільного транспорту та шляхового господарства України і Всеукраїнської незалежної професійної спілки працівників транспорту [12].

**Висновки з проведеного дослідження.** Попри певні кроки, що були здійсненні парламентом і урядом України протягом останніх двох років щодо вдосконалення нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в частині наближення до норм європейського господарського та транспортного законодавства, вважаємо за доцільне надати рекомендації щодо подальшого розвитку даного процесу за напрямками:

– введення до Закону України «По автомобільний транспорт» розділу, положення якого будуть визначати та регламентувати особливості роботи автомобільного транспорту під час дії воєнного стану в Україні, або ж прийняття окремого нормативно-правового акту, який буде закріплювати правила реалізації новітніх функцій вітчизняних підприємств автомобільного транспорту;

– завершення доопрацювання проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актами Європейського Союзу», проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних квитків на автомобільному та міському електричному транспорті» до розгляду у другому читанні Верховною Радою України з подальшим прийняттям.

### **Перелік посилань**

1. Шевченко І.Ю. Місце автомобільного транспорту в транспортному комплексі України. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва: Збірник матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції*, присвяченої 85-річчю ХНАДУ, 27 листопада 2015 р. Х.: ФОП Крамаренко Ю.М., 2015. С. 105–106.

2. Іванілов О.С., Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю. Економіка підприємств автомобільного транспорту: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Харків: ФОП Бровін О.В., 2017. 632 с.

3. Угода між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення автомобільним транспортом: укладено 29.06.2022 р. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_001-22](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-22) (дата звернення: 11.10.2023)

4. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актом Європейського Союзу: Постанова Верховної Ради України від 19.10.2022 р. № 2693-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2693-20> (дата звернення: 11.10.2023)

5. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актом Європейського Союзу: картка законопроекту на офіційному веб-порталі парламенту України. URL:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4560&conv=9> (дата звернення: 11.10.2023)

6. Питання реалізації експериментального проекту з організації управління чергами перед міжнародними пунктами пропуску через державний кордон України для автомобільного сполучення «Електронна черга перетину кордону»: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2021 р. № 1393. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2021-п> (дата звернення: 11.10.2023)

7. Про особливості реалізації експериментального проекту з організації управління чергами автомобільних транспортних засобів перед міжнародними пунктами пропуску через державний кордон України для автомобільного сполучення за допомогою електронної системи «Електронна черга перетину кордону»: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.12.2022 р. № 1349. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-2022-п> (дата звернення: 11.10.2023)

8. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних квитків на автомобільному та міському електричному транспорті: Постанова Верховної Ради України від 26.01.2022 р. № 2005-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2005-20> (дата звернення: 11.10.2023)

9. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних квитків на автомобільному та міському електричному транспорті: картка законопроекту на офіційному веб-порталі парламенту України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5705&conv=9> (дата звернення: 11.10.2023)

10. Про внесення змін до Ліцензійних умов провадження господарської діяльності з перевезення пасажирів, небезпечних вантажів та небезпечних відходів автомобільним транспортом, міжнародних перевезень пасажирів та вантажів автомобільним транспортом: Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2022 р. № 368. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2022-п> (дата звернення: 11.10.2023)

11. Порядок складання іспитів, оформлення та видачі свідоцтв ДОПНВ про підготовку водіїв транспортних засобів, що перевозять небезпечні вантажі, свідоцтв про підготовку уповноважених з питань безпеки перевезень небезпечних вантажів автомобільними дорогами: затверджено Наказом Міністерства внутрішніх справ України 21.07.2022 р. № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0950-22> (дата звернення: 11.10.2023)

12. Про уповноваження заступника Міністра інфраструктури на підписання Мірової угоди між Кабінетом Міністрів України та спільним представницьким органом Професійної спілки працівників автомобільного транспорту та шляхового господарства України і Всеукраїнської незалежної професійної спілки працівників транспорту: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.10.2022 р. № 903-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2022-р> (дата звернення: 11.10.2023)

## References

1. Shevchenko, I.Yu. (2015). The place of road transport in the transport complex

of Ukraine [Mistse avtomobilnoho transportu v transportnomu kompleksi Ukrainy]. *Problems and prospects of the development of entrepreneurship: Collection of materials of the 10th International scientific and practical conference*, dedicated to the 85th anniversary of the KhNAHU, November 27, 2015. Kh.: FOP Kramarenko Yu.M., 2015. P. 105–106.

2. Ivanilov, O.S., Dmytriiev, I.A., Shevchenko, I.Yu. (2017). Economics of road transport enterprises [Ekonomika pidpriemstv avtomobilnoho transportu]: textbook for students of higher education institutions. Kh.: FOP Brovin O.V., 632 p.

3. Agreement between Ukraine and the European Union on freight transportation by road [Uhoda mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom pro vantazhni perevezennia avtomobilnym transportom]: concluded on 29.06.2022, available at: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_001-22](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-22) (last accessed 11.10.2023)

4. On the adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the regulation of the road transport services market in Ukraine in order to bring them into line with the act of the European Union [Pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia rynku posluh avtomobilnoho transportu v Ukraini z metoiu pryvedennia yikh u vidpovidnist z aktom Yevropeiskoho Soiuzu]: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated October 19, 2022, No. 2693-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2693-20> (last accessed 11.10.2023)

5. Draft Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the regulation of the market of road transport services in Ukraine in order to bring them into line with the act of the European Union [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia rynku posluh avtomobilnoho transportu v Ukraini z metoiu pryvedennia yikh u vidpovidnist z aktom Yevropeiskoho Soiuzu]: card of the draft law on the official web portal of the Parliament of Ukraine, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=4560&conv=9> (last accessed 11.10.2023)

6. The issue of the implementation of the experimental project on the organization of queue management in front of international checkpoints across the state border of Ukraine for road traffic “Electronic border crossing queue” [Pytannia realizatsii eksperymentalnoho proektu z orhanizatsii upravlinnia cherhamy pered mizhnarodnymy punktamy propusku cherez derzhavnyi kordon Ukrainy dlia avtomobilnoho spoluchennia «Elektronna cherha peretynu kordonu»]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 09.12.2021, No. 1393, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1393-2021-п> (last accessed 11.10.2023)

7. On the peculiarities of the implementation of the experimental project on the organization of the management of queues of motor vehicles in front of international checkpoints across the state border of Ukraine for automobile communication using the electronic system “Electronic border crossing queue” [Pro osoblyvosti realizatsii eksperymentalnoho proektu z orhanizatsii upravlinnia cherhamy avtomobilnykh transportnykh zasobiv pered mizhnarodnymy punktamy propusku cherez derzhavnyi kordon Ukrainy dlia avtomobilnoho spoluchennia za dopomohoiu elektronnoi systemy «Elektronna cherha peretynu kordonu»]: Resolution of the Cabinet of Ministers of

Ukraine dated 02.12.2022, No. 1349, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1349-2022-п> (last accessed 11.10.2023)

8. On the adoption as a basis of the draft Law of Ukraine on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the implementation of electronic tickets on road and city electric transport [Pro pryiniattia za osnovu proektu Zakonu Ukrainy pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vprovadzhennia elektronnykh kvytiv na avtomobilnomu ta miskomu elektrychnomu transporti]: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine dated January 26, 2022, No. 2005-IX, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2005-20> (last accessed 11.10.2023)

9. Draft Law on amendments to certain legislative acts of Ukraine on the implementation of electronic tickets on road and city electric transport [Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vprovadzhennia elektronnykh kvytiv na avtomobilnomu ta miskomu elektrychnomu transporti]: card of the draft law on the official web portal of the Parliament of Ukraine, available at: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/CardByRn?regNum=5705&conv=9> (last accessed 11.10.2023)

10. On making changes to the Licensing conditions for carrying out business activities related to the transportation of passengers, dangerous goods and hazardous waste by road transport, international transportation of passengers and goods by road transport [Pro vnesennia zmin do Litsenziinykh umov provadzhennia hospodarskoi diialnosti z perevezennia pasazhyriv, nebezpechnykh vantazhiv ta nebezpechnykh vidkhodiv avtomobilnym transportom, mizhnarodnykh perevezen pasazhyriv ta vantazhiv avtomobilnym transportom]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 25, 2022, No. 368, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/368-2022-п> (last accessed 11.10.2023)

11. The procedure for taking exams, issuing certificates of DOPNV on the training of drivers of vehicles transporting dangerous goods, certificates on the training of authorized persons for the safety of transportation of dangerous goods by roads [Poriadok skladannia ispytiv, oformlennia ta vydachi svidotstv DOPNV pro pidhotovku vodiiv transportnykh zasobiv, shcho perevoziat nebezpechni vantazhi, svidotstv pro pidhotovku upovnovazhenykh z pytan bezpeky perevezen nebezpechnykh vantazhiv avtomobilnymy dorohamy]: approved by Order of the Ministry of internal affairs of Ukraine dated 21.07.2022, No. 449, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0950-22> (last accessed 11.10.2023)

12. On the authorization of the Deputy Minister of infrastructure to sign the Peace agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the joint representative body of the Professional union of road transport and road industry workers of Ukraine and the All-Ukrainian independent professional union of transport workers [Pro upovnovazhennia zastupnyka Ministra infrastruktury na pidpysannia Myrovoi uhody mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta spilnym predstavnytskym orhanom Profesiinoi spilky pratsivnykiv avtomobilnoho transportu ta shliakhovoho hospodarstva Ukrainy i Vseukrainskoi nezaleznoi profesiinoi spilky pratsivnykiv transportu]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 14.10.2022, No. 903, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/903-2022-p> (last accessed 11.10.2023)

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 346.7; JEL Classification: K19

### Шевченко І.Ю., Лапоног Д.В. НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ

**Мета:** дослідження нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні. **Методика дослідження:** метод аналізу та синтезу, системний підхід, метод узагальнення, метод порівняння, критичний аналіз. **Результати:** досліджено нормативні засади державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні. Здійснено огляд трансформації нормативно-правової бази державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні після укладення Угоди між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення автомобільним транспортом. Зазначено на нагальній необхідності термінового представлення до розгляду у другому читанні Верховною Радою України з подальшим прийняттям проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність з актами Європейського Союзу», проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження електронних квитків на автомобільному та міському електричному транспорті». **Наукова новизна:** надано рекомендації щодо вдосконалення нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні, в тому числі щодо введення до Закону України «Про автомобільний транспорт» розділу, положення якого будуть визначати та регламентувати особливості роботи автомобільного транспорту під час дії воєнного стану в Україні, або ж прийняття окремого нормативно-правового акту, який буде закріплювати правила реалізації новітніх функцій вітчизняних підприємств автомобільного транспорту. **Практична значущість:** вдосконалення нормативних засад державного регулювання розвитку автомобільного транспорту в Україні сприятиме підвищенню ефективності діяльності вітчизняних автотранспортних підприємств та наближенню до вимог господарського та транспортного законодавства Європейського Союзу.

**Ключові слова:** автомобільний транспорт; нормативно-правовий акт; державне регулювання; Європейський Союз.

**UDC 346.7; JEL Classification: K19**

**Shevchenko I.Yu., Laponoh D.V. NORMATIVE FOUNDATIONS OF THE STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF ROAD TRANSPORT**

**Purpose:** research of the normative foundations of the state regulation of the development of road transport in Ukraine. **Methodology of research:** method of analysis and synthesis, systematic approach, method of generalization, method of comparison, critical analysis. **Findings:** the normative foundations of the state regulation of the development of road transport in Ukraine were investigated. A review of the transformation of the legal framework of the state regulation of the development of road transport in Ukraine after the conclusion of the Agreement between Ukraine and the European Union on freight transportation by road was carried out. It is noted that there is an urgent need to submit for consideration in the second reading by the Verkhovna Rada of Ukraine with subsequent adoption of the draft Law of Ukraine “On Amendments to certain legislative acts of Ukraine on the regulation of the market of road transport services in Ukraine in order to bring them into line with the act of the European Union”, the draft Law of Ukraine “On Amendments to certain legislative acts of Ukraine on the implementation of electronic tickets on road and city electric transport”. **Originality:** recommendations have been made regarding the improvement of the normative foundations of the state regulation of the development of road transport in Ukraine, including the introduction of a section into the Law of Ukraine “On Road transport” the provisions of which will determine and regulate the peculiarities of the operation of road transport during the period of martial law in Ukraine, or the adoption a separate legal act that will establish the rules for the implementation of the new functions of domestic road transport enterprises. **Practical value:** improvement of the normative foundations of the state regulation of the development of road transport in Ukraine will contribute to increasing the efficiency of the activities of domestic road transport enterprises and bringing them closer to the requirements of the economic and transport legislation of the European Union.

**Key words:** road transport; legal act; state regulation; European Union.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Шевченко Інна Юріївна – доктор економічних наук, професор, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, декан факультету управління та бізнесу, професор кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: shevchenko.khnadu@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0758-9244>. Моб. (066) 187-28-30.

Лапоног Даниїл Віталійович – доктор філософії з економіки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: ldv140696@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0786-0110>. Моб. (099) 799-86-85.

Shevchenko Inna – Dr.Sc. in Economics, Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Dean of the Faculty of Management and Business, Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Laponoh Danyil – Ph.D. in Economics, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.



## МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

*Прокопенко М.В., старший викладач*

*Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Тімов О.О., молодший науковий співробітник*

*Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний  
інститут мікрографії*

**Постановка проблеми.** Рішення щодо розвитку напрямів макроекономічної політики в рамках національної економіки ґрунтуються на розв'язанні багатокритеріальних проблем з численними обмеженнями, які мають справу з великими потоками інформації, що надходять з середовищ поточного аналізу даних, експертних думок і прогнозованих сценаріїв.

Тому для сучасного таргетування розвитку національної економіки стає необхідним формалізувати та структурувати процес прийняття рішень, що зазвичай досягається шляхом створення системної економічної макроекономічної моделі.

Звичайно, макроекономічні моделі спрощують реальність і не можуть повністю відтворити всі економічні процеси. Водночас моделі систематизують підхід до економічного аналізу, що забезпечує послідовність рішень у економічній політиці держави.

Економіко – математичні моделі стали особливо важливими для умов сучасної державної економічної політики, яка дотримується режиму таргетування цілей макроекономічного розвитку.

Тому процес прийняття рішень після таргетування базується на системі прогнозування та аналізу економічної політики (FPAS), яка зазвичай має набір моделей як своєрідне ядро, де кожна модель має власну мету.

Такі системи можуть стати основою для прийняття рішень або принаймні використовуватися для перевірки результатів аналізу та прогнозування стану національної економіки, отриманих за допомогою інших інструментів. Також, наприклад, використовуватися центральними банками які проводять монетарну макроекономічну політику.

Ключовими перевагами модельного підходу є:

- 1) розуміння економічних процесів за допустимого рівня їх спрощення;
- 2) приведення економіки до макроекономічної основи;
- 3) висока швидкість і гнучкість генерації сценарію макроекономічної національної політики держави.

Зазначеним вище доводиться актуальність проблеми та необхідність докладного дослідження даного питання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вирішення зазначеної проблеми потребує вивчення теорії та практики застосування макроекономічних економіко-математичних методів прогнозування стану національної економіки, методів підвищення якості отриманої статистичної інформації, а також практичних аспектів застосування отриманих прогнозів.

Проблемам, пов'язаним з теоретичними та практичними аспектами дослідження макроекономічного аспекту розвитку національної економіки присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів.

Серед них такі відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники як: М. Енрайт, Р. Барр, М. Портер, С.В. Мочерний, Л.С. Гринів, М.В. Кічурчак, П.В. Круш, В.М. Тарасевич, П.В. Савченко та інші видатні вчені [1].

Вітчизняні та закордонні вчені внесли значний вклад в теорію та практику методики макроекономічного та економіко-статистичного моделювання, але головні аспекти моделювання саме поточного стану національної економіки у цьому аспекті майже не розглядалися.

Таким чином, численні аспекти макроекономічного моделювання та прогнозування розвитку національної економіки вивчені недостатньо і є перспективним напрямом наукових досліджень.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Останні досягнення економічної теорії та обчислювальних методів спонукають до включення в макроекономічні моделі розвитку національної економіки багатьох економічних явищ.

Однак спроба помістити занадто велику кількість моделей з них в одну великомасштабну модель у спробі відобразити якомога більше характеристик економіки може суттєво ускладнити використання моделі для регулярних макроекономічних прогнозів.

Тому, з одного боку, базова модель має бути досить складною, щоб відтворити специфіку механізмів національної економіки, але з іншого боку, вона має бути достатньо простою, щоб її можна було використовувати як для повсякденних завдань, так і для розуміння та обговорення результатів використання моделі (прогнозу).

Лакуни, які виникають внаслідок спрощення основної моделі, можна заповнити супутними та допоміжними моделями.

Успішна діяльність в цьому напрямку може бути здійснена шляхом створення механізму використання зарубіжного і вітчизняного досвіду, розробки принципово нових методологічних підходів до побудови макроекономічних моделей управління національною економікою держави.

**Формування цілей статті.** Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та методичних положень щодо підвищення ефективності використання макроекономічних економіко-статистичних моделей розвитку національної економіки держави за рахунок використання сучасних наукових розробок та використання новітніх методів математичного прогнозування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** Цикл макроекономічного моделювання, оцінки та прогнозування стану національної економіки зазвичай починається з аналізу «поточних умов», тобто стадії бізнес-циклу, на якій зараз перебуває економіка держави.

Завдання часто ускладнюється значними затримками в публікації даних національних рахунків, які служать основою для цього аналізу, хоча в той же час значні масиви даних доступні економістам з більшою частотою.

Тому широкої популярності набули моделі прогнозування поточної ситуації, тобто оцінки даних за поточний період (які будуть опубліковані пізніше) [2].

Для цього найчастіше використовуються динамічні факторні моделі; моделі векторної авторегресії зі змішаною періодичністю даних, а також рівняння «міст» або його модифікація під назвою MIDAS (змішана вибірка даних).

Динамічні факторні моделі використовують через велику кількість змінних, об'єднуючи їх у кілька агрегованих показників (факторів), які стають ключовими елементами. На наступному етапі ці фактори (ключові елементи) агрегуються за допомогою факторних навантажень для прогнозування результуючої змінної.

Векторні моделі авторегресії засновані на принципі використання змінних з найвищою частотою для прогнозування змінних із меншою частотою. Наприклад, щомісячні дані щодо обсягів промислового та сільськогосподарського виробництва, обороту роздрібної торгівлі, монетарні та фінансові дані використовуються для прогнозування квартального ВВП. Підходи, засновані на простих рівняннях, також використовують дані зі змішаною частотою, а самі рівняння можуть мати різні форми, наприклад, композицію авторегресійних розподілених лагів [3].

Важливим елементом оцінки поточного стану економіки є декомпозиція макроекономічних показників на тенденції та відхилення або розриви, які відображають циклічну складову змінних і, як наслідок, позицію економіки в діловому циклі [4].

В технічному плані для цього використовуються моделі виділення сигналу або моделі очищення сигналів від «шуму». В найпростішому випадку це одновимірні фільтри, наприклад, фільтр Ходріка-Прескотта, розкладання Бевериджа -Нельсона або частотні фільтри. Але найчастіше це багатоваріантні моделі простору станів, оцінені за допомогою фільтра Калмана, структура яких повністю відтворює структуру основної моделі FPAS [5].

Економетричні моделі короткострокового прогнозування.

Використання економетричних (часових рядів) моделей для короткострокового прогнозування ґрунтується на доказах того, що статистичні зв'язки між даними в минулому з досить високим ступенем імовірності будуть однаковими протягом короткого періоду часу.

Основним критерієм відбору для моделей цього типу є їх здатність відтворювати емпіричні дані як у вибірці, так і поза вибіркою [6].

Незважаючи на значну різноманітність моделей, які можна використовувати для короткострокового макроекономічного прогнозування,

існують класичні моделі, що класифікуються за наступними групами:

- прості одновимірні моделі авторегресії (безумовне середнє, випадковий пошук, ARMA та інші моделі авторегресії);
- прості багатовимірні моделі авторегресії (прості векторні моделі авторегресії, структуровані векторні моделі авторегресії, моделі корекції помилок, моделі векторної корекції помилок);
- авторегресії з факторним доповненням, моделі байєсівської авторегресії, моделі простору змішаних частот (моделі MIDAS);
- моделі зі змінним режимом (моделі ланцюга Маркова, моделі перемикання режимів).

Як і в випадках, макроекономічний аналіз і прогнозування ґрунтується не лише на базовій структурній моделі (QPM), а й на наборі допоміжних моделей, насамперед, в короткостроковому прогнозуванні.

На початку цей набір складався з ряду простих економетричних моделей і підходів, включаючи просте середнє, випадкове блукання, авторегресію, ковзну середню та моделі векторної авторегресії скороченої форми.

Ці моделі використовувалися для макроекономічного прогнозування валового внутрішнього продукту та інфляції (шляхом прогнозування окремих компонентів і подальшого агрегування).

Прогноз, створений цим пакетом моделей, був простим середнім прогнозів окремих малих моделей. Ця система була зручною у використанні завдяки автоматизації процесу, але з іншого боку, такий «машинний» підхід викликав невизначеність щодо точності цих моделей і, відповідно, прогнозів, які вони виробляли, а також низьку якість пояснень причин динаміки тієї чи іншої змінної.

Бажання отримати надзвичайно точні прогнози, особливо прогнози розвитку ВВП, спонукало до розробки та підтримки невеликої напівструктурної економетричної моделі, яка використовує тиск попиту, обмінний курс, імпортовану інфляцію, ціни на сировину та інші показники як пояснювальні змінні, поєднуючи в собі їх у систему рівнянь.

Ці рівняння мають різні форми залежно від компонента ВВП - прості рівняння регресії, моделі корекції помилок або рівняння з авторегресійними розподіленими лагами.

Зокрема, наприклад в Англії використовують результати, отримані за допомогою вищеперахованих моделей (системи моделей), для створення статистичних прогнозів щодо інфляції та ВВП, а також як одне з джерел інформації для Комітету з монетарної політики Банку Англії [7].

Подібний набір моделей використовується для цілей прогнозування центральними банками багатьох країн. Наприклад, Норвезький банк використовує місячні та квартальні векторні моделі авторегресії, моделі динамічних факторів тощо.

Центральний банк Турецької Республіки розробляє короткострокові макроекономічні прогнози інфляції, використовуючи великий набір моделей, наприклад моделі векторної авторегресії та моделі байєсової авторегресії, моделі динамічних факторів, моделі з багаточастотними даними та моделі зі

змінними в часі параметрами, що допомагає підвищити точність макроекономічних прогнозів [8].

Додаткові оптимізаційні моделі для аналізу конкретних макроекономічних проблем.

Окрім базової структурної моделі як такої, що зазвичай відтворює лише ключові характеристики трансмісійного механізму макроекономічної державної політики, розробляються додаткові структурні моделі для аналізу конкретних питань.

Серед найважливіших питань, які нещодавно аналізувалися за допомогою додаткових моделей, є облік фінансової жорсткості (тобто каналу фінансового прискорення), фінансового посередництва (тобто банківського каналу фінансування), нетрадиційної фіскальної та монетарної політики, зокрема аналізу балансу уряду та центрального банку тощо [10].

Усі ці питання викликали величезний інтерес в академічному світі та в дослідженнях державної політики ще з початку останньої глобальної економічної та фінансової кризи.

Безумовно, ці питання можуть бути не менш важливими для багатьох державних установ, і тому включення фінансового сектора держави до основних моделей DSGE провідних центральних банків останнім часом стало звичним явищем.

MAPMOD, модель, розроблена МВФ для підтримки аналізу макрофінансової та макропруденційної політики, може слугувати прототипом для цих моделей, дозволяючи чітко оцінити вплив надмірної кредитної експансії та формування цінових переваг макроекономічних активів держави.

Зазвичай ці моделі нагадують моделі DSGE, але інтегрувати додаткові блоки в базову модель не рекомендується, оскільки вона повинна залишатися достатньо простою.

Результати, отримані за допомогою цих супутніх моделей, можуть бути включені в макроекономічні прогнози на основі основної моделі за допомогою відповідних перетворень і трансформацій [9].

**Висновки з проведеного дослідження.** Поведінку складових агрегованих макроекономічних показників, наприклад складових ВВП за витратами (приватне споживання, інвестиції тощо) або доданою вартістю (за секторами), цілком можливо відтворити за допомогою набору допоміжних моделей. Зазвичай ці моделі використовують результати основної структурної моделі щодо динаміки агрегованого показника та розкладають цей показник за допомогою більш простих моделей поведінки (регресії, векторної авторегресії та інших моделей).

Ці моделі можуть дати додаткові пояснення щодо динаміки агрегованих показників з урахуванням факторного аналізу. З іншого боку, якщо вони не використовують агреговані прогнози як інструментальну змінну, а базуються на прогнозах власних екзогенних змінних, ці моделі дозволяють перевірити якість агрегованого прогнозу змінної як суми окремих компонентів.

Гарним прикладом цього є прогнозований обсяг виробництва окремих секторів економіки, агрегований у загальний ВВП та порівняння результатів із прогнозом основної структурної макроекономічної моделі.

### **Перелік посилань**

1. Зубов В. О., Кривега Л.Д., Косих А.І. Філософія підприємництва. Запоріжжя : Динас, 2018. 189 с.
2. Білик В.О. Саблук П.Т. Основи економічної теорії. Київ : Просвіта, 2021. 467 с.
3. Мармоза А. Т. Економічна статистика. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 602 с.
4. Заблоцький І. І. Економіка України : підручник. Львів : ЛБК НБУ, 2021. 156 с.
5. Селезньов А. З. Конкурентні позиції та інфраструктура ринку. Київ : Юрист, 2019. 382 с.
6. Шніпко О. С. Конкурентоспроможність України в умовах глобалізації. Київ : Експерс, 2019. 456 с.
7. Гаркавенко С. С. Маркетинг : підручник Київ : Лібра, 2022. 712 с.
8. Примок Т. О. Економіка підприємств : підручник. Київ : МАУП, 2021. 255 с.
9. Ревенчук С. К. Гроші та кредит : підручник Київ : Знання, 2019, 382 с.
10. Чекотовський Е. В. Статистичні методи. Київ : Знання, 2020. 191 с.

### **References**

1. Zubov, V.O., Kryvega, L.D., Kosykh A.I. (2018), *Philosophy of entrepreneurship [Filosofiiia pidpriemnytstva]*, Zaporizhzhia: Dynas, 189 p.
2. Bilik, M.O. Sabluk, P.T. (2019) *Foundations of economic theory [Osnovy ekonomichnoyi teoriiyi]*, Kyiv: Prosvita, 467 p.
3. Marmoza, A.T. (2020), *Economic statistics [Ekonomichna statystyka]*, Kyiv : Center for Educational Literature, 602 p.
4. Zablotsky, I.I. (2021), *Ukraine economy [Ekonomika Ukrainy]*, Lviv : LBK NBU, 156 p.
5. Seleznev, A.Z. (2019), *Competitive positions and market infrastructure [Konkurentni pozytsii ta infrastruktura rynku]*, Kyiv : Jurist, 382 p.
6. Shnipko, O.S. (2019), *Competitiveness of Ukraine in the conditions globalization [Konkurentospromozhnist Ukrainy v umovakh hlobalizatsii]*, Kyiv : Express, 456 p.
7. Garkavenko, S.S. (2022), *Marketing [Marketynh]*, Kyiv: Libra, 712 p.
8. Primok T. O. (2021), *Economics Enterprises [Ekonomika pidpriemstv]*, Kyiv : MAUP, 255 p.
9. Revenchuk, S.K. (2019), *Money and credit [Hroshi ta kredyt]*, Kyiv : Znannia, 382 p.
10. Chekotovsky, E.V. (2020), *Statistical methods [Statystychni metody]*, Kyiv: Znannia, 191 p.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 330.5; JEL Classification: E 17

Прокопенко М.В., Нестеренко В.Ю. Тімов О.О.

### МАКРОЕКОНОМІЧНЕ ЕКОНОМІКО – МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ПОТОЧНОГО СТАНУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ДЕРЖАВИ

**Мета дослідження** полягає у вивченні теоретичних аспектів процесу макроекономічного моделювання поточного стану національної економіки в сучасних умовах господарювання та розробки пропозицій щодо їх вдосконалення за допомогою раціонального поєднання даних національних рахунків та математико-статистичного прогнозування. **Методика дослідження.** Було розглянуто макроекономічний та статистичний аналіз, математичні середні, максимальні та граничні показники стану національної економіки, об'єднання статистичних показників, застосовано методи економетричного та статистичного моделювання. **Результати дослідження.** Основним завданням дослідження було вивчення теорії та практики застосування макроекономічних методів прогнозування стану національної економіки держави. Результатом дослідження є доведена можливість використання економіко - статистичних методів дослідження за умови підвищення якості статистичної інформації, та розгляд практичних аспектів застосування отриманих прогнозів. Для моделювання та доведення можливості побудови економіко-статистичної моделі національної економіки було розглянуто декілька класичних економетричних моделей. **Наукова новизна.** Наукова новизна отриманих результатів полягає в аналізі та розробці теоретико – практичних засад вирішення проблеми моделювання стану національної економіки за допомогою макроекономічних показників. Запропоновано методику аналізу теперішнього стану національної економіки держави за допомогою використання елементів економіко-статистичного аналізу даних національних рахунків. **Практичне значення отриманих результатів.** Отримані результати дослідження дають можливість визначити раціональне співвідношення макроекономічних показників національної економіки за допомогою економетричного моделювання. Практична сторона дослідження дозволяє на основі розробленого підходу макроекономічного моделювання стану національної економіки досягти максимальної ефективності економічної політики та сприятиме зростанню конкурентоспроможності держави на внутрішньому і міжнародному ринках.

**Ключові слова:** національна економіка, макроекономічне моделювання, математична статистика, прогноз розвитку, економічна політика держави, економетричне моделювання.

**UDC 330.5; JEL Classification: E 17**

**Prokopenko M.V., Nesterenko V.Y., Timrov O.O. MACROECONOMIC ECONOMICS – MATHEMATICAL MODELING OF THE CURRENT STATE OF THE NATIONAL ECONOMY OF THE STATE**

**Purpose** of the research is to study the theoretical aspects of the process of increasing the competitiveness of the enterprise in modern economic conditions and to develop proposals for their improvement using a rational combination of the main resources of the enterprise (labor, financial and material) and mathematical and statistical forecasting. **Methodology of research.** Statistical analysis, mathematical assumptions were applied, average, maximum and limit indicators were used, methods of "rationalization" of combinations of indicators, a graph of the dependence of final results on the efficiency of financial activity was drawn, and methods of econometric and statistical modeling were applied. **Findings.** The main task of the study was the analysis and development of ways to increase the competitiveness of the enterprise. The result of the research is the proven possibility of rationalizing the combined use of the three main resources of the enterprise (labour, financial and material) in order to increase the level of competitiveness. The Microsoft Excel program was used for modeling and obtaining an economic-statistical model. **Originality.** The scientific novelty of the obtained results lies in the analysis and development of theoretical and practical principles for solving the problem of increasing the competitiveness of the enterprise with the help of the "resource" approach. The proposed method of analyzing the possibility of increasing the competitiveness of the enterprise by using elements of rationalization of the ratio of the main resources of the enterprise (labor, financial and material), the model is implemented in the Microsoft Excel environment. **Practical value.** The obtained results of the research make it possible to determine a rational relationship between the values of financial and economic indicators of the economic entity, realistically achievable with specific initial parameters. The practical side of the research allows, based on the developed approach of enterprise management, to achieve the maximum efficiency of the use of resources and will contribute to the growth of competitiveness in the domestic and international markets.

**Keywords:** management of final results, profitability, competitiveness, main resources of the enterprise, mathematical statistics, econometric modeling.



## **Відомості про авторів / About the Authors**

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Тімов Олексій Олександрович – молодший науковий співробітник, Науково-дослідний, проектно-конструкторський та технологічний інститут мікрографії. м. Харків, Україна; e-mail: alexey.firil@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8781-3527>. Моб. 097-315-04-82.

Timrov Oleksii – Junior Researcher, Research, Design and Technological Institute of Micrography, Kharkiv, Ukraine.

## ГОЛОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Прокопенко М.В., старший викладач*

*Деділова Т.В., канд. екон. наук, доцент*

*Нестеренко В.Ю., канд. екон. наук, доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

**Постановка проблеми.** Для аналізу соціальних (соціально-економічних) систем національної економіки широко застосовується моделювання.

Модель соціально-економічної системи національної економіки є відтворенням взаємопов'язаних елементів соціального та економічного середовища, процесів їх взаємодії та функціонування, реакції на зміну навколишнього середовища.

Моделювання соціально-економічних систем національної економіки - це побудова спрощеного образу для дослідження властивостей, прогнозування, планування та проведення сценарних розрахунків наслідків управлінських рішень.

Відповідно до класичного визначення, моделювання це процес відображення реального (або запланованого) функціонування системи за допомогою спеціальної методології та інструментарію.

Модель є абстрактним відображенням предмета у віртуальному середовищі. Переваги моделювання полягають у тому, що прийняття рішень у рамках віртуального світу не несуть жодного ризику і не спричиняють небажаних наслідків, не завдають шкоди системі. Крім моделювання наслідків певних рішень, за допомогою моделі можна визначити максимальні потенційні можливості системи, ступінь її реагування на найменші зміни в середовищі, провести різні експерименти і вибрати оптимальні способи впливу.

Моделювання соціально-економічних систем здійснюється за допомогою логічного чи математичного опису компонентів та функцій, що відображають суттєві властивості системи.

Серед основних класів моделей соціально-економічних систем виділяють економетричні, нейромережні, імітаційні моделі, моделі загальної рівноваги. Кожен підхід характеризується своєю методологією, функціоналом та призначенням, адаптація яких в рамках досліджень сучасного соціально – економічного стану є вкрай важливою.

Зазначеним вище доводиться актуальність проблеми та необхідність докладного дослідження даного питання.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вирішення зазначеної проблеми потребує вивчення теорії та практики застосування системних соціально – економічних моделей аналізу стану національної економіки, використання вибіркового компонентів та функцій, а також практичних аспектів впровадження отриманих результатів.

Проблемам, пов'язаним з теоретичними та практичними аспектами дослідження соціально-економічного стану національної економіки присвячено багато досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів.

Серед них такі відомі зарубіжні та вітчизняні дослідники як: І.Х. Ансофф, Т.М. Ганслі, А.П. Градов, В.О. Василенко, О.М. Кизим, В.Л. Дикань та інші видатні вчені [1].

Вітчизняні та закордонні вчені внесли значний вклад в теорію та практику методики статистичного моделювання національної економіки, але головні аспекти моделювання саме соціально-економічного системного стану майже не розглядалися.

Таким чином, численні аспекти соціально – економічного моделювання національної економіки вивчені недостатньо і є перспективним напрямом наукових досліджень.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Моделювання як форма відображення дійсності стала методом наукового пізнання, що використовується у всіх сферах життя людини: природничі науки (модель будови атома, модель будови клітини), гуманітарні науки (психологічне моделювання), архітектура (макети архітектурних об'єктів) тощо.

Особливе місце в методології економічної науки займає математичне моделювання, яке в даний час знаходить застосування в економіці через побудову соціально – економічних математичних моделей.

Останні напрями соціального розвитку державного управління та економічної теорії спонукають до включення в економічні моделі розвитку національної економіки аналіз соціальних систем та підсистем.

Успішна діяльність в цьому напрямку може бути здійснена шляхом створення механізму використання зарубіжного і вітчизняного досвіду та розробки ефективних методологічних підходів до побудови соціально – економічних систем розвитку національної економіки держави.

**Формування цілей статті.** Мета дослідження полягає в розробці теоретичних та методичних положень щодо використання системного моделювання соціально – економічного стану національної економіки держави за рахунок використання сучасних наукових розробок та використання новітніх методів математико - статистичного прогнозування.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** В теорії та практиці економіко-математичного моделювання паралельно розвиваються кілька підходів до моделювання соціально- економічних систем. Деякі підходи вже давно відомі, але отримали «друге дихання» за рахунок стрибка розвитку інформаційних технологій, інші підходи були нещодавно відкриті завдяки «ІТ прориву».

На даний час виділяють наступні класи моделей соціально-економічних систем:

1. Економетричні моделі;
2. Нейромережеве моделювання;
3. Моделі загальної економічної рівноваги;
4. Імітаційне моделювання.

Також використовується гібридні моделі, які поєднують комбінацію методів і підходів різних класів [2].

Економетричні моделі та нейромережеве моделювання.

Економетричні моделі застосовуються для дослідження стабільних та слабо динамічних систем. Проте застосування лише цього підходу до моделювання соціально-економічних систем є недостатнім.

Об'єкт моделювання соціально – економічних систем є комплексним і складається з низки самостійних елементів, зміна у яких може вплинути на функціонування всієї системи. Статистичні методи неспроможні виявити причинно-наслідкові зв'язки поведінки економічних агентів і тому можуть виступати самостійним інструментом моделювання.

Однак застосування економетричних моделей як додатка до інших підходів моделювання здатне підвищити точність використовуваних в моделі взаємозв'язків, а також може бути застосовано в процесі калібрування та розрахунку тих параметрів моделі, що на момент дослідження відсутні [3].

Нейромережеве моделювання - метод дослідження слабо формалізованих систем і процесів за умов наявності неповної або пошкодженої інформації, заснований на принципах побудови та функціонування нервової системи людини та її здатності до навчання. Цей метод дозволяє врахувати раціональні аспекти поведінки економічних агентів.

Застосування даного методу у комбінації з іншими методами моделювання дозволить підвищити точність результатів моделювання. Однак застосування нейромережевого моделювання як самостійного при моделюванні соціально-економічних систем є неефективним через складність побудови нейромереж для опису численних закономірностей та принципів взаємодії економічних агентів [4].

Моделі загальної економічної рівноваги.

В даний час найбільш актуальним є макро - та мезомоделювання соціально-економічних систем, яке необхідне при побудові прогнозів соціально - економічного розвитку та розробленні документів стратегічного планування.

Згідно класичних уявлень макроекономічне моделювання соціально-економічних систем має містити аналітичний інструментарій, що комплексно відображає взаємозв'язки між виробництвом, обігом, споживанням, накопиченням та між доходами, витратами, кінцевим попитом, заощадженнями та інвестиціями тощо.

Для знаходження методів розв'язання широкого кола завдань, що належать до державного управління, застосовується підхід до моделювання економічних процесів, який використовує побудову обчислюваних моделей

загальної рівноваги, відомих як CGE (Computable General Equilibrium models) моделі. Такі моделі називаються загальними, оскільки включають всіх діючих в економічній системі агентів. «CGE модель є системою рівнянь, рішенням якої є загальна економічна рівновага», тому їх і називають рівноважними.

CGE моделі можна розділити на дві групи:

1. CGE моделі, що сформувалися на основі Леонт'євської моделі витрати-випуск. Завдання, які вирішуються за допомогою моделей цієї групи, можна звести до оцінки результатів економічного зростання галузей народного господарства. В даний час ці моделі найбільш популярні і широко застосовуються для аналізу політичних рішень у багатьох країнах. Найбільш відомим сучасним автором у сфері CGE моделювання Леонт'євського типу є американський економіст Л. Тейлор.

2. CGE моделі Вальрасівського типу, основна мета яких полягає у кількісній оцінці наслідків змін екзогенних змінних моделей на розподіл ресурсів та економічний соціальний добробут. Основними авторами цього типу моделювання є: А. Харбергер, Г. Скарф, Е. Фельтенштейн.

В сучасній економічній літературі термін CGE - моделі почав розвиватися із створенням у 1997 гібридної моделі CGE, яка містить у собі інші підходи до моделювання, зокрема теоретико-ігровий та економетричний. Специфічність даної моделі полягає у розгляді трьох ринків одного соціально – важливого продукту: ринку вільних цін, ринку, що регулюється державою та ринку тіньової економіки [5].

Виділяють наступні переваги CGE моделей:

1. Для розробки моделі необов'язково знати всі статистичні дані: їх можна обчислити або відкалібрувати;

2. Виділення чіткого мультиплікативного ефекту зміни будь-якого соціально - економічного показника;

3. Можливість відкриття нових закономірностей у вигляді проведення обчислювальних експериментів.

Імітаційне моделювання. Також до одного з найефективніших підходів до дослідження соціально-економічних систем національної економіки можна віднести імітаційне моделювання.

Згідно сучасних уявлень, імітаційну модель можна розглядати як безліч правил (диференціальних рівнянь, діаграм станів, мереж тощо), що визначають в який стан система перейде в наступний момент від заданого поточного стану. Імітаційне моделювання є потужним засобом аналізу складних соціальних систем, що динамічно змінюються з часом.

При імітаційному моделюванні об'єкт відображається в моделі з характерними властивостями і характеристиками, а процес його функціонування імітується. «Імітація» в імітаційному моделюванні – це проведення різних серій експериментів, що реалізуються через пакет програмного забезпечення. Особливу роль в імітаційному моделюванні грає можливість багаторазового відтворення процесів і явищ з подальшою статистичною обробкою. На основі зібраної під час прогону моделі статистики

можна зробити висновки на користь того чи іншого варіанта управлінського рішення або функціонування об'єкта [6].

Основне призначення імітаційного комп'ютерного моделювання полягає у вдосконаленні функціонування соціально-економічних систем національної економіки.

Подібне вдосконалення можливе як шляхом виправлення та удосконалення працюючих організаційних механізмів, так і шляхом пошуку нових підходів до організації та управління суспільних процесів.

Комп'ютерне імітаційне моделювання дає найкращий результат у тих областях, де витрачається досить багато часу і зусиль на побудову ментальної моделі, уявне програвання та аналіз можливих варіантів розвитку подій. Такий підхід ефективно застосовується при моделюванні складних ситуацій, що мають велику кількість об'єктів, факторів та можливих сценаріїв розвитку, які потрібно врахувати та проаналізувати.

Переваги застосування імітаційного моделювання соціально-економічних систем національної економіки:

1. Поступовий характер деталізації підсистем, що моделюються;
2. Проведення експерименту у віртуальному середовищі, що дозволяє оцінювати наслідки рішень, які приймаються не на живих людях, а на комп'ютерних моделях;
3. Дозволяє вивчити та порівняти велику кількість альтернатив, стратегій, проводити сценарні розрахунки, що сприяє ефективному прийняттю рішень;
4. Дозволяє вивчати динаміку розвитку соціальних систем національної економіки, виявляти нові закономірності та залежності [7].

Вирізняють наступні підходи в імітаційному моделюванні:

1. Дискретно-подійне моделювання;
2. Системна динаміка;
3. Агент-орієнтоване моделювання».

Дискретно-подійне моделювання застосовується для проектування та обслуговування бізнес-процесів, виробництва, логістики і т.д.

Для моделювання соціально-економічних систем найчастіше застосовується системна динаміка та агентне моделювання.

Системна динаміка була запропонована Дж. Форрестером наприкінці 1950-х років (Forrester, 1961). Тоді цей підхід використовувався для моделювання корпоративного управління. Якісний перехід стався в 1968 р., коли Дж. Форрестер випустив книгу "Динаміка розвитку міста", перемістивши цим системну динаміку в область соціально-економічних систем.

Дж. Форрестер так описував свою національну соціально – економічну системно-динамічну модель: «Мета дослідження національної моделі полягала в тому, щоб краще зрозуміти поведінку народних господарств і знайти альтернативну політику для того, щоб покращити цю поведінку... Системно-динамічна національна модель була мікроструктурою економіки з корпораціями, сукупним домашнім господарством, ціноутворенням, грошовими потоками, боргом, урядом та грошово-кредитними засобами

управління та соціальними аспектами. Взаємодія мікроструктур відтворювала макropоведінку... національна модель показала кілька різних динамічних станів, що спостерігаються в промисловій економіці зростання, звичайні короткі ділові цикли, стагфляцію та довгі економічні хвилі...» [9].

Застосування системної динаміки дозволяє моделювати динамічні процеси з високим рівнем агрегування, тому він ефективний і для імітування макрорівнів. Системна динаміка розглядає систему як сукупність потоків (грошових, матеріальних, товарних, людських), які можна уявити як системи диференціальних рівнянь.

Агентне моделювання використовується лише на рівні опису мікроекономічних та соціальних процесів. Відповідно агентна модель відображає реальний світ у вигляді численних, окремо специфікованих активних об'єктів, які називаються агентами. Кожен агент взаємодіє з іншими агентами, що утворюють зовнішнє середовище, і в процесі моделювання може змінити свою поведінку.

Перевага агент-орієнтованих моделей перед іншими засобами імітаційного моделювання:

1. Агентні моделі дозволяють змоделювати систему максимально наближену до реальної. Ступінь деталізації обмежена лише можливостями комп'ютерів.

2. Агентне моделювання є гнучким інструментом, що дозволяє динамічно додавати нових агентів у систему та (або) видаляти агентів із системи, у тому числі вибірково, тобто маючих специфічні характеристики.

3. Агент-орієнтовані моделі широко використовуються для моделювання соціальних процесів, тому що використовують поведінковий вплив на прийняття рішень.

На рівні опису мікропроцесів, агреговані системно-динамічні моделі соціально-економічних систем доповнюються агентними моделями індивідуальної соціальної поведінки, економічної поведінки осіб, які приймають рішення, а також описують взаємодію безлічі соціальних груп. Розвиток ідей та методів еволюційної та поведінкової економіки, необхідність урахування людського фактора в індивідуальному та соціальному прояві, особливостей соціальної поведінки (характеристик пасіонарності населення) в економічних системах, потребує деталізації в імітаційних моделях соціально-економічних систем особливостей прийняття рішень людьми та економічними агентами; вироблення індивідуальної та групової (соціальної) поведінки. Саме тому найефективніше використовувати агентний підхід під час моделювання соціально-економічних систем [10].

Імітаційні моделі розробляють методом поступового ускладнення - послідовного додавання функцій та принципів, що описують поведінку економічних агентів. «Начинка» агент-орієнтованих та інших імітаційних моделей може бути складена шляхом застосування економетричного та нейромережевого моделювання. Таким чином, гібридна агент-орієнтована модель здатна «розщепити» функціональну та логічну поведінку укрупненого економічного агента, зафіксовану за допомогою нейронних мереж або регресій, на поведінку окремих агентів. Мультиагентність підходу дозволяє підвищити

точність прогнозів поведінки та зміни макроекономічних показників, а також дозволяє проводити низку експериментів на кшталт «що буде якщо?».

За останні кілька років багатоагентних систем стає все більше і більше. Вони розширили свої межі і в інших сферах досліджень, таких як когнітивні та соціальні науки, природничі науки.

Близькість розуміння під агентом «людини» у суспільстві чи будь-якої організації перетворює побудову моделей на інтуїтивний процес, роблячи його більш доступним для дослідників з обмеженим типом комп'ютерного програмування.

**Висновки з проведеного дослідження.** Соціально – економічне системне моделювання пропонує нові можливості для вивчення людського суспільства, багато в чому відчуваючи та включаючи відносини між простором та суспільством. У цьому контексті можна визначити дві основні науково-дослідні групи. Перша група фокусується на поведінці економічного суб'єкта, або, іншими словами, аналізує, як агенти реагують в режимі заданого простору. Це в основному моделі які дозволяють досліджувати такі питання як динаміка натовпу та купівельна поведінка.

Друга група імітує соціально – економічну просторову мінливість. Використання соціального підходу у цьому виді моделювання впливає з розуміння того, що людина, приймаючи рішення, відіграє важливу роль у процесі просторової зміни. Ці два компоненти об'єднані за допомогою технічних взаємозалежностей та зворотних зв'язків між людьми (агентами) та їх середовищем. Усі вищеперераховані моделі засновані на розумінні того, що саме людина безпосередньо бере участь у прийнятті рішень.

Отже, моделювання дозволяє аналізувати динамічні процеси, які пов'язують просторовий розвиток із соціальними питаннями, що має важливе значення при розгляді питань про соціальну диференціацію.

Соціально – економічна модель формує новий підхід до розгляду соціально-економічного розвитку національної економіки країни, регіону, республіки, міста. Цінність цього підходу полягає в тому, що він може спрогнозувати, проаналізувати та "прожити" заданий проміжок часу, показавши результативність запланованого рішення без ризиків для економіки та соціального середовища.

### **Перелік посилань**

1. Соціальна політика / за заг. ред. В.М. Пічі та Я.Б. Турчин. Львів : Новий світ, 2018. 318 с.

2. Квітка А.В. Роль соціальної політики у розвитку людського потенціалу. Ефективна економіка. 2015. № 10. Режим доступу: [http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10\\_2015/46.pdf](http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf) (дата звернення 01.11.2023)

3. Мармоза А. Т. Економічна статистика. Київ : Центр навчальної літератури, 2020. 602 с.

4. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2021. 372 с.



5. Заблоцький І. І. Економіка України : підручник. Львів : ЛБК НБУ, 2021. 156 с.
6. Про Глобальні цілі. Режим доступу: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili> (дата звернення 01.11.2023)
7. Бондаренко С.М., Касич А.О. Використання концепції загального управління якістю (TQM) в органах місцевого самоврядування. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 2. Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1029> (дата звернення 15.10.2023)
8. Мних М.В. Соціальна політика нашої держави в умовах асоційованого членства України в ЄС. *Український соціум*. 2019. № 3 (54). С.114-124.
9. Моторнюк У.І. Соціальна політика як необхідна умова функціонування соціальної держави. *Економіка та держава*. 2018. № 12. Режим доступу: [http://www.economy.in.ua/pdf/12\\_2016/7.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf) (дата звернення 19.10.2023)
10. Чекотовський Е. В. Статистичні методи. Київ : Знання, 2020. 191 с.

## References

1. Picha, V.M. and Turchyn, Y.B. (2018), *Sotsialna polityka [Social policy]*, Novyi svit, Lviv, Ukraine, 318 p.
2. Kvitka, A.V. (2015), “The role of social policy in development of human potential” [“Rol sotsialnoi polityky u rozvytku liudskoho potentsialu”], *Efektivna ekonomika*, vol. 10, [Online], available at: [http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10\\_2015/46.pdf](http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/10_2015/46.pdf) (Accessed 01 Dec 2023).
3. Marmoza A. T. (2020), *Economic statistics [Ekonomichna statystyka]*, Kyiv : Center for Educational Literature, 602 p.
4. Lopushniak, H. S. (2021), *Derzhavna sotsialna polityka yak peredumova ekonomichnoho rozvytku Ukrainy [State social policy as a prerequisite for economic development of Ukraine]*, LRIDU NADU, Lviv, Ukraine, 372 p.
5. Zablotsky I. I. (2021), *Ukraine economy [Ekonomika Ukrainy]*, Lviv : LBK NBU, 156 p.
6. About Global Goals, [Online], available at: <http://sdg.org.ua/ua/pro-hlobalni-tsili> (data zvernennia 01.11.2023)
7. Bondarenko, S.M. and Kasych, A.O. (2017), “Using the concept of total quality management (TQM) in local self-government agencies” [“Vykorystannia kontseptsii zahalnoho upravlinnia yakistiu (TQM) v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia”], *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, vol. 2, [Online], available at: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1029> (Accessed 15 Oct 2023).
8. Mnykh, M.V. (2019), “Social policy of our state in the conditions of associate membership of Ukraine in the EU” [“Sotsialna polityka nashoi derzhavy v umovakh asotsiiovanoho chlenstva Ukrainy v YeS”], *Ukrainskyi sotsium*, vol. 3(54), pp. 114-124.
9. Motorniuk, U. (2018), “Social policy as needs of the welfare state” [“Sotsialna polityka yak neobkhidna umova funktsionuvannia sotsialnoi derzhavy”], *Ekonomika ta derzhava*, vol. 12, pp. 23–26, available at: [http://www.economy.in.ua/pdf/12\\_2016/7.pdf](http://www.economy.in.ua/pdf/12_2016/7.pdf) (Accessed 19 Oct 2023).
10. Chekotovsky E. V. (2020), *Statistical methods [Statystychni metody]*, Kyiv: Znannia, 191 p.

## РЕФЕРАТИ ABSTRACTS

УДК 336.012.23; JEL Classification: A 13, C10

### Прокопенко М.В., Нестеренко В.Ю., Деділова Т.В. ГОЛОВНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

**Мета дослідження** полягає у вивченні теоретичних аспектів процесу моделювання соціально – економічних систем національної економіки держави в сучасних умовах господарювання та розробки пропозицій щодо їх вдосконалення за допомогою об'єднання різних методів математико-статистичного прогнозування. **Методика дослідження.** Було розглянуто макроекономічний та статистичний аналіз, математичні середні, максимальні та граничні показники стану національної економіки, об'єднання статистичних показників, застосовано методи економетричного та статистичного моделювання. **Результати дослідження.** Основним завданням дослідження було вивчення теорії та практики моделювання соціальних систем національної економіки. Результатом дослідження є теоретично доведена можливість підвищення ефективності використання соціально-економічних методів дослідження за умови підвищення кількості методів моделювання, та удосконалення практичних аспектів ефективного застосування отриманих прогнозів. Для моделювання та доведення можливості побудови соціальної моделі національної економіки з елементами економічних перетворень було розглянуто декілька класичних прикладних моделей. **Наукова новизна.** Наукова новизна отриманих результатів полягає в аналізі та розробці теоретико – практичних засад вирішення проблеми моделювання соціально – економічного стану національної економіки за допомогою статистично – імітаційних методів. Запропоновано декілька методів статистичного аналізу соціально – економічного стану національної економіки держави за допомогою використання елементів математичного моделювання. **Практичне значення отриманих результатів.** Отримані результати дослідження дають можливість розглянути з практичної точки зору методологічні аспекти моделювання соціальних систем національної економіки за допомогою імітаційного та економетричного моделювання. Практична сторона дослідження дозволяє на основі розробленого підходу соціально – економічного моделювання національної економіки підвищити ефективність соціально-економічної політики та сприятиме зростанню конкурентоспроможності держави на внутрішньому і міжнародному ринках.

**Ключові слова:** соціальна економіка, національна економіка, соціально-економічне моделювання, імітаційне моделювання, соціально - економічна політика держави, соціальна система.

**UDC 336.012.23; JEL Classification: A 13, C10**

**Prokopenko M.V., Nesterenko V.Y. Dedilova T.V. MAIN  
METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE MODELING OF SOCIAL  
SYSTEMS OF THE NATIONAL ECONOMY**

**Purpose** of the research is to study the theoretical aspects of the process of modeling the socio-economic systems of the national economy of the state in modern economic conditions and to develop proposals for their improvement by combining various methods of mathematical and statistical forecasting. **Methodology of research.** Macroeconomic and statistical analysis, mathematical averages, maximum and limit indicators of the state of the national economy, unification of statistical indicators, econometric and statistical modeling methods were considered. **Findings.** The main task of the research was to study the theory and practice of modeling social systems of the national economy. The result of the research is a theoretically proven possibility of increasing the effectiveness of the use of socio-economic research methods, provided the number of modeling methods is increased, and the improvement of practical aspects of the effective application of the obtained forecasts. Several classical applied models were considered for modeling and proving the possibility of building a social model of the national economy with elements of economic transformations. **Originality.** The scientific novelty of the obtained results lies in the analysis and development of theoretical and practical principles for solving the problem of modeling the social and economic state of the national economy using statistical and simulation methods. Several methods of statistical analysis of the socio-economic state of the national economy of the state using the elements of mathematical modeling are proposed. **Practical value.** The obtained research results provide an opportunity to consider from a practical point of view the methodological aspects of modeling social systems of the national economy using simulation and econometric modeling. The practical side of the research allows, on the basis of the developed approach of socio-economic modeling of the national economy, to increase the effectiveness of socio-economic policy and will contribute to the growth of the state's competitiveness on the domestic and international markets.

**Keywords:** social economy, national economy, socio-economic modeling, simulation modeling, socio-economic policy of the state, social system.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Прокопенко Микола Вікторович, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: nvprokopenko@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4839-0154>. Моб. (050) 633-76-28.

Prokopenko Mykola, Kharkov National Automobile and Highway University, Senior Teacher at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Нестеренко Валентина Юріївна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: valentinaonisiforova@gmail.com; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-9899-8427>. Моб. 099-499-14-28.

Nesterenko Valentyna – Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor, Kharkov National Automobile and Highway University, Associate Professor at the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Деділова Тетяна Вікторівна – кандидат економічних наук, доцент, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: dedilova@ukr.net; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3924-979X>. Моб. (050) 281-83-28.

Dedilova Tetiana – Candidate of Science (Economics), Associate Professor, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate Professor, Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

## ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ – ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПЕРШОГО ЕТАПУ

*Бабайлов В.К., к.е.н., доцент*

*Харківський національний автомобільно-дорожній університет*

*Калгулова Р.Ж.*

*Казахський автомобільно-дорожній інститут ім. Л.Б. Гончарова*

**Постановка проблеми.** Увесь досвід організації економіки приводить до безперечного висновку, що існує *одна, загальна, складна і виключне ємна її проблема* – визначення організації економіки *у часі і просторі*.

Аналіз історії економіки і економічної думки відносно організації економіки *у часі* приводить до безперечного висновку про існування чотирьох її основних етапів, на яких вирішувались чотири відповідні проблеми.

*Перший* етап – це етап вирішення проблеми доантичної організації господарської діяльності як єдиного цілого без відділення зі неї економіки.

*Другий* етап – це етап вирішення проблеми відокремлення і формування понять економіки, як окремого явища в епоху Античності і Середньовіччя.

*Третій* етап пов'язаний зі проблемою вже сформованої економіки, як окремого виду професійної діяльності, – зі проблемою підвищення її ефективності; концентровано це сформувалося в проблему вибору або директивної, або ринкової економіки у Індустріальну епоху.

*Четвертий* етап – це етап вирішення принципово нової проблеми вже провідних країн світу, які успішно вирішили проблему досягнення гідного прибутку, це проблема його справедливого розподілення, проблема справедливості у соціальної економіці у майбутню, а часткове вже й у сучасну епоху.

Виникає однак питання – чому так важливе поділення розвитку економіки на етапи. Її найбільш коректна *відповідь* може бути така: тому що поділення розвитку економіки на етапи – це не що інше, як реалізація найважливішої діяльності – визначення, розробка стратегій поведінки, діяльності всього людства у сфері економіки. Однак, у зв'язку зі цим можливе нове питання: стратегії поведінки, діяльності всього людства – це ж глобальні стратегії, які вже існують, як парадигми. *Відповідь*: стратегії поведінки на чотирьох етапах не тотожні парадигмам – вони є частками парадигм.

Відносно другої частини загальної проблеми організації економіки– організації економічної діяльності *у просторі*, – можна впевнено стверджувати, що вона вирішується саме у нутрі кожного зі чотирьох визначених етапів.

На думку авторів статті логічне розглядати такі ємні чотири проблеми в окремих статтях. Тому дана стаття присвячена тільки першому етапу організації економіки, де мова йтиме про проблему економіку відповідно на першому етапі, саме в межах господарської діяльності як єдиного цілого, без розподілення на

інженерію, адміністрацію і особисто економіку. А вже у внутрі цього етапу розглядатиме економіку у просторах декількох провідних країн Стародавнього Сходу: Єгипту, Вавилону, Китаю, Індії . Саме засвоєння і використання їх досвіду є *актуальною* проблемою.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Він свідчить про господарську діяльність таких провідних країн Доантичності, як Стародавній Єгипет, Вавилон, Китай, Індія.

Так, в [1-3] надається характеристика господарської діяльності у Стародавньому Єгипті. При цьому відмічаються уявлення стародавніх єгиптян про такі важливі економічні і соціальні явища і відповідні поняття, як *власність, рабство, товарно-грошові* відносини й одночасно тут же мова йде і про ремісництво, землеробство тощо. У *Стародавньому* Єгипті вже здійснювався ретельний *облік трудових та матеріальних ресурсів*. Тому періодично проводилися переписи населення з урахуванням вікових та професійних особливостей, складалися земельні кадастри, враховувалися худоба та інші матеріальні ресурси. Господарські документи характеризують управління державним господарством, організацію праці царських ремісників (майстрів) та землеробів - безпосередніх виробників матеріальних благ.

Про економічне мислення Стародавнього Єгипту можна дізнатися, перш за все, з творів державних чиновників (писарів). До нашої ери дійшли: «Повчання гераклеопольського царя своєму синові Мерикару», «проречена Іпусер», «Пророцтво Неферти», «Повчання Ахтоя, сина Дуауфа, своєму синові Пиопи», різні адміністративно-господарські та юридичні документи.

У цих творах всіляко обстоюється ідея централізму, єдності давньоєгипетської держави.

У [4,5] розглядається організація економіки Вавилону в межах господарської діяльності як єдиного цілого. При цьому увага приділяється законам царя Ешнунни (XX ст. до н.е.). У них тлумачилися теж загальногосподарські питання. Найбільш значним пам'ятником вавилонського царства є закони царя Хаммурапі про *відсоток, власності, податки*, що відобразили економічні основи управління (1792 - 1750 рр. до н. е., XVIII ст. до н. е.). Одночасно звід законів Хаммурапі дає уявлення й про соціальні відносини, про те, що поділ суспільства на рабів і рабовласників визнавалося в той час природним і вічним, раби прирівнювалися до майна рабовласників. Закони Хаммурапі відбили турботу про зміцнення та охорону приватної власності. Замах на неї каралося стратою і віддачою у рабство. Історичний пам'ятник свідчить про те, що основу економіки Вавилонського царства становило натуральне господарство. Зберігала позицію громада, хоча розкладання вже ґрунтовно торкнулося її. Царська влада дбала про захист інтересів громади і дрібних виробників. У законах Хаммурапі відбилося розвиток товарно-грошових відносин, заходи з розширення торговельних угод.

Як відмічається у [6-8] найчастіше Стародавній Китай асоціюється з Конфуцієм (551-479 до н. е.). Він справив великий вплив на економічну думку Китаю. Конфуцій одним з перших створив вчення, *соціально-економічну*

концепцію про природне право. Він виходив з поділу суспільства на «благородних», складових вищий стан, і «простолюдинів» («низьких»), долею яких є фізична праця, Конфуцій вважав це природним. Вчення Конфуція націлене на забезпечення рабовласницького ладу, зміцнення авторитету держави, широке використання в цих цілях традиційних форм і обрядів. Він ратував за зміцнення влади верховного правителя Китаю.

Конфуціанство знайшло свій розвиток у поглядах Мен-цзи (372-289 рр. До н.е.), Але на відміну від Конфуція був проти посилення рабовласницького гніту, ратував за відновлення общинного землеволодіння, виступав на захист громади, економічних інтересів селян.

Одним із знаменних пам'яток історії економічних ідей в Китаї є трактат «Гуань-цзи», в якому задовго до Кейнса пропонується активне втручання держави в економічні справи.

Розвиток економічної думки *Індії* відбилосся в літературно-релігійних пам'ятках [9,10]. В їх числі знамениті «Закони Ману», які містять багатий матеріал про соціально-економічні умови Індії III тисячоліття до н.е. «Закони Ману» обґрунтовували концепцію економічної політики, відводили істотну роль державі у регламентації господарської діяльності.

Визначною пам'яткою історії економічної думки древньої Індії є трактат «Артхашастра», автором якого був радник царя Чандрагупти I брахман - Каутилья (кінець IV - початок III ст. До н.е.). «Артхашастра» – це великий економічний труд, що охоплює широке коло питань і свідчить про зрілість економічної думки Індії того часу. "Артхашастра" характеризує соціально-економічний і політичний устрій країни, містить багатий матеріал, який ілюструє розвиток економічних ідей.

В «Артхашастра» докладно описувалося стан економіки країни, основні заняття населення. Головною галуззю було землеробство, що залежало багато в чому від зрошення. Поряд з тим розвивалися ремесла, торгівля.

«Артхашастра» містить багаті відомості про суспільне поділі праці та обміні. Вчення про торгівлю складало в ній невід'ємну частину всього вчення про ведення народного господарства.

«Артхашастра» приділяла велику увагу тлумаченню економічної ролі держави. У ній проводилася типова для економічної думки країн Стародавнього Сходу ідея про активне втручання держави в економічне життя, в регламентацію суспільних відносин.

Каутилья, один з радників царя Чандрагупти I (правив приблизно в кінці IV ст. до н. е). задовго до Адама Сміта намагався пояснити своєму народу те, що багатство з'являється за рахунок праці.

Каутилья виступав за те, щоб держава регулювала господарський механізм.

Отже, проведений аналіз останніх досліджень і публікацій щодо характеру господарської діяльності провідних країн Доантичності приводить до висновку, що господарська діяльність була єдиним цілим; не було відокремлення такої її важливої частини як економіка.

**Невирішені складові загальної проблеми.** Але проведений аналіз свідчить й про такі конкретні аспекти господарської діяльності: господарство всіх країн залишалося в основному натуральним; існувало рабство, як показник низького рівня ефективності господарської діяльності; низький рівень міжнародних зв'язків, зокрема, торгівельних; низький рівень поділення діяльності і, перш за все, не було відділення такої важливої складової господарської діяльності, як економіка. Але зі аналізу впливає й такий знаменний факт, який досі проходив поза увагою навіть сучасних економістів, – вже тоді почалося формування умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності як єдиного цілого. Однак, цей факт зародження принципове нового засобу підвищення ефективності господарської діяльності пройшов й поза увагою видатних діячів провідних країн Доантичності. Доведення цього факту, характеристика цих умов й визначило мету даної статті.

**Формулювання мети і задач статті.** Метою статті й стало доведення існування умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності як єдиного цілого у всіх провідних країнах Стародавнього Сходу (Єгипту, Вавилону, Китаю і Індії). Тут необхідне таке суттєве уточнення: економіка, як організація вартості, завжди була, є і битиме соціальною економікою, тому що вона організує не тільки створення вартості, але й розподілення вартості між соціумами. Але для стислості у подальшому у статті використовується в основному термін «економіка». *Задачі:* визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Єгипту; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Вавилону; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Китаю; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавньої Індії; зробити висновки (визначити основні результати, їх наукову новизну і практичну значимість).

**Методики дослідження:** огляд літературних джерел; 2С70 (один з основних приватних законів логістики); ВСО (все є організація); історично-логічного Гегеля (коротко – методика час), аналогія.

**Виклад основного матеріалу дослідження.** При вирішенні *першої* задачі було визначено, що у Стародавньому Єгипту дійсно вже використовувалися на практиці і у знаннях такі терміни, поняття і явища, як власність, рабство, товарно-грошові відносини, облік трудових та матеріальних ресурсів, склалися земельні кадастри тощо. Вже такий стислий перелік важливих економічних умов господарської діяльності свідчить про дійсний початок формування умов відокремлення економіки, формування окремого важливого виду господарської діяльності, яке можливе трактувати й засобом підвищення ефективності всієї господарської діяльності. Однак, розуміння необхідності самого відокремлення економіки цього все ж таки не відбулося. Воне відбулося лише пізніше, в Античну епоху, і перші кроки у цьому напрямку зробили Ксенофонт і Аристотель.

Вирішення *другої* задачі теж свідчить про формування умов виділення економіки вже в іншій провідній країні того часу – у Вавилоні. Тут



розповсюджені такі терміни, поняття і явища, як відсоток, власність, податки, товарно-грошові відносини. При цьому відмічається, що основу господарства Вавилонського царства становило *натуральне* господарство. Однак, й у Вавилону умови виділення економіки в окрему важливу частину господарської діяльності не перетворилися у реальність.

Вирішення *третьої* задачі статті, щодо існування умов виділення економіки в окрему частку господарської діяльності Китаю, як відмічалось при аналізі останніх досліджень і публікацій, пов'язане зі Конфуцієм. Він розробив вчення, соціально-економічну концепцію, але теж у межах господарської діяльності як єдиного цілого. Економічні ідеї Китаю існують й у трактаті «Гуань-цзи», в якому задовго до Кейнса пропонується активне втручання держави в економічні справи. Однак, у всіх соціально-економічних поглядах Китаю теж відсутні навіть думки, ідеї про виділення економіки як окремої, важливої частки господарської діяльності.

При вирішенні *четвертої* задачі статті, щодо існування умов виділення економіки в окрему частку господарської діяльності Індії, було визначено, що вже доді існувала концепція економічної політики, відводилася істотна роль державі у регламентації господарської діяльності, створений знаменний трактат «Артхашастра», як великий труд, що охоплює широке коло питань і свідчить про зрілість економічних аспектів господарської діяльності Індії того часу. Автор цього трактату Каутілья, один з радників царя Чандрагупти I (правив приблизно в кінці IV ст. до н. е). задовго до Адама Сміта намагався пояснити своєму народу те, що багатство з'являється за рахунок витрат праці. Однак, при всіх перевагах величезних економічних думок й в Індії теж не дійшли до розуміння виділення економіки в окрему, важливу частку господарської діяльності.

При вирішенні *п'ятої* задачі зроблені висновки про основні результати статті: наукову новизну і практичну значимість.

*Наукова новизна* полягає в тому, що вперше визначені чотирі основні етапи розвитку світової економіки і детально розкритий його перший етап, в якому доведене існування лише умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності у всіх провідних країнах Стародавнього Сходу; але самого відокремлення економіки не відбулося.

*Практична значимість* визначається тим, що ознайомлення і засвоєння сучасним і майбутніми поколіннями економістів наукової новизни, яка досягнена у даній статті, істотно доповнить їх творчий потенціал.

Автори вважають, що всі задачі, щодо першого етапу організації економіки, успішно вирішені. Однак, невирішеними залишаються задачі ще трьох етапів організації економіки. Автори сподіваються на їх вирішення вже у найближче майбутнє.

### **Перелік посилань**

1. Економіка Стародавнього Єгипту: URL: [http://ni.biz.ua/14/14\\_10/14\\_101737\\_ekonomika-drevnego-egipta.html](http://ni.biz.ua/14/14_10/14_101737_ekonomika-drevnego-egipta.html) (дата звернення: 15.11.2023).

2. Економіка Стародавнього Єгипту: URL: <https://uk.economy-pedia.com/> (дата звернення: 15.11.2023).
3. Економічний розвиток Стародавнього Єгипту: URL: <https://stud.com.ua/2096/politekonomiya/ekonomichniy> (дата звернення: 15.11.2023).
4. Вавилон: веб-сайт. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.(дата звернення:15.11.2023).
5. Соціально-економічне життя у Вавилоні за царя Хаммурапі: URL: <http://www.lukomor.mosk.> (дата звернення: 15.11.2023).
6. Економічна думка стародавнього Китаю: URL: <https://pidru4niki.com/1228112860154/ekonomika/>.(дата звернення: 15.11.2023).
7. Економічна думка стародавнього Сходу: URL: <https://buklib.net/books/22744/>(дата звернення: 15.11.2023).
8. Економічна думка Стародавнього Китаю: URL: <https://studfile.net/preview/>.(дата звернення: 15.11.2023).
9. Економічні ідеї у Стародавній Індії: URL: <https://library.if.ua/book/>(дата звернення: 15.11.2023).
10. Соціально-економічний розвиток стародавньої Індії.: URL: <https://pidru4niki.com/>(дата звернення: 15.11.2023).

### References

1. Economy of Ancient Egypt [*Ekonomika Starodavnoho Yehyptu*], available at: [http://ni.biz.ua/14/14\\_10/14\\_101737\\_ekonomika-drevnego-egipta.html](http://ni.biz.ua/14/14_10/14_101737_ekonomika-drevnego-egipta.html) (date of appeal: 17.11.2023).
2. Economy of Ancient Egypt [*Ekonomika Starodavnoho Yehyptu*], available at: <https://uk.economy-pedia.com/> (date of appeal: 05.10.2022).
3. Economic development of ancient Egypt [*Ekonomika Starodavnoho Yehyptu*], available at: <https://stud.com.ua/2096/politekonomiya/ekonomichniy> (date of appeal: 15.11.2023).
4. Babylon [*Vavylon*], available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>. (date of appeal: 15.11.2023).
5. Socio-economic life in Babylon under King Hammurabi [*Sotsialno-ekonomichne zhyttia u Vavyloni za tsaria Khammurapi*], available at: <http://www.lukomor.mosk.> (date of appeal: 15.11.2023).
6. Economic thought of ancient China [*Ekonomichna dumka starodavnoho Kytaiu*], available at: <https://pidru4niki.com/1228112860154/ekonomika/>. (date of appeal: 15.11.2023).
7. Economic Thought of the Ancient East [*Ekonomichna dumka starodavnoho Skhodu*], available at: <https://buklib.net/books/22744/> (date of appeal: 15.11.2023).
8. Economic Thought of Ancient China [*Ekonomichna dumka Starodavnoho Kytaiu*], available at: <https://studfile.net/preview/>. (date of appeal: 15.11.2023).
9. Economic Ideas in Ancient India [*Ekonomichni idei u Starodavnii Indii*], available at: <https://library.if.ua/book/> (date of appeal: 15.11.2023).
10. Socio-economic development of ancient India [*Sotsialno-ekonomichni rozvytok starodavnoi Indii*], available at: <https://pidru4niki.com/> (date of appeal: 15.11.2023).

## РЕФЕРАТ ABSTRACT

УДК 330.81; JEL Classification: B 11.

### Бабайлов В.К., Калгулова Р.Ж. ІСТОРІЯ ЕКОНОМІКИ – ОСНОВНІ АСПЕКТИ ПЕРШОГО ЕТАПУ.

Увесь досвід організації економіки приводить до безперечного висновку, що існує одна, загальна, складна і виключне ємна її проблема – визначення організації економіки у часі і просторі. Аналіз історії економіки і економічної думки відносно організації економіки у часі приводить до безперечного висновку про існування чотирьох її основних етапів, на яких вирішувались чотири відповідні проблеми. Перший етап – це етап вирішення проблеми доантичної організації господарської діяльності як єдиного цілого без відділення зі неї економіки. Другий етап – це етап вирішення проблеми відокремлення і формування поняття економіки, як окремого явища в епоху Античності і Середньовіччя. Третій етап пов'язаний зі проблемою вже сформованої економіки, як окремого виду професійної діяльності, – зі проблемою підвищення її ефективності; концентровано це сформувалося в проблему вибору або директивної, або ринкової економіки у Індустріальну епоху. Четвертий етап – це етап вирішення принципово нової проблеми вже провідних країн світу, які успішно вирішили проблему досягнення гідного прибутку, це проблема його справедливого розподілення, проблема справедливості у соціальної економіці у майбутню, а часткове вже й у сучасну епоху. Відносно другої частини загальної проблеми організації економіки – організації економічної діяльності у просторі, – можна впевнено стверджувати, що вона вирішується саме у нутрі кожного зі чотирьох визначених етапів. На думку авторів статті логічне розглядати такі ємні чотири проблеми в окремих статтях. Тому дана стаття присвячена тільки першому етапу організації економіки, де мова йтиме про проблему економіку відповідно на першому етапі, саме в межах господарської діяльності як єдиного цілого, без розподілення на інженерію, адміністрацію і особисто економіку. А вже у нутрі цього етапу розглядатиме економіку у просторах декількох провідних країн Стародавнього Сходу: Єгипту, Вавилону, Китаю, Індії . Саме засвоєння і використання їх досвіду є актуальною проблемою. Аналіз останніх досліджень і публікацій приводить до висновку, що вже у Доантичну епоху почалося формування умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності як єдиного цілого. Але розумінні необхідності реалізації самого відокремлення все ж таки не існувало. **Метою** статті й стало доведення існування умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності як єдиного цілого у всіх провідних країнах Стародавнього Сходу (Єгипту, Вавилону, Китаю і Індії). **Задачі:** визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Єгипту; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Вавилону; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Китаю; визначити умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавньої Індії; зробити висновки (визначити основні результати, їх

наукову новизни і практичну значимість). **Методики дослідження:** огляд літературних джерел; 2С70 (один зі основних приватних законів логістики); ВСО (все є організація); історичного-логічного Гегеля (коротко – методика час), аналогія. **Результати:** визначені *умови* виділення економіки зі всієї господарської діяльності у Стародавнього Єгипту як такі терміни, поняття і явища: власність, рабство, товарно-грошові відносини, облік трудових та матеріальних ресурсів, склалися земельні кадастри тощо; визначені умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Вавилону, як відсоток, власність, податки, товарно-грошові відносини; визначені умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавнього Китаю, як соціально-економічна концепція господарської діяльності як єдиного цілого, трактат «Гуань-цзи», в якому задовго до Кейнса пропонується активне втручання держави в економічні справи; визначені умови виділення економіки зі всієї господарської діяльності Стародавньої Індії особливе у знаменному трактаті «Артхашастра», який охоплює широке коло питань і свідчить про зрілість економічних аспектів господарської діяльності Індії того часу і в якому ще задовго до Адама Сміта виказана думка про те, що багатство з'являється за рахунок витрат праці. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше визначені чотири основні етапи розвитку світової економіки і детально розкритий його перший етап, в якому доведене існування умов відокремлення економіки зі всієї господарської діяльності у всіх провідних країнах Стародавнього Сходу. **Практична значимість** визначається тим, що ознайомлення і засвоєння сучасним і майбутніми поколіннями економістів наукової новизни, яка досягнена у даній статті, істотно доповнить їх творчий потенціал.

**Ключові слова:** умови відокремлення економіки; господарська діяльність; етапи; час; простір; проблеми; доантичність.

**UDC 330.81; JEL Classification: B 11**

**Babailov V., Kalgulova R. ECONOMIC HISTORY – MAIN ASPECTS OF THE FIRST STAGE.**

The entire experience of the organization of the economy leads to the indisputable conclusion that there is one, general, complex and exceptionally capacious problem - the definition of the organization of the economy in time and space. The analysis of the history of the economy and economic thought regarding the organization of the economy over time leads to an indisputable conclusion about the existence of its four main stages, during which four relevant problems were solved. The first stage is the stage of solving the problem of the pre-antique organization of economic activity as a whole without separating the economy from it. The second stage is the stage of solving the problem of separation and formation of concepts of the economy as a separate phenomenon in the era of Antiquity and the Middle Ages. The third stage is connected with the problem of the already formed economy, as a separate type of professional activity, with the problem of increasing its efficiency; concentrated, it was formed into the problem of choosing either a directive or a market economy in the Industrial Age. The fourth stage is the stage of solving a fundamentally new problem of the leading countries of the world, which have successfully solved the problem of achieving a decent profit, this is the problem of its fair distribution, the problem of justice in the social economy in the future, and partially even in the modern era. Regarding the second part of the general problem of the organization of the economy - the organization of economic activity in space - it can be confidently stated that it is solved precisely within each of the four defined stages. According to the authors of the article, it is logical to consider such comprehensive four problems in separate articles. Therefore, this article is devoted only to the first stage of the organization of the economy, where we will talk about the problem of the economy, respectively, at the first stage, precisely within the scope of economic activity as a whole, without dividing it into engineering, administration and personal economics. And already at the heart of this stage, the economy will be considered in the spaces of several leading countries of the Ancient East: Egypt, Babylon, China and India. The assimilation and use of their experience is an actual problem. The analysis of the latest research and publications leads to the conclusion that already in the Pre-Antique era, the formation of conditions for the separation of the economy from all economic activity as a single whole began. But there was still no understanding of the need to implement the separation itself. **The purpose** of the article was to prove the existence of conditions for separating the economy from all economic activity as a single whole in all the leading countries of the Ancient East (Egypt, Babylon, China and India). **Tasks:** to determine the conditions for separating the economy from all the economic activity of Ancient Egypt; determine the conditions for separating the economy from all the economic activity of Ancient Babylon; determine the conditions for separating the economy from all the economic activities of ancient China; determine the conditions for separating the economy from all the economic activity of ancient India; draw conclusions (determine the main results, their scientific novelty and practical significance). **Research methods:**

review of literary sources; 2C70 (one of the main private laws of logistics); VEO (everything is an organization); historical-logical Hegel (in short – time method), analogy. **Results:** the conditions for the separation of the economy from all economic activity in Ancient Egypt were determined, such as the following terms, concepts and phenomena: property, slavery, commodity-money relations, accounting for labor and material resources, land cadastres were compiled, etc.; defined conditions for separating the economy from all economic activity of Ancient Babylon, such as interest, property, taxes, commodity-money relations; defined conditions for separating the economy from all economic activity of Ancient China, as a socio-economic concept of economic activity as a whole, the treatise "Guan-tzu", in which active intervention of the state in economic affairs is proposed long before Keynes; defined conditions for separating the economy from the entire economic activity of ancient India is particularly evident in the famous treatise "Arthashastra", which covers a wide range of issues and testifies to the maturity of the economic aspects of the economic activity of India at that time and in which, long before Adam Smith, the opinion was expressed that wealth from is due to labor costs.

**The scientific novelty** is that for the first time four main stages of the development of the world economy have been determined and its first stage has been revealed in detail, in which the existence of conditions for separating the economy from all economic activity in all the leading countries of the Ancient East has been proven. **The practical significance** is determined by the fact that familiarization and assimilation by current and future generations of economists of the scientific novelty achieved in this article will significantly enhance their creative potential.

**Keywords:** conditions of economic separation; economic activity; stages; time; space; problems; pre-antiquity.

## **Відомості про авторів / About the Authors**

Бабайлов Василь Кузьмич – кандидат економічних наук, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, доцент кафедри економіки і підприємництва, м. Харків, Україна; e-mail: super\_super-kod@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1451-7222>. Моб. (050) 139-27-76.

Babailov Vasil – PhD, Kharkiv National Automobile and Highway University, Associate professor of the Department of Economics and Entrepreneurship, Kharkiv, Ukraine.

Калгулова Роза Жумахметівна –к.е.н., професор, Казахський автомобільно-дорожній інститут завідувач кафедри економіки, м Алмати, Казахстан; Email: [kalgulova.roza@mail.ru](mailto:kalgulova.roza@mail.ru), Моб. 8-778-893-83-85

Kalgulova Roza Zhumakhmetovna – Candidate of Economic Sciences, Professor, Associate Professor of the Higher Attestation Commission, Head of the Department of Economics, Almaty, Kazakhstan.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА**

Збірник наукових праць

Харківського національного автомобільно-дорожнього університету

№ 2 (31) – 2023

*Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації*

*КВ№23528-13368ПП від 02.08.2018 р.,*

*видане Державною реєстраційною службою України*

Відповідальна за випуск

**Дмитрієва О.І.**

В авторській редакції